

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK BİLİM DALI

ENDÜSTRİ MİRASININ KORUNMASI KAPSAMINDA
ATIL MEKANLAR OLARAK GAZHANE
YAPILARININ DÖNÜŞÜMÜNÜN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sema Nur ALBAYRAK TAŞTEMİR

İstanbul
Eylül-2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK BİLİM DALI

ENDÜSTRİ MİRASININ KORUNMASI KAPSAMINDA ATIL
MEKANLAR OLARAK GAZHANE YAPILARININ
DÖNÜŞÜMÜNÜN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sema Nur ALBAYRAK TAŞTEMİR

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Bahar FERAH

İstanbul
Eylül-2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Bahar FERAH

Üye Dr. Öğr. Üyesi Serhat ANIKTAR

Üye Prof. Dr. Mustafa ÖZGÜNLER

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Metin TOPRAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Endüstri Mirasının Korunması Kapsamında Atıl Sanayi Mekanlar Olarak Gazhane Yapılarının Dönüşümünün İncelenmesi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Sema Nur ALBAYRAK TAŞTEMİR

ÖN SÖZ

Tez çalışması süresinde her zaman çalışmalarımdeki gayretini, desteğini gördüğüm, fikirlerime saygı duyup öncelik vererek bana en güzel yolu göstererek vakit ayırdığı için çok değerli Tez Danışmanım Dr. Bahar FERAH'a akademik yönlendirmelerini, deneyimlerini paylaştığı, keyifli ve verimli çalışmadan ötürü çok teşekkür ederim...

Hayatım boyunca öğrendiğim ve ürettiğim çalışmalarımı, emeklerimi, çabalarımı, başarılarımı borçlu olduğum hayatımda öncelikli iki insana sevgili Annem Münevver ALBAYRAK ve sevgili Babam Hızır ALBAYRAK 'a benim için gösterdikleri bütün destek, sabır, çaba ve sevgi için en büyük teşekkürüm başta sizlere. Hayatım boyunca hep arkamda durup bana maddi manevi tüm imkanları sağladığınız için size minnettarım. Bu çalışmada verdiğim emekte katkınız çok fazla başarının en büyük payı sizlerin...

Yüksek Lisans eğitimimde tanıştığım ve tez sürecinde evlendiğim, tez süreci boyunca bana eşlik edip, sabır gösterip, bütün olumsuz anlarda yanımda olduğu, bu zorlu süreçte her zaman çok anlayışlı ve her konuda destekçim olduğu, yaptıklarına/yapmak istediklerime beni hep olumlu şekilde motive kılan değerli meslektaşım sevgili eşim İbrahim Agâh TAŞTEMİR'e sonsuz teşekkür ederim. Bu tez birlikte aşacağımız bütün zorlukların başlangıcı olsun...

Tez çalışma süresince gösterdikleri ilgi, alaka ve sabırdan ötürü, hep yanımda olduklarını hissettiğim abim Sedat, ablam Serap, kardeşim Ela'ya ve desteği olan bütün aileme, arkadaşlarıma, katıklarından dolayı Ayşıl Coşkuner Pamuk'a çok teşekkür ederim. Bu başarı hepimizin, daha niceleri nasip olsun.

Sema Nur ALBAYRAK TAŞTEMİR

İstanbul -2022

Bu alışma, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü' nün **BAP-1000-93** numaralı projesi ile desteklenmiştir.

ÖZET

ENDÜSTRİ MİRASININ KORUNMASI KAPSAMINDA ATIL MEKÂNLAR OLARAK GAZHANE YAPILARININ DÖNÜŞÜMÜNÜN İNCELENMESİ

Sema Nur ALBAYRAK TAŞTEMİR

Yüksek Lisans, Mimarlık

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Bahar FERAH

Eylül, 2022- 176 Sayfa

Dönüşüm, Dünyada küresel, sosyal ve ekonomik olarak değişmekte, yeniden planlanmakta ve yaşantımızı her noktada biçimlendiren kavramdır. Kentler işleyen unsur olarak zamanla sürekli değişim/dönüşüm içerisindedir. 20.y.y sonrasındaki değişim, nüfus artışı, teknoloji, üretim-tüketim biçimleri kentsel mekanların kullanımında değişikliklere neden olmaktadır. Kentte günümüzde dönüşümün gerçekleştiği yapı unsurlarından birisi de endüstri mirası sanayi yapılarıdır. Sanayi yapıları belirli döneme ait sosyal, kültürel, ekonomik ve mimari özellikler ile kent hafızasında önemli unsurlardır. Endüstri mirası fabrikalar, tersaneler, Gazhaneler tarihi, mimari değer ile kentsel mekanlarda kimlik ve hafızada yer etmiş yapılarıdır.

Avrupa’da ilk aydınlanma 1812’de Londra’da kurulmuştur. Endüstri devrimi sonrası inşa edilen yapılar başta saraylar, kamusal alanlar ve halkın meskenlerini aydınlatmak ve ısıtma amacıyla kurulmuştur. Yapılar Avrupa’da genellikle koruma altında olup fonksiyonel olarak yeniden işlevlendirilmekte ve yapısal bağlamda restorasyonları sağlanmaktadır. Ülkemizde Osmanlı döneminde kullanılan Gazhane, Dolmabahçe sarayının aydınlatılmasıyla başlamaktadır. Ardından beylerbeyi sarayı için Kuzguncuk Gazhanesi kurulmuştur. Şehrin aydınlatılma düşüncesiyle Avrupa yakasında Yedikule Gazhanesi hizmete açılmıştır. Mevcut Gazhaneler talepleri karşılayamayarak hizmete açılmış olan en eski sanayi tesislerinden Hasanpaşa Gazhanesine bırakmıştır. Türkiye’de sayıları az olan Gazhanelerin bazıları dönüşüme uğramış, yıkılmış, atıl durumda kalmışlardır.

Tez kapsamında Avrupa’da ve Türkiye’deki Gazhaneleri ilk etapta atıl mekanlar literatürde çok rastlanan teorileri bulunan 1980’de Kevin Lynch’in Atık yer (Waste Space), 1990 yıllarında Sola De Morales ‘in Müphem mekanlar (Terrain Vague) ve

2000 yılında Rem Koolhaas'ın ortaya koyduğu Atık mekan (Junk Space) kuramlarına başvurulmuştur. Avrupa'da ve Türkiye'deki Gazhanelerin atıl durumları teorilere göre sınıflandırılmıştır. İkinci etapta; kuramlara dayalı olarak alan çalışması İstanbul Gazhaneleri ile ilgili 12 soruluk anket hazırlanmıştır. Sorulardan elde edilen bulgular değerlendirme yapıp Gazhanelerin dönüşümüne yönelik tespitler ve öneriler maddeselleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atıl mekan, Endüstri mirası, Gazhane yapıları, Mekan, Zaman

ABSTRACT

**INVESTIGATION OF THE TRANSFORMATION OF
GASOMETER BUILDINGS AS INSTALLED PLACES WITHIN
THE CONSERVATION OF INDUSTRIAL HERITAGE**

Sema Nur ALBAYRAK TAŞTEMİR

Master, Architecture Program

Thesis Supervisor: Assist. Prof. Dr. Bahar FERAH

September, 2022- 176 Pages

Transformation is the concept that is changing, re-planning and shaping our lives at every point in the world, globally, socially and economically. Cities, as a functioning element, are in constant change/transformation over time. Change, population growth, technology, production-consumption styles after the 20th century cause changes in the use of urban spaces. One of the building elements where the transformation takes place in the city today is the industrial heritage industrial buildings. Industrial buildings are important elements in the memory of the city with their social, cultural, economic and architectural features belonging to a certain period. The industrial heritage of factories, shipyards, Gasometer are structures with historical, architectural value and identity and memory in urban spaces.

The first enlightenment in Europe was established in London in 1812. The buildings built after the industrial revolution were established for the purpose of lighting and heating the palaces, public spaces and the dwellings of the people. The buildings are generally under protection in Europe, they are functionally re-functionalized and restored in a structural context. Gasometer, which was used in the Ottoman period in our country, begins with the illumination of the Dolmabahçe Palace. Then Kuzguncuk Gasometer was established for the beylerbeyi palace. With the idea of illuminating the city, Yedikule Gasometer was opened on the European side. Existing Gasometer could not meet the demands and left Hasanpaşa Gasometer, one of the oldest industrial facilities that was put into service. Some of the Gasometer, which are few in number in Turkey, have been transformed, demolished and left idle.

Within the scope of the thesis, Gasometer in Europe and Turkey, in the first place, are the most common theories in the literature, Kevin Lynch's Waste Space in 1980, Sola

De Morales's Terrain Vague in 1990 and Rem in 2000. Junk Space theories put forward by Koolhaas were applied. The idle status of Gasometer in Europe and Turkey are classified according to theories. In the second stage; field study based on theories, a survey of 12 questions was prepared about Istanbul Gasometers. The findings obtained from the questions were evaluated and the determinations and suggestions for the transformation of Gasometer were materialized.

Keywords: Gasometer structures, Idle spaces, Industrial heritage, Space, Time

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xx

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1 Problem.....	2
1.2 Amaç-Yöntem	2
1.3 Araştırmanın Önemi	5
1.4 Varsayımlar	5
1.5 Sınırlılıklar.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

MEKAN-ZAMAN ve ATIL MEKAN KAVRAMLARI.....	7
2.1 Mekan Kavramını Oluşturan Bileşenler.....	10
2.2 Mekan Algısı	11
2.3 Kentsel Mekan.....	15
2.3.1 Kentsel Mekanların Zamanla Değişimi	17
2.3.2 Kentsel Mekanlarda Endüstri Yapıları ve Sanayi Mirası.....	20
2.3.3 Endüstri Miras Kapsamındaki Alanlarda Kentsel Yenileme	21
2.3.4 Endüstri Alanları Sanayi Mirasında Kentsel Mekan Kimliği	23
2.3.5 Değişen Kentsel Mekan	26
2.4 Atıl Mekan.....	27

2.4.1	Kent Mekanların Atıl Kalma Durumlarına Bağlı Faktörler.....	27
2.4.1.1	Sanayi Alanlarının Terk Edilmesi	28
2.4.1.2	Küçülen Kentler.....	28
2.4.1.3	Modern Planlama Anlayışı ile Şekillenen Gelişmeler.....	29
2.4.2	Atıl Mekanların Kent İçindeki Durumlarının Olumlu ve Olumsuz Özellikleri	31
2.4.3	Atıl Mekanların Oluşum Sebepleri	32
2.4.3.1	Kentsel yerleşmenin yatay yönde gelişmesi (Merkezsizleşme)	33
2.4.3.2	Kentsel ekonomik yapının değişmesi	34
2.4.3.3	Ulaşım ağı konumu ve problemleri	34
2.4.3.4	Endüstri Alanlarının Kapanması	34
2.4.3.5	Kirletilmiş alanlar	34
2.4.3.6	Kentin fiziksel özellikleri	35
2.4.3.7	Yerel yönetim ve imar politikaları	35
2.4.3.8	Arazi mülkiyet durumu	35
2.4.4	Atıl Mekan Tipolojisi.....	36
2.4.4.1	Kalıntı Alanlar (Remnant Places):.....	36
2.4.4.2	Fiziksel kısıtlamalardan dolayı oluşan alanlar:	36
2.4.4.3	Şirketlere ait rezerv alanlar (Corporate Reserve):.....	37
2.4.4.4	Spekülasyon amaçlı tutulan atıl alanlar:.....	37
2.4.4.5	Kurumsal rezerv alanlar (Institutional Reserve):	37
2.5	Atıl Mekan Kavramı Üzerine Kuramcılar ve Tanımlamaları.....	41
2.5.1	Kentsel Atıl Mekanların Sınıflandırılması.....	49
2.5.1.1	Modern Kentin Artık Parçaları.....	49
2.5.1.2	Post-Endüstriyel Mekanlar	50
2.5.1.3	Keşfedilmemiş Mekanlar.....	50
2.5.1.4	Askıda Kalanlar	50
2.5.1.5	Kamusal Mekan Geçici Formları	50
2.5.2	Atıl Mekan Kavramı Üzerine Oluşturulmuş Kuramlar.....	50
2.5.2.1	Kevin Lynch Atık yer (Waste Space) Kuramı	51
2.5.2.2	Sola De Morales Müphem Alan (Terrain Vague) Kuramı.....	53
2.5.2.3	Rem Koolhaas Junk Space (Atık mekan) Kuramı.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENDÜSTRİ DEVRİMİ SANAYİ YAPILARI 56

3.1 Endüstri ve Endüstrileşme Dönemi..... 56

3.2 Osmanlı'da Endüstri Dönemi..... 58

3.3. Endüstri Yapılarının İşlevini Yitirmeleri..... 59

3.4. Endüstri Dönemi Sanayi Alanlarının Korunması ve Terk Edilmesi Durumu
61

3.4.1 Su kenarlarına yakınlık 62

3.4.2 Üretim olanağı iş gücüne yakınlık 65

3.4.3 Merkeze olan yakınlık..... 65

3.5. Endüstri Mirasın Korunması ve Değerlendirilmesi..... 65

3.6. Endüstri Yapıların İşlevlendirilmesi ve Dönüşüm 68

3.7. Endüstri Yapılarının İşlev Seçimi ve Süreklilik..... 71

3.8. Endüstri Miras Kapsamında Yapıların İşlevlendirilmesindeki Dönüşüm
Türleri 72

3.8.1. Endüstri Yapılarında Bölgesel Ölçekli Dönüşümler..... 73

3.8.2. Endüstri Yapılarında Yapı Ölçekli Dönüşümler 75

3.8.2.1 Anıtsal Yaklaşım 75

3.8.2.2 Konut Ofis İşlevi Kullanımı 76

3.8.2.3 Karma Kullanım 77

3.8.2.4 Kültürel Kullanım..... 78

3.9. Kültürel Miras Kapsamında Endüstri Yapıları..... 78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 80

ENDÜSTRİ MİRASI GAZHANE YAPILARI 80

4.1 Avrupa'da Gazhane Yapılarının İşlevlendirme Örnekleri 81

4.1.1. Dresden Gazometresi, Almanya..... 81

4.1.2. Hjørtthagen Sports Hall..... 84

4.1.3. King's Cross Gazometresi, İngiltere 86

4.1.4. Bobergsskolan School..... 89

4.1.5. Kalasatama Electricity Substation and Suvilahti Graffiti Fence 91

4.1.6. Masterplan Villa Industria / Mecanoo..... 94

4.1.7.	Kiosque Contours / Atelier Craft	95
4.1.8.	Viyana Gazometreleri	98
4.1.9.	Peterburg Gazometresi	100
4.1.10	Roma Ostiense Gazometresi	102
4.2.	Türkiye’de bulunan Gazhaneler	104
4.3.	Çalışma Alanı İstanbul Gazhaneleri.....	106
4.3.1	Dolmabahçe Gazhanesi.....	106
4.3.2	Kuzguncuk Gazhanesi.....	111
4.3.3	Yedikule Gazhanesi	114
4.3.4	Hasanpaşa Gazhanesi	118
BEŞİNCİ BÖLÜM		129
DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA		129
SONUÇ.....		140
KAYNAKÇA		147
ÖZGEÇMİŞ.....		156

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1: Atıl Mekanların Kente Sunduğu Fırsat Olanakları	40
Tablo 2.2: Atıl Mekan Tanımlama Kavramları.....	41
Tablo 2.3: Endüstri Dönemi Sonrası Kentsel Atıl Mekanlar ile İlgili Teoride Bulunup İlgili Kuramcılar ve Kuramları.....	51
Tablo 4.1: Türkiye’de Bulunan Gazhanelerin Konum, Yapım Yılları ve Mevcut Durumları	105

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. 1: Tezin Yöntem Şeması.....	4
Şekil 2. 1: Mekan Kavramının Zaman ve İnsan ile İlişkisinin Etkisi	9
Şekil 2. 2: Mekan Kavramının Zaman ve İnsan ile İlişkisinin Etkisi (Rapoport,1977)	11
Şekil 2. 3: Lynch'in "The Image Of The City" 'de Elementlerin Orijinal Diyagramları	12
Şekil 2. 4: Mekânsal Algı Tanımlamasını Oluşturan Unsurlar	13
Şekil 2. 5: Mekânsal Algı Tanımlamasını Oluşturan Unsurlar	14
Şekil 2. 6: Mekânsal Algı Tanımlamasını Oluşturan Unsurlar	14
Şekil 2. 7: Kentsel Mekan Oluşum Süreci Diyagramı	16
Şekil 2. 8: Kentsel Mekan Kategorizasyonu	16
Şekil 2. 9: Kentsel Mekanın Atıl olma Kategorizasyonu.....	18
Şekil 2. 10: Endüstri Mirası Kentsel Yenileme Projelerinde Önem Verilen Kapsamlar	22
Şekil 2. 11: Kentsel Gelişim Projelerinin Üzerinde Durulan Odaklar	23
Şekil 2. 12: Kentsel Kimlik Öğeleri.....	24
Şekil 2. 13: Kentsel Kimlik Oluşum ve Etkenlerin İlişki Şeması	25
Şekil 2. 14: Kent Mekanların Atıl Kalma Durumlarına Bağlı Faktörler.....	28
Şekil 2. 15: Kent Mekanların Atıl Alanların Ortaya Çıkmasında Etkenler	29
Şekil 2. 16: Kent Mekanların Atıl Alanların Ortaya Çıkmasında Etkenler	30
Şekil 2. 17: Amerika'nın Üçte Bir Kısmı Atıl Mekana Sahip Detroit Kenti	31
Şekil 2. 18: Atıl Mekanların Kent İçindeki Olumlu-Olumsuz Yönleri.....	32
Şekil 2. 19: Atıl Mekanların Oluşumuna Sebep Olan Nedenler	33
Şekil 2. 20: Atıl Mekan Tipolojileri	36
Şekil 2. 21: Atıl Mekan Tipoloji Örnek Görselleri	38
Şekil 2. 22: Man Ray Adlı Fotoğrafçının 1929 Tarihli 'Terrain Vague' (Müphem Alan) Adını Verdiği Fotoğraf.....	45
Şekil 2. 23: Özelleştirilmiş Kamusal Alan Örneği olarak (The Granary Square) Londra Tahıl Ambarı Meydanı	46

Şekil 2. 24: Londra’da Kent İçinde Özelleştirilmiş Kamusal Alanları Gösteren Harita	47
Şekil 2. 25: Kentsel Atıl Mekanların Kategorizasyonu	49
Şekil 3. 1: J.Paxton’ın Tasarladığı Kristal Saray Strüktür ve Mekan Anlayışı.....	57
Şekil 3. 2: Sultan Ahmet Meydanında 1863 Yılından Açılan Osmanlı Sergisi.....	59
Şekil 3. 3: İşlevini Yitiren Endüstri Yapılarının Dönüşüm Süreci.....	60
Şekil 3. 4: Haliç’in İki Kıyısındaki Endüstri Mirası	63
Şekil 3. 5: Boğaz’ın İki Kıyısındaki Bulunan Endüstri Mirası Yapıları	64
Şekil 3. 6: Endüstriyel Miras Yapılarının Korunma Aşamaları.....	66
Şekil 3. 7: Endüstriyel Miras Yapılarının Değerlendirilme Yaklaşım Modeli	68
Şekil 3. 8: Yapıların İşlevini Yitirmesi ve Kullanım Gerektiren Nedenler.....	69
Şekil 3. 9: Barcelona Poblenou Endüstri Kenti.....	74
Şekil 3. 10: Barcelona Poblenou Endüstri Kentindeki Yenileme Alanı	75
Şekil 3. 11: Tate Modern Sanatlar Müzesinin Dönüşüm Sonrası İç Mekanı.....	76
Şekil 3. 12: Konut ve Ofis İşlevlerinde Bulunan Viyana Gazometreleri.....	77
Şekil 3. 13: Londra’da Bulunan Kings Cross Endüstri Yapısının Karma Kullanımı	77
Şekil 3. 14: Atina’da Bulunan Gazometre Technopolis City Of Athens	78
Şekil 4. 1: Gazhane Yapılarının Sayısal Dağılımı	81
Şekil 4. 2: Dresden Gazometresi Uydu Görüntüsü	82
Şekil 4. 3: Şehir İçindeki Silueti ve Tarihsel Olarak Sanatsal Değişiklikleri Gerçekçi Bir Şekilde Yansıtmakta Olduğu Görsel.....	83
Şekil 4. 4: Parçalanmış Tarihi ve Mimari Yapının Etkilerine Dikkat Çekmek İçin Kullanılmış Sütun.....	83
Şekil 4. 5: Hjorthagen Sports Uydu Planı Görüntüsü	84
Şekil 4. 6: Hjorthagen Sports Hall Vaziyet Planı.....	85
Şekil 4. 7: Hjorthagen Sports Hall Fonksiyonun Kentsel Mekana Dahil Edilerek Spor Salonunun Sokakla, Okul Bahçesiyle ve Gaz Deposuyla Etkileşimi	85
Şekil 4. 8: Hjorthagen Sports Hall Endüstri Mirasını Koruyarak Çevresinde İnşa Edilmiş Olan Yapıları Kentsel Mekanla Olan İlişkisi.....	86
Şekil 4. 9: King’s Cross Gazometresi Uydu Görüntüsü (Google Eart,2022)	87
Şekil 4. 10: King’s Cross Gazometresi Vaziyet Planı.....	87

Şekil 4. 11: King Cross Gazometresinin Alışveriş- Kültür Merkezine Dönüştürülmesi	88
Şekil 4. 12: Gazometrenin Alışveriş- Kültür Merkezine Dönüştürülmesi ve İçerisindeki Yaşam Alanları ve Parkların Görünüm	88
Şekil 4. 13: Bobergsskolan School Uydu Görüntüsü	89
Şekil 4. 14: Bobergsskolan School Gazhane Yapısının Vaziyet Planı	90
Şekil 4. 15: Gazhane Yapısının Kentsel Mekana Dahil Edilmesi ve Okul Binasının Sokak, Spor Salonu ve Gaz Deposuyla Etkileşimi	90
Şekil 4. 16: Endüstri Mirası Koruyarak ve Yerel Yaşamı Destekleyerek İnşa Edilmiş Olan Yapıları Kentsel Mekanda Bütün Olarak Ele Alınması	91
Şekil 4. 17: Eski Suvilahti Şehir Merkezinde Bulunan Santral ve Gaz Deposu Vaziyet Planı	92
Şekil 4. 18: Kalasatama Electricity Substation and Suvilahti Graffiti Fence Gazometresi Uydu Planı	92
Şekil 4. 19: Bir Dönem Bölgeye Hizmet Vermekte Olan Eski Suvilahti Şehir Merkezinde Bulunan Santral ve Gaz Deposu	93
Şekil 4. 20: Sokak Sanatına Önem Verilen Bu Bölgede Koruma Altına Alınan Yapının Çevresinde 3 M Yüksekliğinde Konulan Graffiti Çiti	93
Şekil 4. 21:Regional Energy Supply Company'nin Karakteristik Endüstriyel Binalarıyla Zamanında Kent Kimliğine Sahip Olmuş Gaz Depolama Alanları	94
Şekil 4. 22: 2018 Yılında Mimar Mecanoo Tarafından Endüstriyel Miras Alanının İlhamıyla Şehir İçinde Tanımlanabilir Kimlik Kazandırılıp Yeniden İşlevlendirilmiş Konut Alanı	95
Şekil 4. 23: Geçmişte Gustave Eiffel Gazometre Yapılarının Bulunduğu Endüstriyel Bölge Alanı Uydu Görüntüsü (Google maps,2022).....	96
Şekil 4. 24: Geçmişte Var Olmuş Gustave Eiffel Gazometre Yapılarının Bulunduğu Endüstriyel Bölge Alanı (https://www.archdaily.com).....	97
Şekil 4. 25: Gazometre Yapılarına Benzetilip İnşa Edilmiş Yapı Park İçerisinde Şehrin Dinamikliğine De Uygun Malzemeyle Oluşturulan Kamusal Mekan.....	97
Şekil 4. 26: Viyana Gazometrelerinin Uydu Görüntüsü	99
Şekil 4. 27: Viyana Gazometrelerinin Yeniden Tasarlayan Mimarlar Jean Nouvel (Gazometre A), Coop Himmelblau (Gazometre B), Binaları	99
Şekil 4. 28: Yapıyı Yeniden Tasarlayan Manfred Wehdorn (Gazometre C) Ve Wilhelm Holzbauer (Gazometre D) Binaları	100

Şekil 4. 29: Peterburg Gazometresi Uydu Planı.....	101
Şekil 4. 30: 1884 Yılında Rudolf Berhand Tarafından İnşa Edilmiş Tarihi Bir Anıt Olarak Peterburg Gaz Deposu (https://www.archdaily.com)	101
Şekil 4. 31: Yapı İçerisinde İç İçe Geçen Fraktallerin ‘‘Rus Matryoshka’’ Denilen Tarihi Nesne Benzerliği	102
Şekil 4. 32 Roma Gazometresi Uydu Görüntüsü	103
Şekil 4. 33 Roma Gazometresi.....	103
Şekil 4. 34: Türkiye’de Bulunan Gazhanelerin Konumları (Google earth,2022)....	105
Şekil 4. 35: İstanbul Gazhanelerinin Buldukları Mevcut Konumun Uydu Haritası Üzerinden Gösterimi (Google Earth, 2022).....	106
Şekil 4. 36: 1920-1930 Yılları Arasında Çekilen Saray Ahırlarının Bulunduğu Bir Fotoğraf.....	107
Şekil 4. 37: Dolmabahçe Gazhanesi ve Çevresinin Planı (J. Pervititch, 1926)	108
Şekil 4. 38: Dolmabahçe Gazhanesi ve Çevresinin Uydu Plan Görüntüsü.....	109
Şekil 4. 39: Dolmabahçe Gazhanesinin Tarihsel Süreci	110
Şekil 4. 40: Kuzguncuk Gazhanesi ve Çevresinin Uydu Plan Görüntüsü	112
Şekil 4. 41: Kuzguncuk Gazhanesi Yenileme Projesi (GAD mimarlık, 1995).....	112
Şekil 4. 42: Kuzguncuk Gazhanesinin Tarihsel Süreci (yazar,2022).....	113
Şekil 4. 43: Yedikule Gazhanesi ve Çevresinin Uydu Plan Görüntüsü (Google Earth, 2022)	114
Şekil 4. 44: Yedikule Gazhanesi ve Cer Atölyelerinin 1960’lardaki Konumu (Müller-Wiener Haritası) (A), Yedikule Gazhanesi ve İstasyon Hattı(B).....	115
Şekil 4. 45: Yedikule Gazhanesi ve Çevresinin Görüntüsü	115
Şekil 4. 46: Yedikule Gazhanesinin Tarihsel Süreci (yazar,2022).....	117
Şekil 4. 47: Hasanpaşa Gazhanesi 1993 Yılı Görünümü	118
Şekil 4. 48: Hasanpaşa Gazhanesi Pervititch Haritalarındaki 1922-1945 Görünümü	119
Şekil 4. 49: Hasanpaşa Gazhanesi 2010 Uydu Görüntüsü.....	120
Şekil 4. 50: Hasanpaşa Gazhanesi 2022 Uydu Görüntüsü.....	120
Şekil 4. 51: Gazhane Çevresinde 2005 ve 2008 Yıllarında Düzenlenen Şenliklerden Görüntüler	121
Şekil 4. 52: Gazhane Önünde Yeniden İşlevlendirilmesi İçin Yerel Halk Tarafından İlk Açıklama.....	121
Şekil 4. 53: 1995 Yıkım Kararının Ardından Oluşan Bazı Yıkım Görüntüleri	122

Şekil 4. 54: Toplanan İmza ve Kamuoyununa Duyurulan Haberler	122
Şekil 4. 55: Hasanpaşa Gazhanesinin Tarihsel Süreci (yazar tarafından hazırlanmıştır)	123
Şekil 4. 56: Restorasyon Çalışmaları İçin 2017 Yılında Gazhane Yapısının Çevresi Duvarlarla Çevrildiği Fotoğraflar	124
Şekil 4. 57: Gazhane Yapısının Restorasyon Çalışmaları Fotoğrafları (Yazar,2019)	124
Şekil 4. 58: Hasanpaşa Gazhane Yapısının Fotoğrafları.....	125
Şekil 4. 59: Hasanpaşa Gazhane Yapısının Fotoğrafları.....	126
Şekil 4. 60: Hasanpaşa Gazhane Yapısının Fotoğrafları.....	126
Şekil 4. 61: Hasanpaşa Gazhane Yapısının Fotoğrafları.....	127
Şekil 5. 1: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin yaş aralıklarını gösteren grafik	130
Şekil 5. 2: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin eğitim durumlarını gösteren grafik	131
Şekil 5. 3: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin İstanbul’da hangi semtte ve kaç yıldır yaşadıklarını gösteren grafik.....	131
Şekil 5. 4: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarını daha önceden bildiğini ya da duyduğunu gösteren grafik	132
Şekil 5. 5: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının eski işlevinin bildiğini gösteren grafik	133
Şekil 5. 6: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının hangi semtlerde olduğunu bildiğini gösteren grafik	133
Şekil 5. 7: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin İstanbul’da kaç tane Gazhane yapısının bildiğini gösteren grafik	134
Şekil 5. 8: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin İstanbul’da bulunan Hasanpaşa Gazhanesi (Müze Gazhane) dönüşümünün eski işlevini anımsatıp bilgi vermesini bildiğini gösteren grafik	135
Şekil 5. 9: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin İstanbul’da bulunan Gazhanelerin dönüşümü olsa yapıları şehir içinde görmek istedikleri işlevleri gösteren grafik.....	136
Şekil 5. 10: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının eskiden kullanılan işlevini bildiğini gösteren grafik	137

Şekil 5. 11: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının eskiden ne amaçla kullanıldığını bildiğini gösteren grafik 138

Şekil 5. 12: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının şehir içindeki konumlarının anımsattıklarını gösteren grafik 139

Şekil 6. 1: Gazhane Yapılarının Fiziksel, Mekânsal Kullanımları Açısından Önemli Etkenleri (yazar tarafından hazırlanmıştır) 144

KISALTMALAR LİSTESİ

TICCIH : (The International Committee for Conservation of the Industrial Heritage)
Uluslararası Endüstri Yapıları Mirası Koruma Komitesi

ERICH: (European Route of Industrial Heritage)

Avrupa Endüstri Yapılarının Miras Rotası

ICOMOS: (International Council on Monuments and Sites)

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Yüzyıllar içerisinde insanlık tarihinde zamanla beraber çeşitli olaylar (tarım-hayvancılık, ticari ilişkiler, göçler, işgaller, savaşlar vs.) yeni bir kentin ve yerleşim alanlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Kentler ilk oluştukları zamandan itibaren çeşitli sosyal, teknolojik, ekonomik etkenler doğrultusunda değişen şartlara göre dönüşmektedir. Bu dönüşümler neticesinde de kendi içerisinde süreklilik sağlamaktadır. Dolayısıyla kent ve mekân dönüşümü, zamanın sürekliliği içerisinde kaçınılmaz olmaktadır.

Kentte oluşan yerleşimler, buldukları döneme ait düşünce, yaşayış ile şekillenmiş dolayısıyla değişen dünya toplumunda farklı algı ve davranışlar doğrultusunda yeniden biçimlenen mekanlar oluşmaktadır. Kentin farklı dönemlerinde, farklı yaşanmışlıkların izlerini taşımakta olan belirli bir kent kimliğe sahip olan mekanlar mevcuttur. Bu bağlamda kentin geçmişte yaşamış olduğu dönemlerinden biri olan ‘‘Endüstri Devrimi’’ ve bu dönemin akabinde bıraktığı endüstri mirası sanayi yapılarını incelemek, değerlendirmek ve kente yeniden kazanımı sağlanması üzerine düşünülmesi oldukça önemlidir.

17.yy. sonlarına doğru endüstri devrimiyle birlikte Avrupa’da nüfusun artması ile yeni keşiflerin üretime olan etkisinin artık insan gücüyle değil, buhar gücüyle çalışan makinelerle birlikte endüstrileşme hareketi başlamıştır. Avrupa’da başlayan endüstrileşme hareketlerini Osmanlı devleti de Avrupa’daki gerisinde olsa bile üretimler sayesinde endüstriyel ihtiyaçları karşılamıştır. Endüstrileşme hareketlerinin hızla yayıldığı bu dönemde Gazhane adı verilen gazı üreten ve depolayan endüstriyel tesis yapısı kamusal alanları ve kenti aydınlatma ve ısınma için kullanılan enerji yapısıdır. Zamanla teknolojinin gelişimi Avrupa’da ve ülkemizde Gazhaneler işlevini yitirmiş ve kullanımlarına son verilerek atıl durumda bırakılmıştır. Ülkemizde ve Avrupa’da atıl durumda olan Gazhane yapıları azımsanmayacak sayıdadır. Gazhane yapıları da o döneme ait önemli bir endüstri mirası olduğu için günümüzde; tarihi anıt, mimari yapı, kültürel ve teknolojik miras olarak korunma altına alınmalıdır.

Günümüzde, endüstri miras yapılarını korumaya yönelik ‘‘The International Committee for Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH)’’ (Uluslararası Endüstri Yapıları Mirası Koruma Komitesi), ‘‘European Route of Industrial Heritage’’ (Avrupa Endüstri Yapıların Miras Rotası) gibi uluslararası kuruluşlar kurulmuştur. Bu kuruluşların kararları doğrultusunda endüstri yapılarının miras kavramında nitelendirilmeleri, korunmalarının ve yeniden kullanımlarının kente kazanım sağlanmasını sunarak, endüstri yapılarının önemli ve geleceğe aktarılmasını gereken miras kavramı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

1.1 Problem

Endüstri yapıları yapıldıkları döneme ait üretim faaliyetlerini yansıtması açısından tarihsel bir değere sahiptir. Bununla birlikte önemli fakat bilinmeyen atıl durumda kalmış Gazhane yapılarının mevcut konumlarının şehir ile olan ilişkisi, şehir içerisindeki merkez konumları bakımından önemli bir kamusal mekan ve kültürel miras potansiyeli taşımaktadırlar. Avrupa’da ve ülkemizde İstanbul’da Osmanlı İmparatorluğunun endüstri üretiminin önemli imge yapılarından biri olan Gazhane yapılarının dönüşümünün sağlanması kente endüstri mirasının kazandırılması açısından büyük bir öneme sahiptir. Çalışma kapsamında atıl durumda olan Gazhane yapılarının buldukları kentin ekonomik, sosyo-kültürel ve fiziksel parametreleri detaylı bir şekilde analiz edilmiş, ancak şehir içinde atıl durumda oldukları gözlemlenmiştir.

Çalışmada yapılan analizler sonucunda iki soruya cevap aranmıştır. Bu sorulardan birincisi; kentsel mekanların zamanla atıl mekan oluşumundaki etkenler ve atıl mekan kuramcılarının kuramları nelerdir? diğeri ise; dönemin kentsel mekânı olan Gazhane yapılarının günümüzde atıl mekan kuramlarına göre kent içindeki fiziksel değişimleri tipolojileri, yapısal durumları, tarihi değerleri, kentteki konumları ve yeniden değerlendirmesi nelerdir? üzerine kurulmuştur.

1.2 Amaç-Yöntem

Çalışmanın amacı, kentsel mekanın zamanla atıl mekan oluşturmasında endüstri mirasımızda mimari öneme sahip olduğumuz atıl durumda olan Gazhane yapılarına dikkat çekmek suretiyle, Gazhane yapılarının tipolojileri, yapısal durumları, tarihi değerleri, kentteki konumları ve algısal özelliklerini, kentin hafıza ve kimliğini

kullanıcılar üzerinde araştırılmıştır. Ayrıca yeniden bu yapıların işlevlerini değerlendirerek, tarihi değerlerini de göz önünde bulundurarak, sürdürülebilir bir yaklaşımla kent ve kent kullanıcılarına kentsel kamusal mekan oluşturulmasını sağlamaktadır.

Literatür araştırmasıyla beraber, endüstri devrimi ile birlikte Avrupa’da inşa edilmiş Gazhane yapılarının işlevini yitirdikten sonra dönüşümü sağlanarak yeniden işlevlendirilmesine, kent ve kullanıcılarına kazandırılan güncel fonksiyonlara yer verilerek alan çalışması olarak altlık elde edilmiştir. Çalışmanın yöntem şeması aşağıda **Şekil 1.1’de** gösterilmektedir.

Çalışmanın kapsamı, mimari endüstri yapılarının dönüşümlerinin yapıldıkları döneminin üretim faaliyetlerini yansıması açısından tarihi ve mimari bir değere sahiptir. Bununla birlikte Gazhane mevcut merkez konumlarının kent ile olan ilişkisi, kent içerisindeki konumlarının önemli bir kamusal mekan ve endüstri mirası potansiyeli taşımaktadır. Avrupa’da ve ülkemizde İstanbul’da Osmanlı İmparatorluğunun endüstri üretiminin önemli imge yapılarından biri olan Gazhane yapılarının dönüşümleri kentin endüstri mirasının kazandırılması açısından büyük bir öneme sahiptir. Çalışma kapsamında atıl durumda olan Gazhane yapılarının buldukları kentin ekonomik, sosyo- kültürel ve fiziksel parametreleri detaylı bir şekilde analiz edilerek, bu bağlamda gelecek çalışmalara bir öneri kılavuz oluşturulması hedeflenmektedir.

1.3 Araştırmanın Önemi

Yapılmış olan Literatür araştırması sonucunda endüstri devriminin getirmiş olduğu nitelikler ve o dönemde yapılmış olan zamanın ihtiyaç ve işlevlerine cevap veren sanayi tesislerinin endüstri devrimi sonrasında artık işlevini tamamlamış ve ihtiyaç kalmaması durumunda şehir içinde atıl durumda oldukları gözlemlenmiştir. Araştırılmış olan tezlerde atıl mekan kavramı, atıl mekanın 1950'den günümüze kadar kuramcıları ve kuramları incelenip atıl mekan olarak sanayi yapısı Gazhane yapıları Avrupa ve Ülkemizdeki örnekleri incelenmiştir. Çalışmada, Osmanlı Devletinin tarihinde önemli ve etkin bir rol alan ayrıca sanayileşmenin ileri seviyede olduğu İstanbul, inşa edilen sanayi tesisi yapılarından atıl mekan durumuna gelen Gazhane yapıları atıl mekan kuramına göre incelenecektir. Bununla beraber atıl mekan olan Gazhane yapılarının tipolojileri, yapısal durumları, tarihi değerleri, kentteki konumları ve algısal özelliklerini, kentin hafıza ve kimliğini kullanıcılar üzerinde araştırılmıştır.

Çalışmayı özgün kılan kısım endüstri mirası olan Gazhane yapılarını atıl mekanlar olarak çeşitli teoriler üzerinde okumak ve sınıflandırmaktır. Yapılacak çalışmada öncelikle Endüstri Devrimi'nin getirmiş olduğu sanayi yapısı olan Gazhanelerin atıl mekan durumunu ve kuramına göre açıklayarak ardından Avrupa ülkelerinde yapılan çalışmaları değerlendirilecek daha sonrasında İstanbul'da inşa edilmiş sanayi tesisi olan Gazhane yapılarından günümüzde hala varlığını koruyanlar belirlenecek, ardından İstanbul'daki endüstri mirasının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi için sonuçlar ve değerlendirmeler sunulacaktır.

1.4 Varsayımlar

Yazar tarafından yapılan literatür araştırması sonucunda seçilen kuramcıların yaptıkları kuramlar üzerine analiz oluşturulmuştur. Yapı analiz ölçütleri aşağıdaki gösterilmektedir

1. Fiziksel Analiz (tipolojileri, yapısal durumları, tarihi değerleri, kentteki konumları ve kullanıcıları ...)
2. Kentsel (Mekânsal) Analiz (kentin hafızası ve kimliği, algısal özellikleri...)

1.5 Sınırlılıklar

Bu tez kapsamında çalışma alanı olan İstanbul Gazhaneleri endüstri miras kapsamında atıl sanayi mekanlar olarak dönüşümlerinin incelenmesi yapılmıştır.

Yapılan anket çalışması Tez konusunun sonuçlarını desteklemeye yönelik Türkiye’de bulunan Gazhane yapılarının çoğunluğunun İstanbul şehrinde bulunması sebebiyle alan çalışması olarak seçilmiştir. Atıl mekan olarak İstanbul’da bulunan 4 Gazhane yapısının 1950 yıllarından beri atıl mekanla ilgili kuramları olan ve endüstri yapısı ile ilgili söylemleri olan 3 kuramcı ile analiz edilmiştir. İstanbul’da mevcut yaşamakta olan bireylerin Gazhane yapıları ile ilgili görüşlerini analiz etmek için hazırlanmıştır. Örneklem sayısı rastgele olarak belirlenmiş olup yaklaşık olarak 183 kişi, 18 yaş üzerindeki bireyleri kapsamaktadır. Anket çalışmasındaki sorular iki şekilde online ve yüz yüze olarak bireylere dağıtılmıştır. Bu sorular demografik değerlerden baz alıp Gazhane yapılarının fiziksel, mekânsal ve algısal özelliklerine göre düzenlenmiştir. Bu doğrultuda örneklem kitlesi İstanbul’daki mevcut durumda bulunan 4 Gazhane konumlarına göre yaş ve ikamet ettiği semtlere göre sınıflandırılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

MEKAN-ZAMAN ve ATIL MEKAN KAVRAMLARI

Mekân kelimesini etimolojik olarak sözcükteki kök anlam olarak “kevn”, insanın var oluşunu, varlığını simgelemektedir. Mekân kavramı, insanın, varoluşunun bir başlangıcıdır. “İnsan belli bir mekânda doğar, büyür ve ölür”. İnsan hayatında mekân kavramının oldukça büyük bir etkisi var olduğu söylenmektedir. (Özkuk, 2014)

Mekan, sözlükteki karşılığı yer olarak tanımlanmak ile birçok farklı yaklaşımlarla birlikte kapsamlı bir kuram ile “insanı çevresinden belirli ölçülerde ayıran” ve içindeki eylemlerinin sürdürülmesine eğimli olan boşluk (uzay) ve sınırlar çerçevesinde gözlemci tarafından algılanabilen uzay parçası şeklinde tanımlanabilir. Diğer bir tanımla İngilizce space (mekân) kelime anlamı olarak tanımlanmaktadır.

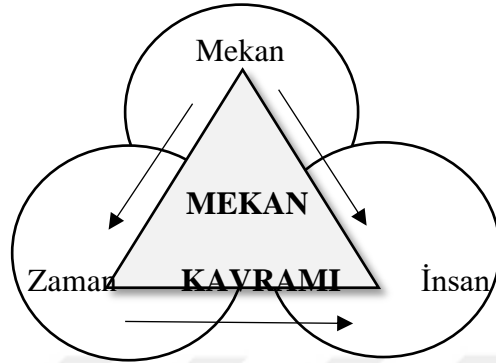
Mekân, evrenin temel ve önemli öğelerinden biridir. Evreni mekandan soyutlayarak düşünmek, insanlar için olanaksızdır. Merleau-Ponty’nin deyişiyle “Madde mekân kavramı içinde var olur ve mekân içinde varlığını sürdürür, varoluş bir mekânsal olaydır” (Tümer,1984). Mekân; üretilen, yapılan, beraberinde toplumsal olayların, eylemlerin içinde geçtiği esnek-sosyal bir ortamdır. Mekân, oluşturulan bir yer olmasının dışında tarihin gerçekleşmekte olduğu bir alan ve zaman kavramının da tarihsel dönüşüğü bir kesitten ibarettir (Alver, 2010). Mekân kavramı tanım olarak toplumları oluşturan, sosyal bir varlık olan insanın sosyal ve psikolojik yaşantısında önemli bir yer tutmaktadır. Mekân, konumlandığı yere göre var olan, somut ya da soyut olarak sınırları belli olan bir alandır. Mekân kavramının sınırları içinde yaşayan kişilerin yaşam biçimlerine göre şekil almaktadır. Mekân kavramının belirgin özelliklerinden birisi ise değer anlamı ifade ediyor olmasıdır. Bu sebepten ötürü mekân değer anlamından, hayat tarzından ve dünya görüşünden ayrı düşünülemez. Mekân kavramı, insanın varoluşunun başlangıcı olarak düşünülürse insan kendini mekâna aidiyet duygusuyla ve kendisini mekânla tanımlar. Mekân kavramını en yalın ve basit tanımıyla açıklayacak olursak bir kişi veya topluluğun yerini ifade eder (Çakıcı, 2007).

Tarihsel süreç içerisinde insanın gelişimine bakıldığında inceleme konusu olarak gözlemlenen etkenlerin genellikle yaşam alanlarına bakılarak örnek gösterilmektedir. Bunun nedeni ise yapılan her icat, değişim olaylarının, gelişimlerin insanın çevresini

şekillendirmesinde önemli etken olmasıdır. Fiziksel olarak üretilmiş bir nesne, yani insan eliyle yapılmış (artifakt) olan mekan hem kullanılan hem de tüketilen bir nesne olduğu söylenmektedir. Bu özellik ile mekan, teknik olarak toplumsal ya da ekonomik, yaşanan her değişim olayından etkilenmektedir. Geçmişten günümüze kadar birçok yapım teknikleriyle ve çeşitli yeni malzemelerle mekan üretimi insanın doğasında temel uğraşlarından biri haline gelmiştir. Mekan-zaman kavramı, toplumun birliktelik süreci kapsamında bakıldığında derin bir değişiklik göstermektedir. Mekan içinde gerçekleştiği olayları, insan davranış ve ilişkilerini, üretim ve tüketim alışkanlıklarının değişmesine sebep olmaktadır. Mekan devamlı bir değişime ve ihtiyaçlara yönelik yenileme, güncelleme arayışına dönüşmektedir. Örneğin toplumların mekanı değerlendirme kriterlerine bakacak olursak üretimin araçları ve etkenleri mekanı önemli bir derecede etkilediğini gözlemlemekteyiz. Zaman kavramı birlikte gelişen teknoloji, üretim ve tüketimdeki yenilikleri de doğru orantıda getirmiş bu da mekanı tümüyle dönüştürmektedir. Mekân, mimari mesleklerinin konusunu oluşturmakla beraber aynı zamanda bir mimari ürünü var eden temel bir şarttır. Mimari bir eserin varlığından mekân kavramı olmadan söz etmek olmayacaktır (Sevinc, 2013).

Mimari olarak mekanı tanımlarken kullanılan; işlev, biçim, ölçek, bağlam gibi genel kavramlar gün geçtikçe geçerliliğini yitirmektedir. Webber'in de söylediği gibi "geçmiş dönem yapılan toplumsal yapıların uygun olanlarını kent biçimleri haline geri getirmek" kavramını simgesel ve biçimsel olarak anlamlandırılması gerekmektedir. Mekânsal davranışın etkileşimini anlamak ve bununla beraber mekânsallığın bir aracı haline getirdiği görülmektedir. Bu durum, mekanlar için mimarlığın yeni bilgi oluşturması gereğine dikkat çeken etken olarak görülebilir. Mekan insan eylemlerinin etki alanındadır. Mekanın kavramsallaştırılması ve yeni bilgilerin (epistemolojilerin) yapımı insani ve toplumsal bir üretkenlik gösterdiğine bağlıdır. Harvey bu konuda şunları söylemektedir: mekan kavramının felsefi sorulara felsefi yanıtlar yoktur, yanıtlar insanların eylemlerindedir. Bu durumda "mekan kavramı nedir?" sorusunun yerine, "birçok insan eylemlerini nasıl değişik mekan kavramlarında kullanıyor?" sorusu alıyor." Buradan mekanın çeşitli, sürekli ya da süreksiz ve fiziksel mekanla eş biçimli olmadığı sonucuna varılabilmektedir (Harvey, 2003). Bu durumda kişisel mekanın, toplumsal olarak zaman ile mekan içerisinde doğrusal bir orantı olduğunu söyleyebiliriz. Mimarlığın mekanı ve yerini doğru ve aktif bir biçimde

dönüştürebilmesi ve değerlendirebilmesi için, önce toplumsal mekanı tanıması, anlaması ve kavraması gerekmektedir.

Şekil 2. 1: Mekan Kavramının Zaman ve İnsan ile İlişisinin Etkisi

Kaynak: Gül, 1989

Şekil 2.1, zaman mekân ve insan kavramlarının birbirleri ile iletişim (ilişkili) olduğunu göstermektedir. İnsan, zaman ve mekânla tanımlıdır. Mekânlar insanla beraber zamanla doğru orantılı bir şekilde değişime uğramaktadır (Sevinc, 2013). Platon'a göre nesnelere bağımsız var olmuş bir mekândan bahsederken, Aristoteles ise varlıkların etkileşip şekillendiği ve bunların oluşturduğu güçleşmiş alanlardan oluşan mekândan söz etmiştir (İl, 2005). Bu bağlamda Aristoteles'in kavramına göre zaman-mekân kavramı daha yakın görülmektedir. Mekânı, zaman kavramından ayrı bir biçimde ele almak, mekânı bütünsel olarak ele geçirilebilir olduğunu göstermektedir. Mimarlıkta önemli bir nesne olan "mekân" kavramı, mimari tasarımı, ürünü, alanını, ona bakış ve anlayış biçimlerini şekillendirmektedir. Bu konuda (Tanju, 2008) "...geçmişteki modern mimari tarih boyunca birbirlerinden bağımsız olan iki soyut kavram olarak varsayılmış zaman ve mekânın birbirleri ile ilişkisi nedir? " sorusunu sormaktadır. Bu durum mimarlığın, zaman-mekân kavramları üzerinden yeniden tanımlanmasına, fikir üretmesine imkan sağlamaktadır.

Konu kapsamında zamanın durağan bir durumda belirli bir kural olmadığı, sürekli değişim ve üretkenlik durumunda olmasıdır. Ayrıca, tam tersi bir ilişkiyle düşünüldüğünde değişimde zamanı üretmektedir. Zaman kavramı; nesneye, maddeye, maddenin şekline ve yer değiştirmesine bağlı bir kavramdır. Bu sebeple eylem, mekân

ve zamanın içinde tanımlanır hale gelmektedir. Bu olay, bir örnek ile açıklanacak olursa; insanlar ve diğer bütün canlılar hareket ve değişim içerisindeyler. Şöyle ki, canlı kalmanın koşulu olarak sürekli değişime ayak uydurmak, hareketin ve eylemin değişkenliğinin sürdürülmesidir. Dolayısı ile değişim, hareket ve eylem kavramlarına bakacak olursak, canlılar ile zaman-mekan kavramı arasında bir bağlam olduğu gözlenmektedir. Canlılar zaman kavramını hem bedenlerinde hem de çevrelerindeki değişen olaylar sayesinde algılamaktadırlar. Özetlemek gerekir ise, insan, mekanda var olmaktan öte kendi başına bile bir zaman-mekan tanımlar. Öyle ise, değişim kavramı, sabit olan mekan kavramından, zaman-mekan kavramının tanımlanması için önemlidir.

2.1 Mekan Kavramını Oluşturan Bileşenler

Mekan kavramını oluşturan farklı bileşenler ve unsurlar vardır. Mekan tanımlamasında çeşitli görevler üstlenir ve mekanın bütünsel anlamı açısından önemli bir yere sahiptir. Mekan kavramı bileşenleri ve unsurları kullanım durumlarına göre mekân bağlamında yönlendirici, odaklayıcı, sınırlayıcı ve birleştirici veya ayırıcı görevler üstlenmektedir. Bu görevler kullanıcının o mekanı anlayabilmesi ve kavrayabilmesi için gerekli yolları göstermektedir.

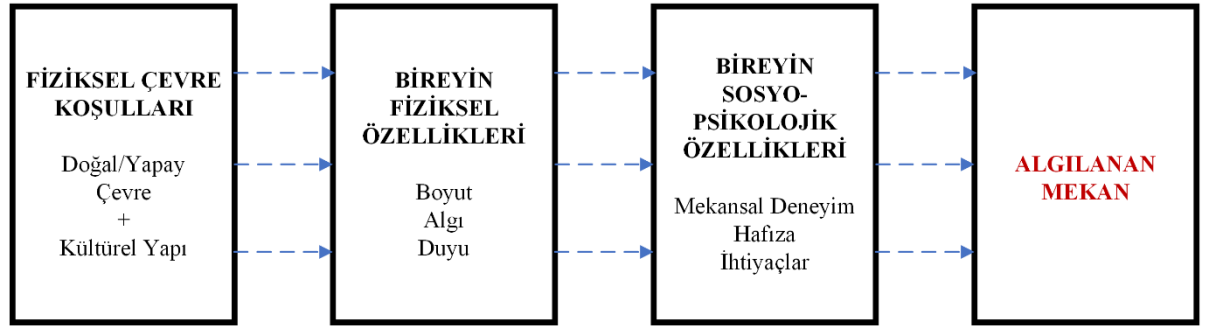
- ❖ **Sınırlayıcı Unsurlar:** Mekan oluşumunda önemli bir unsurdur. Sınırlamalarda var olmuş ya da engeller kullanımında bulunan bulunduğu bölge açısından önem taşıyan unsurlardır. İç mekanlarda sınırlayıcı rol üstlenen duvar, kolon, giriş, çatı gibi elamanlar sınırlayıcı yapısal bileşenlerdir. Dış mekanlar ise doğal, yapısal ve işlevsel olarak sınırlayıcı olarak sınıflandırılır. Kentlerde yapılar arasında kalan diğer mekanların çoğu kentsel toplumsal mekan olarak tanımlanır.
- ❖ **Yönlendirici Unsurlar:** Dolaşım alanını oluşturmak, sirkülasyonu kontrol altına almak ve ilişkili olan işlevlere ait mekanlardan diğer mekana geçerken, niteliği karşılamak açısından önemlidir. Çizgisel veya ışımsal formların oluşumu yönlendirici unsurunda önemli etkileri vardır. İç mekanlarda koridorlar, dış mekanlarda ise sokak, yol ile oluşturulan aks ile yönlendiricilik sağlanmaktadır. Müze, sergi salonları gibi sirkülasyonun yoğun bulunduğu mekanlarda yönlendirici unsur, mekan kavramını tanımlamaktadır.
- ❖ **Odaklayıcı Unsurlar:** Vurgulanan nitelikler, mekanın simgesel, biçimsel ve işlevsel olarak sıradan bir akıştan ayrılan etkin bir unsurdur. Çevre, renk ve

dokularından ayrılan etkenler ve bileşenler işlevsel olarak odak(merkez) gösteren noktalar arasında yer almaktadır. Kentsel mekanlar anıtlar, kentsel ölçekte sayılabilir bir odak noktalarıdır. İç mekanlarda ise ana girişler, ana düğüm noktaları, bir diğer iç mekanlarda odak sayılabilecek noktalardan biri ise otellerdeki resepsiyonlardır.

Mekan kavramını oluşturan bileşenlerin mekanı algılamada etkili olduğunu **Şekil 2.2'de** incelemekteyiz.

2.2 Mekan Algısı

Algı, duyarlar etkisiyle edinilen bilgilerin yorumlanma sürecini tanımlar. Algılamada etkili olan faktörler; Algılayan, algılanan ve durum kavramlarıdır. **Şekil 2.2**, Mekan kavramının zaman ve insan ile ilişkisinin etkisini gösteren diyagram gösterilmektedir.

Şekil 2. 2: Mekan Kavramının Zaman ve İnsan ile İlişkisinin Etkisi

Kaynak: Rapoport, 1977

Mekanı algılamının iki farklı süreçten oluştuğunu ve bu süreçlerin duyarımıza bağlı olarak duyumsal süreç ve bilgi birikimine dayalı olan zihinsel süreç tanımlamıştır. Duyumsal Süreç: Etrafındaki çevreden alınan bilgi, durumu ve bu verileri duyarlar aracılığıyla yorumlanan süreçte, zihnin devamında duyarlar ile elde edinilen ya da fark edilmeyen çevresel algıları ancak yaşananlarla kavramlandırılan ve bu sayede zihnin oluşturduğu süreç olarak tanımlanmaktadır (Lang, 1977). Mekan algısı insan ve insan psikolojisi için önemlidir. İnsan doğası gereği nerede olduğunu bilmek ister. Algı, mekanın tanımı için yeterli olmamaktadır. Mekanın bir başka mekanlarla oluşturduğu ilişkinin anlaşılabilmesi bütün çevrenin yorumlanması sağlanılmaktadır. Bu durumda

kişi, eylem durumunda olabilir, bütün çevreyi deneyimler ve etkileşimde olarak mekanı şekillendirip değiştirilebilir.

Kahvecioğlu (1988), mekânın 2 boyutlu olduğundan söz etmektedir: “Mekan kavramının fiziksel olarak boyutu, algıdaki süreçteki aşamada işlenir, algısal süreçteki zihinsel aşamaların sonucu ise mekânın kavramsal boyutudur.” Mekan algısı, kişilerin bulunduğu mekân döngüsünde veya bulunduğu çevrede uzun ya da kısa süreli bir tecrübe kazanması doğrultusunda mekânın hafıza ile doğrudan bağlantısı vardır. Bu tecrübe eylem veya kavrama bağlı değişmekte ve gelişmektedir. Kişi mekânı herhangi bir ölçekte (mekân ölçeği, kent ölçeği gibi, vb.) kendi içerisinde algılaması ya da anımsayabilmesi için birtakım ek mekânsal bileşenlere ihtiyaç olduğu gözlemlenmektedir. Mekan algısını oluşturan bileşenlerini Kevin Lynch “The Image of The City” ve Norberg-Schulz “Existence, Space and Architecture” adlı kitaplarında şöyle tanımlamışlardır.

(Lynch, 1962), Mekan algısı kavramını “The Image of The City” adlı kitap çalışmasında kent ölçeğinde ele alıp çalışmıştır. Lynch, kent mekânının algılanması için gerekli olan bileşenleri 5 başlık olarak oluşturmuştur. **Şekil 2.3**, Lynch’in “The Image of The City” adlı kitabındaki elementlerin orijinal diyagramları gösterilmektedir.

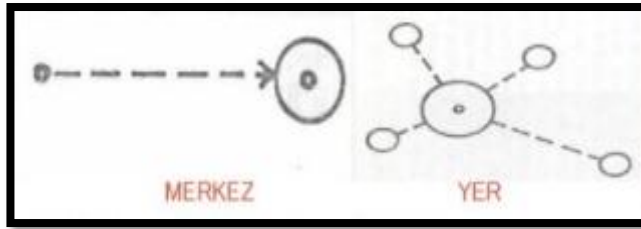
Şekil 2. 3: Lynch'in “The Image Of The City” ‘de Elementlerin Orijinal Diyagramları

Kaynak: Lynch, 1962

(Lynch, 1962) göre bir mekânın tanımlanabilmesi için yollar, kenarlar, bölgeler, düğümler ve işaretler arasındaki oluşan paralellikler algıyı etkileyen tanımlanabilen unsurlar olarak bulunmuştur. Bu kapsamda tanımlanabilen unsurların karşılıklı olarak kapsayıcı olması onları ilişkili faktörler haline getirmektedir. Bu tanımlanabilen unsurlar birbirinden bağımsız düşünülemez. Lynch'in unsurları şu şekilde tanımlar:

- ❖ **Path (Yol):** İnsanların, kullanıcıların çevresindeki konuma göre kullandıkları rotalardır. Sokaklar, kaldırımlar, patikalar ve insanların seyahat ettikleri kanallardır. Yollar özgün bir karaktere sahip olduklarında tanımlanan unsur olarak bir tasarıma katkıda bulunabilen alanlardır.
- ❖ **Edge (Kenar):** İnsanlar ve kullanıcılar tarafından yol olarak bilinmeyen ve kullanılmayan, doğrusal unsurlardır. Bu unsurlar rastgele bir iki bölüm arasında sürekliliği kıran Kenarlar, duvarlar, binalar ve kıyı şeritleri gibi algılanan sınırlar ile tanımlanan alanlardır.
- ❖ **Landmark (Yer İşareti):** İnsanlar ve kullanıcılar tarafından düzen içerisinde fark edilen unsurlardır. Mekânsal kurgunun içerisindeki çeşitlilik ve farklılaşmadır.
- ❖ **District (İlçe, semt):** İnsanların, kullanıcıların çoğunluğu tarafından kabul edilmiş karakteristik olarak ortak özelliklere sahip olan alanlardır.
- ❖ **Node (Düğüm):** İnsanlar ve kullanıcıların birleşme noktalarıdır. Kesişim ve yönelim unsurudur. Norberg-Schulz (1972), mekânsal algı tanımlamasını oluşturan, mekânsal organizasyon unsurlarının ‘‘merkez, yönler, yollar ve alanlar ya da ilgi alanları olarak belirlemektedir.

Merkez- Yer (Yaklaşma):

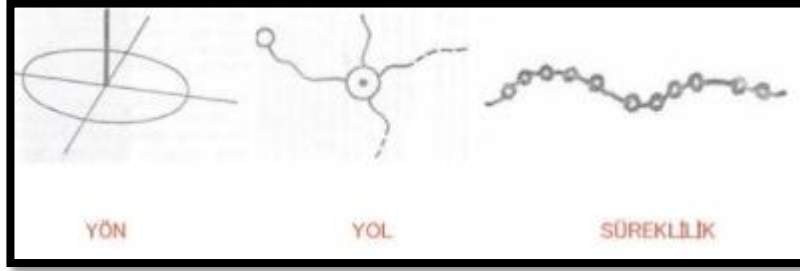

Şekil 2. 4: Mekânsal Algı Tanımlamasını Oluşturan Unsurlar

Kaynak: Norberg-Schulz, 1972

Şekil 2.4, 2.5, 2.6, bir çevrede oluşan referans noktalarıdır. Merkezlerin tümü eylemlerin yeridir. Bu duruma göre tüm merkezleri eylemlerin birim mekanı olarak tanımlamaktadır.

Yön ve Yol (Süreklilik):

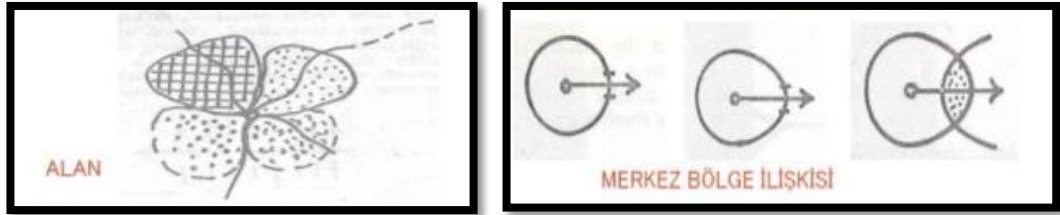

Şekil 2. 5: Mekânsal Algı Tanımlamasını Oluşturan Unsurlar

Kaynak: Norberg-Schulz, 1972

Oluşan her mekanın kendi içerisinde bir yön kavramı vardır. Yön kişinin çevresi ile birlikte oluşturduğu eylemleri ve hareketleri tanımlar. Kişinin mekandaki pozisyonu belirlemek ve bulunduğu noktadan ayrılmasıyla beraber başlar. Mekanda algısal olarak ve çizim gibi bir yolun spesifik özelliği sürekli olmasıdır.

Alan ya da İlgi Alanı (Sınır):

Şekil 2. 6: Mekânsal Algı Tanımlamasını Oluşturan Unsurlar

Kaynak: Norberg-Schulz, 1972

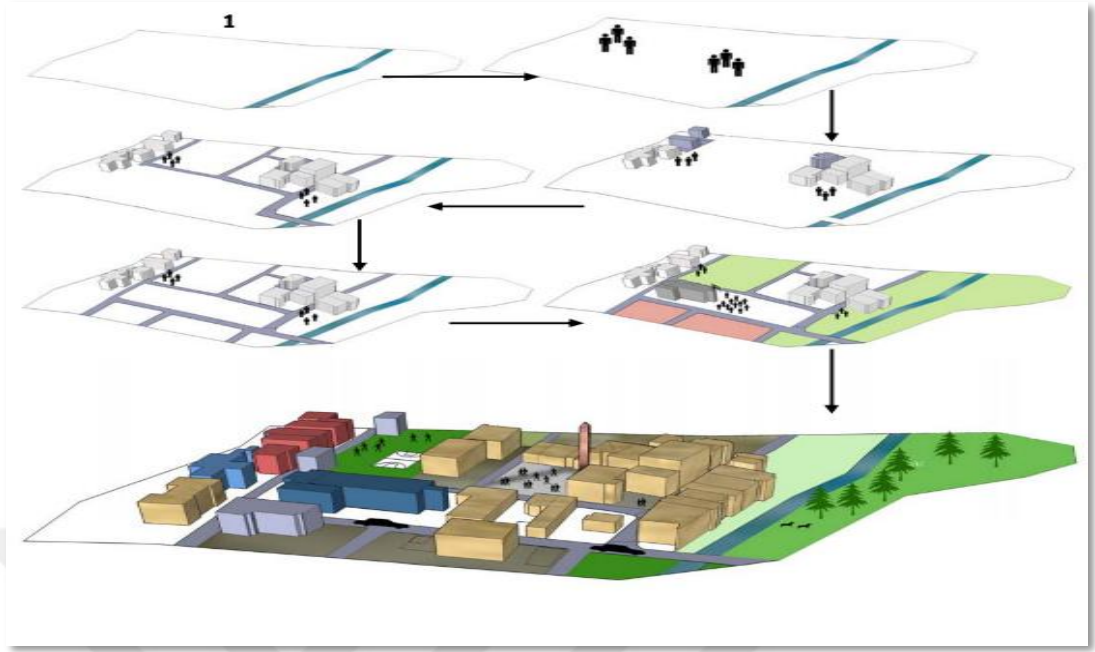
Mekan tanımlamasında alan, içerisinde yolların tanımlanabildiği, çözümlenmemiş 'zemin' olarak tanımlanmaktadır. Lynch ve Norberg-Schulz 'un mekan algısını tanımladığı bileşenleri inceleyip analiz ettiğimizde kişilerin mekan içerisinde dolaşma, yönelim (oryantasyon), mekanlar arası bağlantı kurabilmesine ve kendi sınırını tanımlayabilmesi bu bakışa bağlı olduğu saptanmıştır.

Yukarıda açıklanmış olan mekan kavramının tanımlanmasında karmaşık, soyut ve somut çeşitli paydaş içermektedir. Bu sebeple mekanı, kentsel mekan kavramı olarak

sınıflandırıldığında daha fazla olumlu ve algılanabilir tanımlar yapılabilmektedir. 1933 yılında Yunanistan'ın başkenti Atina'da toplanan Milletlerarası Çağdaş Mimarlık Kongresi; CIAM kabulleri içinde kentsel işlevler, barınma, çalışma, dinlenme ve ulaşım olarak belirlenmiştir, Buna göre kentsel mekan insanlar tarafından kullanılan ve kent mekânlarında yaşayan toplumsal ve ekonomik grupların; barınma, çalışma, dinlenme ve ulaşım gibi temel Etkinliklerinin yeniden üretildiği yer olarak tanımlanmaktadır (Eryılmaz, 2000).

2.3 Kentsel Mekan

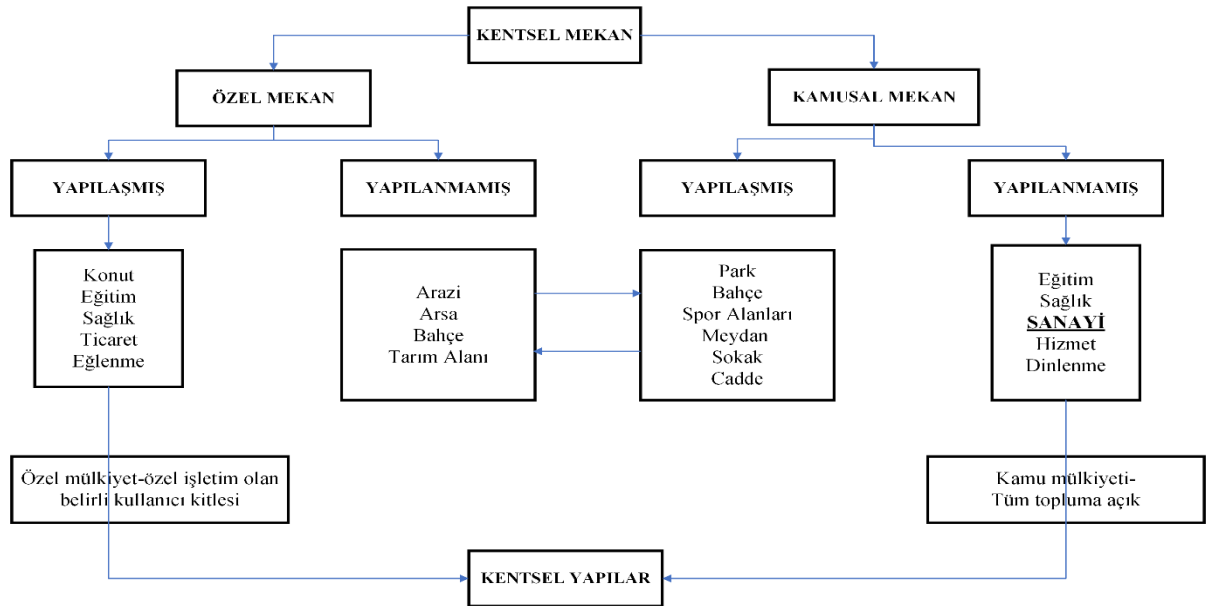
Kentsel mekan, mekanın topluma özgün bir yerleşme şeklidir. Kent içindeki eylemleri barındıran yapılardan oluşmaktadır. Oluşan bu yapılar haricinde diğer alanlarla beraber kentsel mekanın sınırları oluşmaktadır. Sınırlar içinde ve dışında oluşan bütünlük, kentsel mekan olarak ele alınmaktadır. Buna Göre kentsel mekan ‘‘yapılardan oluşan, kullanıcının algıladığı ve kentsel döngünün ilişkilendiği bütün olarak tanımlanabilmektedir. R. Krier’e göre kentsel mekanlar genel olarak; kent içinde veya arasında kalan tüm mekanlar olarak tanımlanabilir olduğunu söylemektedir(Boz, 2016). Kentsel mekan, yapı topluluklarının oluşturduğu, kent kullanıcılarının mekanda algıladığı ve bütün kentsel olayların ilişkilendirdiği bir bütündür. Doğal ve yapay ögeler, insan ve insan gruplar, toplum, insan etkinlikleri kısaca tüm bu ögelerin zaman içinde birleşerek ortaya çıkışı kentsel mekanları oluşturmaktadır (Uçak,2000). Kentsel mekan, dolu (yapılaşmış) ve boş (yapılaşmamış) olan alanları içinde kapsayan, kent kullanıcının içinde yaşadığı çok opsiyonlu bütün olarak tanımlanabilmektedir. Kent kullanıcı bir mekanda yaşamakta, eylemlerde bulunmakta ve algılamaktadır. Kullanıcının ortak yaşam alanı olarak paylaştığı mekan; toplumun gelişmişlik seviyesine, ekonomik ve kültürel değerlerine, tarihi dokusuna, mimari yapısına ihtiyaç olan dolu ve boş alanlar oluşturmaktadır (Gül, 1989). Kentsel mekan kavramının tanımlanmasında önemli olan etkenler insan, kent(mekan) ve zamandır. Kentsel mekan tanımlamalarında önemli olan unsur kentin insanlar için var oluşmasıdır. Kentsel mekanlar zamana bağlı olarak hareket halinde ya da durağan olabilirler. Yani bu tanımlamalardan kentsel mekan oluşumunda insan, zaman ve mekan doğru orantılı olduğu görülmektedir. **Şekil 2.7**, kentsel mekanın zamanla oluşum sürecini insan etkisiyle beraber zamanla kentsel mekan oluştuğunu gösteren görseller ile anlatan diyagramla gösterilmektedir.

Şekil 2. 7: Kentsel Mekan Oluşum Süreci Diyagramı

Kaynak: Boz, 2016

Kentsel mekanlar, mülkiyet durumuna bağlı olarak özel, araziyi kullanım durumuna göre kamusal mekan olarak 2 grupta incelenmektedir. **Şekil 2.8**'de kentsel mekan kategorizasyonu sınıflandırılması gösterilmektedir.

Şekil 2. 8: Kentsel Mekan Kategorizasyonu

Kaynak: Yazar, 2022

a) Özel Mekanlar:

Mülkiyeti bir kişiye veya özel bir kuruluşa ait olan ya da belirli bir grup tarafından kullanılan mekanlardır. Kent içinde yapılan planlar, yasal yaptırımlar, merkezi yönetim ve yerel yönetimler aralığıyla yapılır.

b) Kamusal mekanlar:

Toplumdaki herkesin istediği şekilde rahatça kullanabildiği, kent içindeki açık veya kapalı mekanların tamamıdır. En önemli iki unsuru; topluma ait olması ve bütün olarak ortak kullanım alanı olmasıdır. Bahçeler, parklar, meydanlar, caddeler, sokaklar gibi mekanlardır. Bu mekanlarda insanlar karşılaşır, bir araya gelip sosyalleşirler. Yani bu mekanlarda kullanıcı kentsel mekan yaşantısındaki alanı destekler. Kullanıcı bu mekanları kendi elleriyle oluşturup denetler, düzenler ve kendi kimliklerini yansıtır. Kamusal mekanlar yaşam standartlarını arttıran, kentin kimliğini belirleyen ve kent dokusunu oluşturan mekânlardır. Kamusal açık mekanlar ve onu çevreleyen yapılar ile bir bütünlük oluşturarak kentsel dış mekana etki edip onu destekler. Buna en iyi örnek sokak ve meydanlardır. Su kıyıları, oyun ve spor alanları, meydanlar, anıtlar, yollar, caddeler, plazalar, yeşil alanlar açık kamusal alanlardır. Kapalı kamusal alanlar ise; Belediye, yönetim, sağlık ve eğitim yapıları olan alanlardır. Ayrıca avm'ler ve atriumlar fonksiyonel olarak kamusal fakat kullanım ve uygulama biçimi açısından özel mekanlardır.

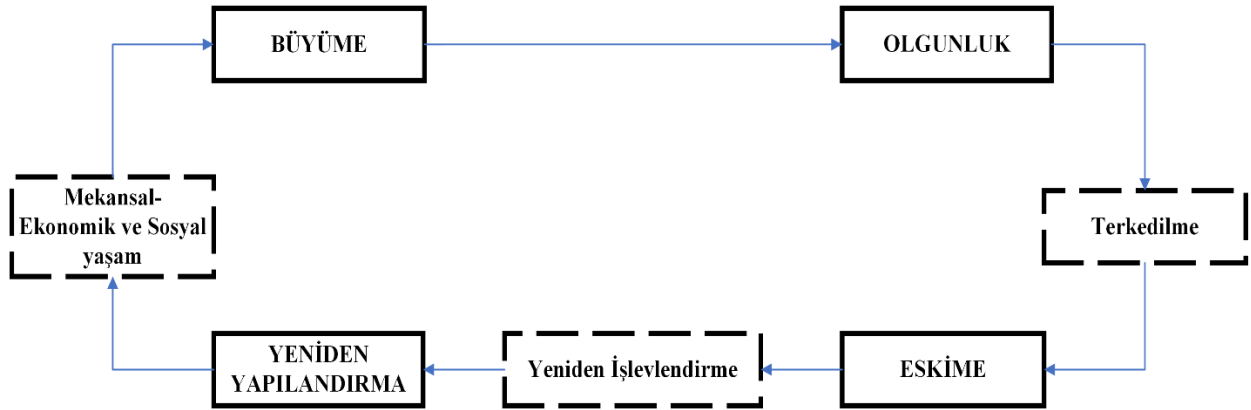
2.3.1 Kentsel Mekanların Zamanla Değişimi

Kentteki mekanlar günümüzün belirleyici odak unsurlarıdır. Dünyadaki nüfusun çoğunun kentlerde yaşıyor olması bu durumun en önemli göstergesidir. Ekonomik, kültürel ve sosyal olarak mekanların değişimi kentteki yaşam kalitesini etkilemektedir. Gelecekte kentte oluşabilecek belirleyici veriler oluşturmaktadır. Kentin doğru algılanması, fırsatların ve sorunların yanı sıra potansiyellerinin farkına varılması ile gerçekleşmektedir. Kentin gelişme sürecinde; tarihi, mimari, kültürel değerleri korunurken, işlevini yitirmiş kentte yüksek potansiyel taşıyan yapıların yenilenmeside gerekmektedir. Kentte değer taşıyan alanların yenilenmesi, yeni çözümler arayışında olunması "kentsel yenileme" kavramını ortaya koymaktadır (Kazas, 2008). Kentsel yenileme kavramı; İngilizcede kullanılan "urban regeneration" kelimesinin Türkçe

karşılığdır. Bu kavram Türkçede karşılık olarak ‘yeni den hayat verme, canlandırma, işlevlendirme anlamına gelmektedir (Dictionary, 1994). Kentsel yenilemede 4 temel kriterin sağlanması hedeftir;

- ❖ Kentte oluşan fiziksel çöküntüyü durdurup tarihi değerlerin sürdürülebilirliğini sağlamak.
- ❖ Kentsel yaşam içindeki kaliteyi arttırmak ve kültürel bağlarını yeniden kazandırmak.
- ❖ Ekonomik yaşama katkı sunup, canlı tutmak.
- ❖ Her ölçekte uygun katılım sağlamak (Erden, 2003).

Yenileme kavramının kent için önemi; fiziksel, ekonomik, ve terk edilen kentsel alanlardaki çöküntünün ortadan kaldırılması, tarihi ve mimari değerlerini koruyarak kent yaşamına yeniden kazandırılmasını hedeflenmektedir (Sandholz, 2017). **Şekil 2.9**, kentsel mekanın atıl olma durumunu var olan mekânsal bir yaşamdan büyüme, olgunluk, terkedilme, eskime, yeniden işlevlendirilme, yeniden yapılandırma ile yeniden sosyal yaşama dönüşümü gösterilmektedir.

Şekil 2. 9: Kentsel Mekanın Atıl olma Kategorizasyonu

Kaynak: Yazar, 2022

Yenilemedeki Eylem Türleri;

- ❖ **Yeniden Canlandırma (Revitalization):** Sözlükte anlam olarak güçlendirme, yeniden işlevlendirme, yaşama yeniden kazandırma anlamlarını ifade etmektedir. Kentte sosyal ve ekonomik sorunlar, göçe bağlı olarak plansız yapılanma, zamana bağlı olarak işlevini yitirme sonucunda değişimler oluşmaktadır. Yapılardaki bu değişimler sonucu çevrede eskimeye, köhneleşmeye, işlevini yitirip terk edilmeye

neden olmaktadır. Bu durumda yeniden işlevlendirme durumu ekonomik, kültürel ve tarihi değer açısından atıl süreci yaşamakta olan kentsel mekanların, atıl olma nedenlerinin kaldırılması, değiştirilmesi sonucu tekrar kente kullanılacak mekanlar kazandırılmasıdır (Deniz, 2014).

- ❖ **Yenileme (Renovation):** Kentsel mekanlarda zarar görmüş dokuları, ekonomik ve sosyal standartlar kapsamında değişim ve yenilenme sağlanması sürecidir. Kentte yer alan farklı nedenlerle terk edilmiş, işlevini yitirmiş kent mekanlarının yeniden kazandırılmasıdır.
- ❖ **Yeniden Oluşum (Regeneration):** Tamamen yok olmuş, eskimiş, yapı artık çöküntü haline gelmesi durumunda, mevcut durumun iyileştirilmesi ve yeni doku oluşturulup kente yeniden kazandırılmasıdır.
- ❖ **Soylulaştırma (Gentrification):** Kentte konum olarak merkezde yer alıp fiziksel ve sosyal olarak işlevini yitirmiş alanların değişmesi sonucu yerleşimde sosyal statünün mülkiyet değişiminin gerçekleşmesidir. Bu kavram kentin yenileşmesi, orta-üst statü düzeyindeki kullanıcıların kentin merkezinde yaşamalarını ifade etmektedir. Bu durumda artık kent merkezlerine önceden yerleşmiş olan alt statü kullanıcıların yerini yeni kullanıcılarına bırakmasıdır (Behar, 2006).
- ❖ **Eski Haline Getirme (Rehabilitation):** İyileştirme, rehabilitasyon anlamlarını ifade etmektedir. Değişimin başlamış olduğu, özgün kimliğini kaybetmeye başlamamış olan yapıların, kent içinde eski haline dönüşümü olarak tanımlanabilir. Eski haline getirmede, mevcut kullanıcılar olan halkın düzenleme ve korunmasında en önemli birincil unsur olmasıdır. Bu durum, yerleşim yerinde kullanıcılar olması nedeniyle diğer etkenlerden oldukça zordur (Özden, 2001). Kentsel Mekanları Yenilemenin Amaçları;
- ❖ **Kentsel mekânlardaki işlevsizlik durumunun engellenmesi ve sürdürülebilir kavramının sağlanması:** Kentte oluşan işlevsiz alanların yaşama kazanım kapsamında yenilenmesi amaçlanmaktadır. Kentte yenileme, tarihi ve mimari alanlarda işlevini yitirmiş, terk edilmiş sanayi alanları ve yapılarında da görülmektedir. Bu durum yapıların iyileştirilmesi, yeniden işlevlendirme projelerinin geliştirilip uygulanması hedeflenmektedir (Özden, 2001).
- ❖ **Kentsel yaşam kalitesini arttırmak:** Kentte ekonominin gelişimi için yeniden kazanım sağlanması için değişimi hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra var olan kültüre ait fırsatları kullanarak; kente yeniden kazanıp sağlanması için

işlevlendirilen ya da önceki işlevlerini canlı tutmayı hedeflemektedir (Özden, 2001).

- ❖ **Ekonomiyi canlandırmak:** Kentte işlevini yitirmiş mekanlarda yenileme olayı ekonomiyi harekete geçirerek yeni mekanlar ve toplumsal oluşumları bir araya getirerek fırsatlar oluşturmayı hedeflemektedir (Güzel, 2010).
- ❖ **Toplumsal Katılımı Sağlamak:** Kentsel mekanlarda yenilenme sürecine yönelik kararlarda yerel halkın, STK'ların (Sivil Toplum Kuruluşları) aktif olarak katılımı amaçlanmaktadır. Kentte yenilemede toplumsal katılımın amacı tüm tasarım süreçlerinde karardan uygulamada aşamasına kadar yerel halkın sürece dahil olması önemli bir etkidir. Böylece kentte yeniden kazanım sağlanan mekanlarda yerellik, aidiyet duygusunu korumak, güvenilirlik ve her ölçek kapsamında toplumsal katılımın sağlanması amaçlanmaktadır (Unlu, 2017).

2.3.2 Kentsel Mekanlarda Endüstri Yapıları ve Sanayi Mirası

Kentsel mekanın önemli bir yerinde olan sanayi yapıları kentimizde bugün tarihi ve mimari değerler arasında yer almaktadır. Sanayi mirası yapılar kentte mimari kimlik ve tarihi değerlerinin yanı sıra; işlevselliği ve üretimde ekonominin hakim olduğu bir dönemi yansıtmakta, mekanda yaşanmışlık ve kültürel izler taşımaktadır. Bundan dolayı çeşitli birçok değeri olan sanayi miras yapıları ve alanları aynı zamanda toplumun yaşantısını ve yerel kültürünü tanımlamaktadır. Bu bağlamda sanayi alanlarını ve yapılarını "toplumun ve bireyselliğin hafızası için birer odak, sembol, geçmişin izi olarak birer kültürel miras şeklinde tanımlanabilmektedir (Geijerstam, 2006). Toplumun kültürel kavramlarının devamını sağlayan sanayi mirası yapı ve alanları hem toplumun odak anlamlarını hem de işlevselliği ile değişim içinde olan kentsel mekanların yeniden işlevlendirilmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Mimari yapılar kendi döneminin çalışma hayatını, ekonomisini, toplumsal değerlerini, kültürel bağlamları hakkında bilgiler içerir. Dolayısıyla mimari yapılarının, sanayi miras alanı ve yapılarını toplumsal kavramlarını sosyolojik olarak değerlendirilmesinde önemli bir kaynak olduğu söylenmektedir (Taşkıran, 1997).

Bachelard (1996) " Mekan zamanla her şey olur, çünkü zaman hafızayı canlandırabilecek yeteneğe sahip değil" olduğunu söylemektedir. Bu anlamda toplumsal değerler, yaşanmışlıklar, deneyimler kentsel mekana etki edip şekillenmesinde önemli rol üstlenmektedir. Sanayi mirası alanları ve yapıları birer

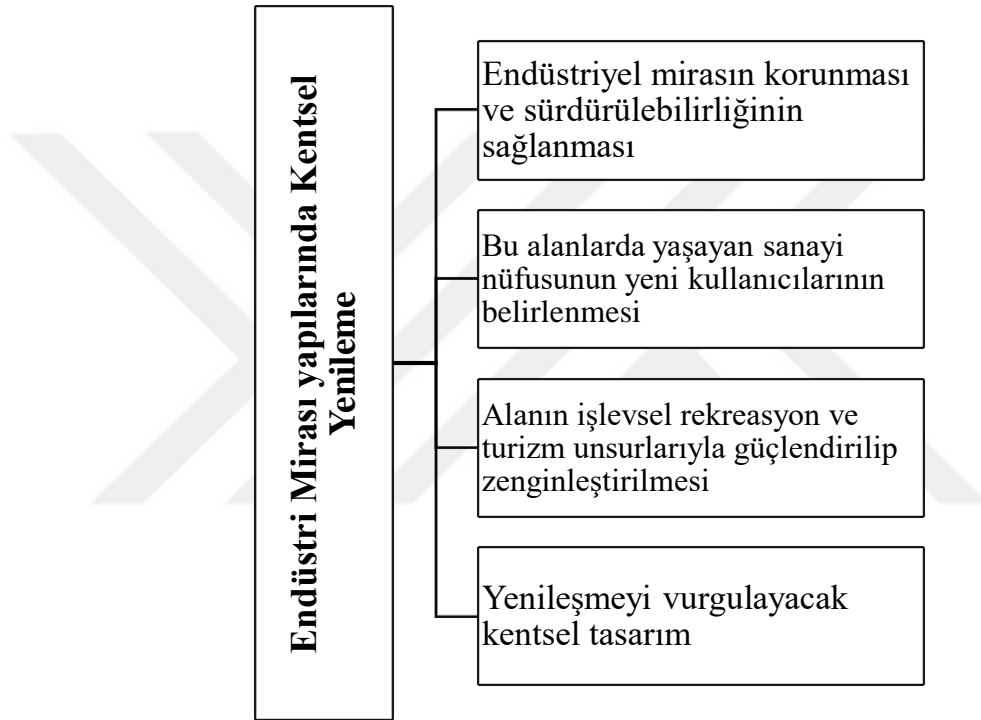
mekânsal izlerdir. Toplumun yapısını oluşturan mimari kimlikleriyle, tarihi değerleriyle önemli izler taşımaktadırlar. Yani sanayi mirası kavramı zamanında sadece duvarları ardında üretmek için inşa edilmiş yapılardan öte; toplumda birliğin, deneyimin, yaşanmışlığın, tarihi değerlerin yer bulduğu mekanlardır. Sanayi sürecinde kentin toplumsal, ekonomik ve fiziki boyutlarını yansıtan, sanayinin kurulduğu dönemde yakın çevresinde konut alanları oluşmaktadır. İnsanların yaşam alanlarını burada seçmelerinin sebebi sanayi alanlarının öne çıkmasıdır. Üretim yapılmasının yanı sıra orada çalışan insanların ve çevredeki halka farklı imkanlar sunmaktadır. Sunulan bu hizmetler alanda bir sirkülasyon oluşturduğundan halk açısından öneme sahip olan mekanlar oluşmaktadır. Bundan dolayı sanayi alanları öncelik olarak konum bakımında yerel halk için bir odak, tarihi değer taşıdığını gösterir. Üretimde kentin gelişmesine katkı sağlaması, istihdam oluşturması ekonomik olarak belirleyici izlerdir (Elhan, 2009). Kent içinde bir dönemin yaşantısına katılıp tanıklık etmiş o dönemin mimari değerini ve tarihi kültürünü kent içinde önem taşıyan anlamlı bir mekan olmaktadır. Sadece geçmişe sahip çıkmak değil bugünkü zaman dilimini kapsayacak geçmişle gelecek arasında bağlayan bir köprü görevini yansıtmaktadır (Neill,1997). Sanayi mirası kültürümüzde geçmişin izlerinin, işaretlerinin yok olmasına izin vermek ya da sessiz kalmak toplumun mekânsal mimari kavramını yitirmesine yol açmaktadır. Yaşadığı mekanın zamanla ilişki kurmaması bulunduğu yere sahip çıkmayan, duyarsız bir toplum oluşmasına sebebiyet vermektedir. Sanayi mirasının korunmasına, nasıl değerlendirilip işlevlendirilmesine, yeniden kente kazandırılması konusunda çözüm arayışı içinde olmamız gereken bir konudur. Kültürel mirasımız olarak tanımlamakta olduğumuz bu değerlerin korunmasını sağlamak, geliştirmek, yeniden işlevlendirerek topluma kazandırmak ayrıca geçmiş ve gelecek arasında bağlantı kurarak kentsel mekanlarımızı gelecek nesillere iletmektir.

2.3.3 Endüstri Miras Kapsamındaki Alanlarda Kentsel Yenileme

Endüstri dönemi sonrası kentlerde oluşan kayıp alanların belirli bir tarihi değer ve mimari kimlik taşıyan kısmı ‘‘Endüstriyel Miras Alan’’ tanımıyla kentte dönüşüme uğramaktadır. Bu tanım sadece tarihi kültürel bir miras değil aynı zamanda sosyal ve ekolojik değerlerle de ifade edilmektedir. Kent merkezinde olan sanayi yapılarındaki değişimler 1960’lı yıllarda başlamıştır (Tümertekin, 2017). 1970’li yıllardan sonra kentlerdeki durum sanayi yapılarından arınma eğilimleri içerisindedir. Zamanla gelişen teknolojiyle beraber yeni üretim alanlarının oluşması sanayiye olumsuz

etkilemiştir. Bu durum sonrasında teknolojik bakımdan yetersiz kalmış ve iş gücü ucuz olan Çin gibi ülkelere yönelim olmuştur (Harvey, 1996). Bu değişimler sonucu mevcut durumda kentin merkezinde yer alan sanayi alanları kentin dışına taşınmıştır.

80’li yıllara kadar böyle devam etmiştir, sonrasında fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutlar sebebiyle sanayinin yeniden yapılanma süreci sona ermiş ve geriye işlevini yitirip terk edilmiş alanlar kalmıştır. “Brownfield” kavramı sanayi alanlarının yenilenmesinde söz konusu olmaktadır. Amerika’da bulunan Çevre Koruma Merkezinin tanımıyla; “Kentsel mekanlarda işlevini yitirip, terk edilmiş alanlardır”

Şekil 2. 10: Endüstri Mirası Kentsel Yenileme Projelerinde Önem Verilen Kapsamlar

Kaynak: Gittel, 1992

(Centre of Excellence for Sustainable Development, 2001). “Brownfield” alanlar, kentin ekonomik durumunun ve gelişmesiyle doğrudan ilişkili olduğu bölgelerdir. Kent merkezine konumlanmış alanlar olmaları sebebiyle, yeniden işlevlendirilmesi önemle değerlendirilmelidir (Özden, 2001). Kentin sosyal, ekonomik gelişmesine katkı sağlayacak alanlar, işlevselliğiyle paralel projelendirilir. İlk aşamada dikkat edilen potansiyeller değerlendirilip ekonomik kazanımlar amaçlanmaktadır. Genel olarak sanayi mirası kentsel yenileme projelerinde belirli kapsamlara önem

verilmektedir. **Şekil 2.10**, endüstri mirası yapılarına kentsel yenileme projelerinde önem verilen kapsamları gösterilmektedir.

Sanayi kentleri veya kent içinde işlevini yitirip, terk edilmiş sanayi alanlarının kente yeniden kazandırmak amacıyla, her geçen gün yenileme projeleri geliştirilmektedir. **Şekil 2.11**, kentsel gelişim projelerinin üzerinde durulan odak yaklaşımları gösterilmektedir.

Şekil 2. 11: Kentsel Gelişim Projelerinin Üzerinde Durulan Odaklar

Kaynak: Özden, 2001

İşlevini yitirip terkedilmiş endüstri alan ve yapılarına; bir işlev kazandırmak, ekonomik katkı sağlayacak, yenilemenin sürdürülebilirliği açısından doğru bir yaklaşımdır. Endüstri yapısına kültürel işlevler, birbirini destekleyen kullanımlar olmalarından dolayı, yapıya ve bulunduğu kentsel alana sürekli bir canlılık kazandırmaktadır (Stratton, 2000).

2.3.4 Endüstri Alanları Sanayi Mirasında Kentsel Mekan Kimliği

Bir canlıyı ya da bir nesneyi belirlemek için nitelik, belirli gibi özelliklerinin özgün değerlerle ifade edilmesi kimlik kavramını tanımlamaktadır. Kimlik oluşumu bir varoluş tarzıdır. Belirli bir koşulların sürekliliği ile gerçekleşmektedir. Bu kavramlardan bazıları aşağıda gösterilmektedir; (Gürsel, 1993);

- ❖ Kültürel Miras Kavramı
- ❖ Toplumun Karakteri ve Nitelikleri
- ❖ Üretilen Teknoloji
- ❖ Doğa olaylarının getirdiği sonuçlar
- ❖ Zamanla değişen koşullara uyum sağlama yeteneği

Bu koşullar neticesinde kent kimliği, kenti diğerlerinden farklı kılıp kendine özgün oluşturduğu özgünlüklerin bütünüdür. Kentin bir diğer özellikleri mimarisi, kültürel seviyesi, yaşam biçimleri de kente kimlik biçimi vermektedir (Suher, 1995). **Şekil 2.12**, kent içerisinde oluşturulan kentsel kimlik öğeleri ve mimari kimliği oluşturan öğeler gösterilmektedir.

Kentsel Kimliği Oluşturan Öğeler	Mimari Kimliği Oluşturan Öğeler
❖ Fiziksel yapı (doğal ve yapılı çevre).	❖ Coğrafi, topografik, iklimsel ve jeolojik etkenler.
❖ Tasarım süreçleri ve yaklaşımları.	❖ Sosyal, politik, ekonomik ve askeri koşullar.
❖ Sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi yapı.	❖ Tasarım süreçleri
❖ Makro ölçekli değişimler ve gelişimler (teknoloji, üretim, tüketim, ulaşım, kent planlama sistemleri).	❖ Kullanım süreçleri

Şekil 2. 12: Kentsel Kimlik Öğeleri

Kaynak: Yazar, 2022

Kentte kimlik, günümüze kadar yaşamış olduğumuz ve bu süreçlerin bizdeki etkilerinin yansımalarıdır. Farklı zamanlarda yaşayan insanların sosyal, kültürel, ekonomik boyutlarının alınabilmesidir. Bu sayede kimlik, geçmişten izler taşıyor olması ve bize aktarım konusunda ön plana çıkmaktadır. Bu kavram doğrultusunda, tarihimizde belirli bir dönemi birçok yönde etkilemiş olan sanayileşme dönemi, kentsel mekanda kimlik oluşturmakta ve yansıtmaktadır. Sanayi mirası, mekânın zamanla olan ilişkisi yönüyle yaşam mekânlarında bizlerden önce var olmuş toplumla bizler arasında bağlam kurmaktadır. Bundan dolayı sanayi alanları “Çoklu zaman dilimleri ve kültürel faaliyetleri temsil ettiğinden zamanın, mekânın ve insanın birer parçalarıdır” (Loures, 2008).

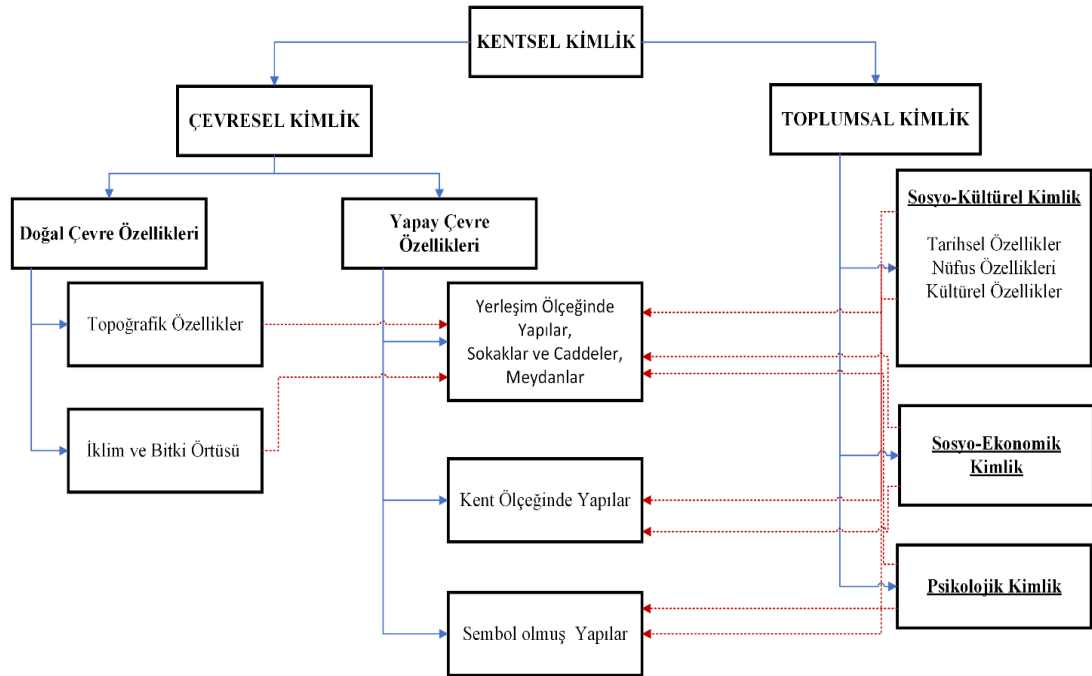
Kentsel kimlik sadece bir yapı unsuru değildir. Aynı zamanda yaşanmışlık, hikaye ve geleceğe yönelik uzantılardır. Sanayi miras alanları yapılmış oldukları dönemin toplumsal anlayışların, gereksinimlerini ait oldukları dönemi somut bir şekilde vurgulamaktadır. Bu nedenle kent içerisinde önemli bir yere sahip olan bu yapıları kentlerde kimlik kazanmaktadır.

Ocakçı (1994), Kentsel kimlik kavramını 3 grupta ele almaktadır;

- ❖ Doğal çevre özelliklerinden kaynaklanan kimlik etkenleri
- ❖ Yapay çevre özelliklerinden kaynaklanan kimlik etkenleri
- ❖ Beşeri çevre özelliklerinden kaynaklanan kimlik etkenleri

Bu etkenler birbirleriyle sürekli etkileşimde olup kent kimliğini ortaya koymaktadır.

Şekil 2.13, (Örer, 1993), kentsel kimlik oluşumunu gruplandırma ve bu etkenlerin ilişkisini aşağıda bulunan şekildeki gibi göstermektedir.

Şekil 2. 13: Kentsel Kimlik Oluşum ve Etkenlerin İlişki Şeması

Kaynak: Örer, 1993

Bu bağlamda kentsel kimlikte endüstri mirası; konumlarına (özellikle kentin gelişmesiyle merkezde kalmaları) işlevine göre erişim kolaylığı açısından ulaşım

ağları itibariyle oldukça belirgin noktalarda yer almaktadırlar. Aynı zamanda çoğu yapının inşasında görülen sağlam ve düz zeminler ile elverişli bir topografyaya sahip oldukları gözlemlenmiştir. Dönemin üretim amacıyla inşa edilen sanayi yapıları genel olarak işlevselliği ile ön plana çıkmaktadır. Büyük ve kaba yapılar olarak nitelendirilse de günümüze kadar ulaşmış, tarihi ve mimari değeri, mühendislik anlamında önemli bir yere sahiptirler. Sanayi alanları üretimin yanı sıra, orada çalışanların ve çevresinde yaşayan halkında faydalanabileceği birçok işlevi beraberinde barındırmaktadır. Özellikle bu alanlarda kentsel mekan anlayışının olduğu gözlemlenmektedir. Yaşadığı dönemin toplumsal yapı ve özelliklerini yansıtmaları kentsel kimlik oluşumunu desteklemektedir. Kentsel kimlik, geçmişin izlerini günümüzde yaşatıyor olmak, yaşayan mekanı bütün yönleriyle anlayıp, ele almak oldukça önemlidir. Kentsel kimliğe sahip çıkmak için; bütünsel olarak düşünmek, geleceğe aktarmak ile mümkün kılınabilir (Elhan, 2009). Kentsel kimlikte sanayi mirası, içeriği açısından tarihi ve mimari değerler olarak önemli bir yere sahiptirler. Bu mimari değer kentsel kimlik bütünlüğü kapsamında korunması ve kentte yeniden yaşatılması gerekmektedir. Eğer mekanlar bütünsel kavram içinde fark edilemez bir durum haline getirilirse kentteki özgün kimliklerini kaybetmeye başlarlar.

2.3.5 Değişen Kentsel Mekan

Günümüz kentlerinin birçoğu kontrolsüz gelişmekte ve gittikçe kalabalıklaşmaktadır. Kentsel mekanlarda her zaman doluluk-boşluk oranları niteliğe uygun koşulları sağlamamaktadır. Kentin yaşam kalitesini etkileyecek olan karmaşık ve değişken yapılara birçok faktör etki etmektedir. Değişen bu faktörler kentte çevresel, toplumsal ve ekonomik bozulmalara sebebiyet vermektedir (Akkar, 2006). Kentlerde doluluk-boşluk oranlarının iyi bir şekilde analiz edilmesi önemlidir. Bu analizlerin iyi yapılması sonucunda kentte toplumu bir araya getiren sosyalleşmeyi ve iletişimi kurmaktadır. Analizlerin iyi yapılamaması sonucunda ise kentte parçalanır halde kullanımı olmayan ve işlevsiz mekanlar oluşturmaktadır (Erdönmez & Akı, 2005). Kentte bütünlüğün oluşmasını sağlayan doluluk-boşluk oranları arasındaki boşluklar, dış mekanlarda kentte en önemli etkendir. Kentte kamusal yaşam için önemli olan dış mekanlar ise günümüzde ikinci plana atılan öğeler olmaktadır. Karaman (1993) ifadesinde; ‘‘Eskilerde kentimizde sosyal önem içeren, kamusal etkenleri bir arada tutan kamusal mekanlar, bugünlerde işlevini yitirmiş, farklı alanlara hizmet eder duruma gelmiştir’’ (Korkmaz, 2007). Kamusal alan, kentlerde farklı özellik barındıran

toplulukların bir araya gelerek kent yaşamı ile etkileşimde bulunduğu yerlerdir. Ancak günümüzde büyük kentlerdeki hızlı nüfusun artışıyla beraber büyüyen kentler kamusal mekanlar için olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Günümüzde modern yaklaşımla birlikte teknolojinin gelişmesiyle kamusal mekanlar üzerinde değişimlerin etkili olduğu görülmektedir. Sanayileşmeyle artan üretimle beraber ekonominin gelişimi ve bununla beraber değişmekte olan kent kurgusu daha önemli bir bileşen olarak görülmeye başlamıştır (Meydan, 2013).

Kent dokusunu yeniden biçimlendirme ve işlevlendirme amacını sermaye ve kar sağlamak için yarışa girilmiş ve kentsel mekanlar dönüşüme uğramıştır. Kentteki alanlara rant amaçlı yatırım yapılırken kamusal mekanların kente yeniden kazanımı ve toplumsal faydaları ikinci plana atılmaktadır (Tekel, 2009). Birsal (2009), ifade ettiği gibi; Kamusal alanların parçalanması durumu toplumların kendi özel alanlarından çekilmesinden kaynaklı olduğunu belirtmiştir. Teknolojik gelişmeyle beraber toplumları bir araya getiren sosyalleşme ve iletişim kurdukları kamusal alanın dijital ortama yönelmesinden kaynaklıdır. Bu durum kentin ve toplumun önemli etkeni olan kentsel mekanın değişmesindeki etkenlerden biri olmuştur. Anlatıldığı üzere kentsel mekanlar değişime uğramakta ve günümüzde farklı boyutlarda değişime devam ettiği görülmektedir. Kentimizde fiziksel olarak her değişim, işlevini yitirmesi sonucunda karşımıza kentsel mekanların atıl mekanlara dönüşmesi olarak çıkmaktadır.

2.4 Atıl Mekan

Her kentin kendine özgün yapıları ve hareketliliği olduğundan kentler arası farklı oluşum ve süreçler ile karşılaşmaktadır. Tarihsel süreçler kentlerin birçoğunda etkili olmuş ve kentsel mekanlardaki değişimlere neden olduğu görülmektedir. II. Dünya savaşından sonra modern yaşamla birlikte gelişen dünya kentlerinde sürekli gelişmeler yaşanması kentsel mekanların atıl olma süreçlerinde etkili durumda olduğu söylenmektedir (Boz, 2016). Kentsel mekanların atıl olma durumları genel anlamda birbirine bağlı birçok faktörün etkisiyle oluşabilmektedir. Bu konuda araştırılan bazı faktörler başlıklar etrafında aktarılmaya çalışılmıştır.

2.4.1 Kent Mekanların Atıl Kalma Durumlarına Bağlı Faktörler

Kent mekanlarının atıl kalma durumları sanayi alanlarının terk edilmesi, kentlerin küçülmesi ve modern planlama anlayışı ile şekillenen gelişmeler olmak üzere 3 etkene bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Şekil 2. 14: Kent Mekanların Atıl Kalma Durumlarına Bağlı Faktörler

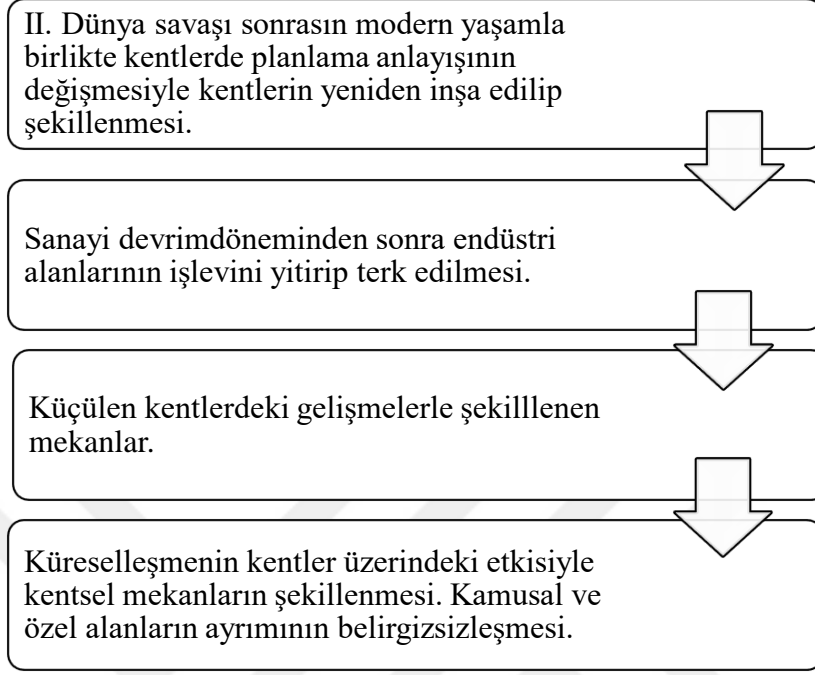
2.4.1.1 Sanayi Alanlarının Terk Edilmesi

Sanayi devrimi sonrasında zaman içinde kentin merkez konumlarında arazi kullanım alanlarının değişmesiyle ilk başta sanayi alanları olmakla birlikte, çeşitli yapılar kent merkezlerinin dışına taşınmıştır. Kent içinde bu değişimle beraber kullanılmayan, boş hale gelen günümüzde çöküntü bölgeler olarak nitelendirilen işlevsiz mekanlar oluşmuştur. Bu alanlar zamanla mekan kalitesini etkilediği kadar, ekonomik ve sosyal etkilerinde de bulunan “kayıp” “işlevsiz” kullanılmayan kentsel mekanları meydana getirmiştir. Kent içinde bu mekanların birçoğunun sanayileşmenin getirdiği alanlar olduğu görülmektedir (Otaner Ahmet, 2005).

2.4.1.2 Küçülen Kentler

Kentlerde atıl mekan oluşmasında etkin bir diğer kavram ise küçülen/büzüşen (Shrinking Cities) kent kavramıdır. Kentlerde nüfusun azalmasıyla fiziksel ve potansiyel durumun küçülmesi kavramını anlatmaktadır. Küçülmeye neden olan etkenler sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan çok fonksiyonel olarak ortaya çıkmaktadır. Kent merkezlerindeki göç, doğum-ölüm, dengesiz nüfus azalmasıyla küçülen kentlerle birlikte terk edilen alanlar olmaktadır. Bu alanlar kent içinde yerini atıl mekanlara bırakmaktadır(Hayır, 2012). Bu 3 başlıktan yola çıkarak **Şekil 2.15**, kent mekanlarında atıl alanların ortaya çıkmasındaki etkenleri göstermektedir.

Kent Mekanlarının Atıl Alanların Ortaya Çıkmasında Etkenler

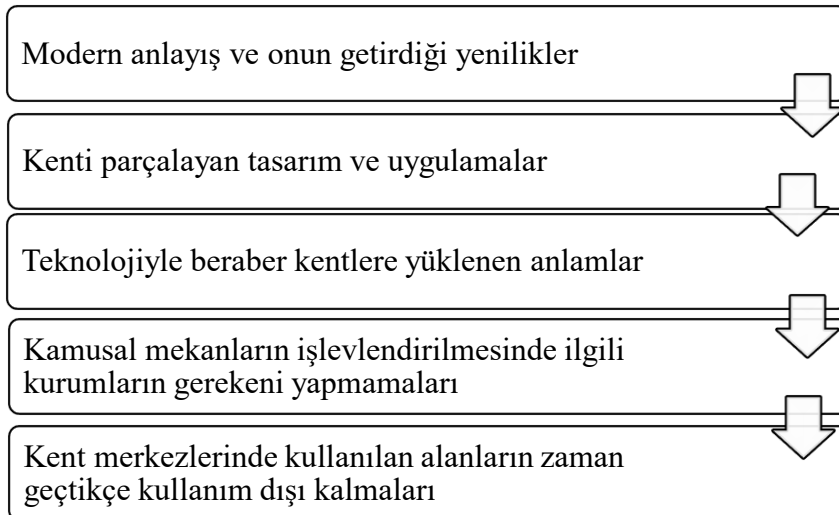

Şekil 2. 15: Kent Mekanlarının Atıl Alanların Ortaya Çıkmasında Etkenler

Kaynak: Hayır, 2012

2.4.1.3 Modern Planlama Anlayışı ile Şekillenen Gelişmeler

Modern kentler içerisinde, kentlerin merkezlerinde atıl durumda olan işlevsiz ve kullanılmayan birçok alana sahip olduğu gözlenmektedir. Zaman içinde ekonomi, sosyal ve endüstri alanındaki köklü değişimler günümüzde kent merkezlerinin sorunu haline gelmektedir (Trancik, 1986). **Şekil 2.16**, kent mekanlarının atıl alanların ortaya çıkmasında etkenler gösterilmektedir.

Şekil 2. 16: Kent Mekanların Atıl Alanların Ortaya Çıkmasında Etkenler

Kaynak: Trancik, 1986

Atıl Mekanların Kent İçerisindeki Durumları

Atıl mekanlar, dünya genelinde kent içinde yaygın durumdadır. Günümüzde gelişmiş kentlerde fazla sayıda kullanılmayan, işlevini yitirmiş boş alanlar mevcuttur. Atıl alanların oluşum süreçlerine farklı etkenlerin sebep olması göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi daha iyi verimli sonuçlar alınmasını sağlamaktadır. Mevcut durumdaki kentsel mekanların potansiyellerini belirlemek ve bu atıl mekanların uzun vadede kamusal alan kullanımına dönüşmesine önem verilmektedir (Aydınlı, 2017). Atıl mekanlar için özellikle 20.yy. başından beri bu alanların yeniden kent içinde gelişmesine, iyileştirilmesine, yenilenmesine, işlevlendirilmesine ve yeniden kullanımı ile ilgili dünya genelinde ilgi gösterilen konular arasında yer almaktadır (Cırık, 2005). Kentlerdeki atıl mekanlardaki artış en çok endüstri alanları ve yapılarında görülmektedir. Liman bölgelerinde bulunan özellikle sanayinin yüksek potansiyel taşıdığı ülkeler İngiltere ve Amerika kentlerinde atıl mekanlar durumu kötü etkilenmiştir. Kent merkezlerinde yer alan endüstri alanları ve yapılarının zamanla teknolojinin gelişmesiyle kullanım durumunu yitirip çok sayıda işlevsiz, boş kullanılmayan atıl mekanlar ortaya çıkmıştır. Dünya genelinde atıl mekanlar durumunda Amerika'nın büyük kentlerinde işlevini yitirmiş ve terk edilmiş alanların oranı %15 üzerinde olduğu belirtilmektedir (Burkholder, 2012). Dünya genelinde bütün kentlerin atıl mekanlara sahip olmasına rağmen Amerika'nın Detroit kenti üçte bir kısmı atıl mekana sahip olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Sanayi döneminde oldukça önemli ve göz önünde olan kentlerden biri olan Detroit **Şekil 2.17'de** görüldüğü gibi zamanla kullanım durumu tamamlanmış işlevini yitirmiş endüstri alanlarının atıl mekanlara dönüşmesi gözlemlenmektedir (Bouman,2000).

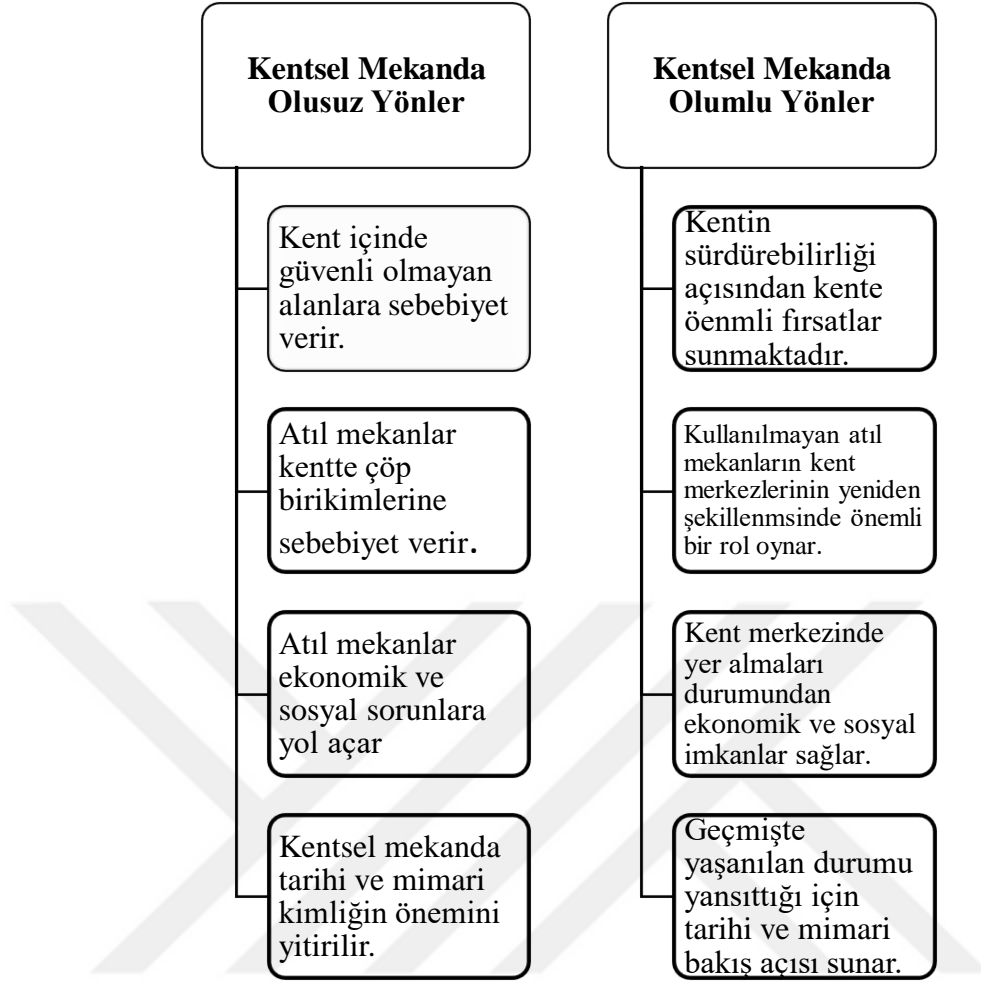
Şekil 2. 17: Amerika'nın Üçte Bir Kısmı Atıl Mekana Sahip Detroit Kenti

Kaynak: <https://gezimanya.com/detroit-michigan>

Dünyada tarihsel süreç içerisinde şehir plancıları, tasarımcılar, akademisyenler tarafından atıl mekanlara yönelik birçok araştırma yapılmaktadır. Atıl mekanlara bir problem olarak yaklaşmış ve çözümlenmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Atıl mekanlar için sosyal, tarihi, mimari ve ekolojik olarak devamını sağlayan yapılara ve alanlara dönüşmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak Türkiye’de atıl mekanlar konusu üzerine az sayıda araştırma yapılmakta ve sonuçlar yeteri kapsamda olmamaktadır (Cırık, 2005).

2.4.2 Atıl Mekanların Kent İçindeki Durumlarının Olumlu ve Olumsuz Özellikleri

‘‘Atıl mekan’’ kavramı; işlevini yitirmiş, terk edilmiş, boş, kullanılmayan ölü alan gibi anlamları ifade etmektedir. Bu alanlar birer kentsel mekan sorunu olarak görülmektedir. Bazı kentsel mekanların olumsuz etkileri görmezden gelinip problemin üstesinden başarılı bir şekilde gelinmeye çalışılmaktadır. **Şekil 2.18**, Atıl mekanların kentsel mekan içindeki olumlu-olumsuz yönlerini göstermektedir.

Şekil 2. 18: Atıl Mekanların Kent İçindeki Olumlu-Olumsuz Yönleri

Kaynak: Yazar, 2022

Bu mekanları deneyimlemek, keşfetmek, kentsel problem olarak ele alıp çözüm üretmek, kent içinde yaşam kalitesini yükseltmek kent için önemli bir etkidir. Aslında bakılacak olursa atıl mekanlar farklı dönem yaşantılarını yansıttığından kentlerin birçok hikayesini bizlere aktarır ve yeni bir bakış açısı sağlamaktadır. Zamanla gelişen kentler için, atıl mekan, bir kentin gelişimini takip etmek, fikir edinmek için kullanılabilir oldukça geniş bir potansiyel olarak görülebilir. (Bowman ve Pagano, 2004).

2.4.3 Atıl Mekanların Oluşum Sebepleri

Kent mekanlarında atılma durumu, tarihi sürecin, mimari değer, sosyal kültürel, yönetim şekli ve ekonomi gibi etkenlerde yer almaktadır. Bu etkenler atıl mekanların şekillerini de yansıtmaktadır. Kent içinde oluşan bu atıl mekanlar

bütünlüğün korunması açısından farklı çözümler gerektirmektedir. Dolayısıyla atıl mekanlarda etkili ve iyi çözümler olabilmesi için iyi bir analiz ile oluşum sebeplerini araştırmak gerekmektedir (Trancik, 1986). Kentlerde son yıllarda, geçmiş dönemlerden endüstri ve ekonomik olarak olumsuz etkilenmesi sonucu atıl mekanların oluşmasına sebebiyet vermektedir. **Şekil 2.19'da** atıl mekanların oluşumuna sebep olan nedenler açıklanmaktadır.

Şekil 2. 19: Atıl Mekanların Oluşumuna Sebep Olan Nedenler

2.4.3.1 Kentsel yerleşmenin yatay yönde gelişmesi (Merkezsizleşme)

Kentsel yayılım, kentin merkezinden oldukça uzak mesafede bulunan kentlerin yerleşim alanlarındaki gelişmelerdir. Bu alanları daha fazla dikkat çekici hale getirmek için çeşitli hizmetler yapılmıştır. Yeni alt yapı sistemlerinin sağlanması, konut yapımı, iş imkanları bu bölgelere taşınmıştır. Üretim, sanayi, konut, altyapı ve iş imkanları durumu kentsel yayılmayı etkilemektedir. Bundan dolayı hızlı bir şekilde gelişen yayılım kent merkezlerini kullanım açısından etkiler. Bu durum kent merkezleri ve çevresinde atıl mekan oluşma sebeplerini kaçınılmaz hale getirmektedir (Alan, 2006).

2.4.3.2 Kentsel ekonomik yapının değişmesi

Teknolojinin gelişmesiyle beraber kentlerde ekonomik ve sosyal değişimler yaşanmıştır. Değişimlerle beraber yapıların ve alanların kullanım şekilleri yeniden düzenlenmiş ve bu duruma sebebiyet veren atıl mekanlar oluşmuştur. En yaygın olarak görülen değişimlerden biri endüstriyel yapılanmanın azaldığı ve kaybolmaya yakın olduğu gözlemlenmiştir. Kentlerde zamanla atıl mekan alanlarında güçlendirme çalışmaları başlatılmıştır. Endüstriyel dönemden sonra kapatılan üretim alanları boş, işlevini yitirmiş, terk edilmiş mekanların oluşmasında önemli etken olmuştur (Kivell, 1983). Ekonomik gelişmelerle büyüyen kentlerde atıl mekanlar artmıştır. Kentin uzak kısımlarına doğru yayılım gösteren endüstri yapı ve alanları yaşam alanlarını çevresinde toplamaya başlamıştır. Zamanla kullanım dışı faaliyet gösteren yapı ve alanlar meydana atıl mekanları getirmektedir (Alan, 2006).

2.4.3.3 Ulaşım ağı konumu ve problemleri

Kent çevresindeki yerleşimlerin artmasıyla endüstri alanlarının taşınması sonucu, kolay ulaşım olması açısından ulaşım ağları oluşması için faaliyetler gösterilmiştir. Geleneksel kent sistemimizde yeni yolların oluşması kentin parçalanmasına sebep olmuştur. Ulaşım için oluşturulan bu karayolları kentleri kestikçe kent içerisinde yol kenarlarında atıl mekanlar oluşturmaktadır (Trancik, 1986)

2.4.3.4 Endüstri Alanlarının Kapanması

Endüstri üretim alanlarının ihtiyaç değişimiyle kapatılması atıl mekan oluşumunun sebeplerinden biridir. Endüstri alanları konum itibariyle liman bölgelerinde yer almaktadır. Kentte liman bölgelerinin cazip olması sebebiyle her ne kadar geçmişte iyi bir ulaşım, sanayi, üretim ve işlevini yerine getiren alanların kullanım değişikliğiyle hızla gelişip dönüşen kentlerde terk edilmiş alanlar meydana getirmektedir. Endüstri alanlarının kapatılması ile özellikle batı Avrupa ve İngiltere kötü bir şekilde etkilenmiştir. Zamanla kentler gelişip büyüdükçe işlevini yitirmiş bu mekanlar kent merkezine yakın hale gelmek ve verimli bir işlevde olması için dönüşüm faaliyetleri göstermesi hedeflenmektedir (Alan, 2006).

2.4.3.5 Kirletilmiş alanlar

Atıl mekanların oluşmasının bir diğer etkenlerinden biri de kirletilmiş alanlardır. Kimyasal ve petrol tesis atıkları, çöp depolama ve maden alanları kirletilmiş alanları

oluşturmaktadır. Bu alanlar toprağa, yeraltı sularına ve yapılara zarar vermesinden dolayı çevrede bozulmalara neden olmaktadır. Kentleri geri kazanmak bu kirletilmiş alanları üretken kullanıma yeniden dönüştürmek için incelemeler ve çalışmalar yapılmaktadır. Çevreye zarar vermekte olan bu atıl mekanlar kentsel yaşam kalitesini oldukça etkilemektedir (Alan, 2006).

2.4.3.6 Kentin fiziksel özellikleri

Kentin fiziksel özelliklerinden olan; problemlili arazi yapısı, yanlış arazi yapısı gibi özellikler kentin gelişmesini etkilenmektedir. Kent içinde konut yerleşimi sırasında arada kalan eğimli alanlar, topoğrafyaya bağlı olarak çukur oluşması ve dere kenarı alanlardır. Bu alanlar kentin gelişmesine engel olup kent içinde atıl mekan olarak değerlendirilir (Alan, 2006).

2.4.3.7 Yerel yönetim ve imar politikaları

Yerel yönetim politikaları her kentte atıl mekan oluşumuna sebebiyet vermektedir. Bu yerel yönetim politikaları çoğunlukla kasıtlı bir şekilde atıl mekan oluşumuna sebebiyet vermemektedirler. Fakat oluşturdukları konut, yol, ulaşım, arazi kullanımı bir şekilde atıl mekan oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Kentsel dönüşüm planları, yeni karayollarının yapılması, eski yapıların değerlendirilmeyip, terk edilmesi bu durumu tetiklemektedir (Kivell, 1983).

2.4.3.8 Arazi mülkiyet durumu

Arazi mülkiyet durumlarında arazi sahiplerinin etkileri oldukça önemli olduğu gözlemlenmiştir. Kent gelişiminde alan kazanılması önemli bir etkidir. Alanlarını satmaya, dönüşmeye izin vermeyen pasif sahipler kentsel gelişime olumsuz sebep olmaktadır. Çok sahipli bir alan üzerinde anlaşmazlıklar olduğunda alanın uzun süre işlevsiz durmasına yol açmaktadır. Atıl mekan oluşumlarına sebebiyet veren etkenler; zamanla teknolojik yenilikler, eskimiş ve terk edilmiş endüstri alanları, üretim sektöründeki değişimler kentsel mekanı etkileyen faktörlerdir (Alan, 2006).

2.4.4 Atıl Mekan Tipolojisi

Her atıl mekanların kent içindeki durumları, oluşum sebepleri ve kent içinde taşıdığı potansiyeller farklıdır. Kentlerin gelişmesi ve kalkınması için bu atıl mekanların farklı yapılarını anlamak gerekmektedir. Farklı kaynaklardan derlenen atıl mekan tipolojilerinden aşağıda bahsedilecektir. **Şekil 2.20** atıl mekan tipolojileri (Northam, 1971), atıl mekanları beş farklı tipolojiden oluştuğunu savunmaktadır.

Şekil 2. 20: Atıl Mekan Tipolojileri

Kaynak: Northam, 1971

2.4.4.1 Kalıntı Alanlar (Remnant Places):

Bu mekanlar genelde 10m² ya da 100 m² arasındaki küçük mekanlardır. Bu tipoloji tipi atıl mekanların en fazla olanı ve büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Gelişmeye elverişli olmayıp şekilsiz ve düzensiz alanlardır. Eskiden gelişmiş düz alanlar olmalarına rağmen küçük metrekarelere sahip ve biçimsiz şekilde olmaları kentsel gelişim süreci içinde yer almamaktadır.

2.4.4.2 Fiziksel kısıtlamalardan dolayı oluşan alanlar:

Bu mekanlar yüzlerce dönüm büyüklüğüne sahip olan alanlardır. Kentsel gelişim süreçleri üzerinde fiziksel kısıtlamalardan dolayı atıl mekan olarak kalmış arazi parçalarıdır. En önemli fiziksel kısıtlama özelliği oldukça dik yamaç ve sel tehlikesi olan parsellerin kullanımıyla ilgilidir. Bu tür araziler kentsel gelişim sürecine uyum sağlayamadığı için inşa edilemez alanlar olarak görülmektedir.

2.4.4.3 Şirketlere ait rezerv alanlar (Corporate Reserve):

Bu mekanlar genellikle yerel olarak temsil edilen ticari şirketler ve kamuya hizmet eden şirketlere ait parsel arazileridir. Bu atıl mekanlara sahip olmayı istemelerindeki amaçları, işletmenin ihtiyaç halinde genişletilmesi ve taşınma durumu halinde yer olanağının sağlanmasıdır. Diğer tipoloji alanlarından daha merkezi konumda olup ticari faaliyet alanlarının tercih edilmesindeki birer koruma aracıdır.

2.4.4.4 Spekülasyon amaçlı tutulan atıl alanlar:

Bu atıl mekanlar, kurumsal mülkiyete, tek şahıssa ya da miras mülkiyetine ait; kar edileceği zaman satışa sunmaya hazır beklentisine sahip arazi parselleridir. Kent çevresinde daha fazla yer almaktadır.

2.4.4.5 Kurumsal rezerv alanlar (Institutional Reserve):

Bu mekanlar ihtiyaç ya da ekonomik olarak finans artışı gibi kentin kalkınması için kamusal veya yarı kamusal kitle tarafından sahip olunan arazi parselleridir. Bu mekanlar kurumsal olarak rezerv olduğundan okul, dini yapı ve kamu tesisleri gibi planlanan atıl mekanları oluşturmaktadır. Atıl mekanlar birçok araştırmacı tarafından kentin gelişim süreci ve fiziksel yapısına bağlı olarak farklı şekillerde ve farklı tipolojilerde ele alınmaktadır. Northam, atıl mekan çalışmalarında önemli bir öncü isim olduğundan kaynaklardan derlenen bilgilerle atıl mekanları bu şekilde sınıflandırmaktadır (Northam, 1971). Farklı kaynaklardan derlenen **Şekil 2.21**, atıl mekanların görüldüğü tipolojiler görsellerle birlikte tablo halinde gösterilmektedir. Çalışma kapsamında bizlere atıl mekan tipolojilerinden **“Terkedilmiş Endüstri Alanları”** konusunda yardımcı olmak

Atıl alan tipi	Atıl alan tipi	Atıl alan tipi
Boş alanlar (uzun süre boş kalmış)		
Boş alanlar (uzun süre boş kalmış)	Terkedilmiş endüstri alanları	Terkedilmiş yapılar
Artık alanlar (küçük boyut, düzensiz şekil)	Otoparklar (konut otoparkları, kamusal otoparklar, garaajlar)	Doğal bitki, örtüstüne sahip bakımsız alanlar
Fiziksel sınırlandırmalara sahip alanlar (dik eğim, sel riski, inşa edilmeyen alanlar)	Çöp alanları	Maden alanları
Terkedilmiş liman, havalimanı, demiryolu, askeri alanlar	Ulaşım sistemleri arasında kalmış alanlar /köprü altı, otayof kavşakları	

Şekil 2. 21: Atıl Mekan Tipoloji Örnek Görselleri

Kaynak: Boz, 2016

2.4.5. Kentsel Atıl Mekanların Yeniden Kullanılması

Kentlerin varlıklarını canlı olarak sürdürmesi ancak kent ve kent içinde yaşayan kullanıcının iletişimi ile mümkün olabilmektedir. Kent kullanıcılarının bir araya gelip sosyalleşip etkileşimde olması kentin biçimlenmesini sağlayan etkenler arasındadır (Erdönmez & Akı, 2005; Kuloğlu, 2013). Ancak günümüzde teknolojinin değişip gelişmesiyle değişen toplumsal yapı ve bu durumların etkileri kamusal mekanın kullanımını yitirmekte ve değiştirmektedir (Tekel, 2009). Kentler geçirdikleri süreçlere bağlı olarak kent içinde atıl durumda olan mekanları barındırmaktadır. Bu durumda atıl kentsel mekanları kamu yararına değerlendirip, yeniden kullanıma ve kamusal mekanı canlandırıp kente kazanım sağlaması açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Trancik (1986), kentte bulunan atıl mekanların problemden çok potansiyellere sahip alanlar olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kente sunulan bu fırsatları mimarların, şehir plancılarının, peyzaj mimarlarının yürütücülüğünde kamusal katılımcı ile gereken görüşlerin birbirine aktarılması gerektiğini söylemektedir.

Bu durumda kentsel mekanda bütünlüğü etkileyen atıl alanların kentte keşfedilerek ortaya konulması beklenilmektedir. Atıl mekanların kamusal ve çıkarları ön planda tutularak yeni işlev tanımlayarak kentsel yaşama tekrar kazandırılması doğru bir yaklaşımla gerçekleştirilebilir (Trancik, 1986).

2.4.6. Kentsel Atıl Mekanların Potansiyelleri

Kentte mekânsal sürekliliğin sonucunda atıl kalmış olan mekanların kentin bütünü bozan sorunlu parçalar olarak görülmektedir. Aynı zamanda ülkemizde rant odaklı bir potansiyel parça olarakta görülmektedir. Kent mekanının farklılaşmasıyla ele alınış biçimi dünyadaki gelişmelere göre bakıldığında atıl mekanlara bakış açısını değişime uğratmıştır. Sorun olarak görülen kentsel mekanlar artık potansiyelleri güçlü alanlar olarak görülmeye başlanmıştır.

(Trancik, 1986), bu konuda atıl mekanların potansiyellerinin fark edilip ortaya konulması görüşlerini belirtmektedir. Günümüzde de atıl mekanların politik, sosyo-kültürel, ekonomik ve ekolojik olarak kente bütünlük sağlaması ve birçok alana katkı sunması yönünde araştırmalar ve çalışmalar yapılmaktadır. Atıl mekanların

potansiyellerini değerlendirme üzerine ise Avrupa’da birçok çalışmaya rastlamak mümkündür.

Németh ve Langhorst’un (2013) “Rethinking urban transformation: Temporary uses for vacant land” adlı çalışmasında **Tablo 2.1**’deki gibi atıl mekanların sunduğu fırsat olanakları politik, ekonomik, sosyal ve ekoloji başlıkları halinde özetlenmiştir.

Tablo 2.1: Atıl Mekanların Kente Sunduğu Fırsat Olanakları

FIRSATLAR	AÇIKLAMA
Politik	<ul style="list-style-type: none">❖ Gelişim ve Kalkınma için önemli bir yere sahip olma,❖ Yeni kullanımlara beraber gelişen kentsel mekanlara aracı olma
Ekonomik	<ul style="list-style-type: none">❖ Parçalanmış olan alanların daha kolay birleştirilip yapılması,❖ Gelişim ve kalkınma giderlerine destek sağlama.
Sosyal	<ul style="list-style-type: none">❖ Zaman geçtikçe özelleşen kentte yeni kamusal alanlar oluşturma,❖ Halkın katılımını sağlama.
Ekolojik	<ul style="list-style-type: none">❖ Doğal süreçlerin yeniden inşa edilip var olması,

Kaynak: Nemeth ve Langhorst, 2013

Atıl mekanlar, günümüzdeki planlamaya göre farklı bir yaklaşımda da olsa dünyada pek çok örnekte olduğu gibi değerlendirilerek farklı kamusal mekanlar oluşturma konusundaki potansiyelleri ortaya konulmaktadır. Bu alanların yeniden kullanımı kente ekonomik sosyal-kültürel ve ekolojik katkılar sağlamaktadır. Bu mekanların değerlendirilmesi konusundaki bir diğer önemli etken ise kentin kendi yaşam alanları içinde gösterecekleri ilgi ve özendir. Ayrıca son yıllarda kent kullanıcılarının da bu sürece dahil olup katılım sağladığı birçok örnekler görülmektedir (Villagomez,2013). Atıl mekanların potansiyelleri tam olarak görülmemekte ve pek çok noktalarda değerlendirilmeyen kentlerin hareketli yapı içerisinde farklı işlevler bulunabileceği yerler olabilmektedir. Bu durumda öne çıkmakta olan durum kentsel mekanda olan kullanıcıların, yaşamış oldukları mekanı iyileştirme ve sorumluluk olarak istenilen yaşam alanına ulaştırma konusundaki toplumsal duyarlılığıdır. Genel olarak atıl mekanların potansiyelleri dünyadaki örneklerine bakılarak değerlendirmek

mümkündür. Fakat her atıl mekanın kendi kentine özgü araştırılması ve deneyimlenmesi gerekmektedir (Villagomez,2013).

2.5 Atıl Mekan Kavramı Üzerine Kuramcılar ve Tanımlamaları

Tarihsel süreç içerisinde birbirinden farklı kentlerde ve ülkelerdeki oluşumlar ve değişimlerin atıl mekan olarak ifade edilen birçok özellikte tanımlamalar görülmektedir. Kavramlar literatürde farklı anlamlarda olup kayıp, boş, atık, artakalan, işlevsiz, terkedilmiş, işlevini yitirmiş, metruk, müphem gibi olumsuz ifade edilmektedir. Literatür araştırmasıyla derlenen atıl mekan kavramı üzerine tanımlamalar ve kuramcılarının kavramları ve ne ifade ettikleri **Tablo 2.2'de** açıklanmaktadır (Barron, 2014).

Tablo 2.2: Atıl Mekan Tanımlama Kavramları

KAVRAM	YIL	KURAMCI
Artakalan mekan (Space left over)	1951	Anonim
Ara mekan (In-Between space)	1961	Aldo van Eyck
Boş arazi (Vacant land)	1964	Niedecorn, Edward F.R Hearle
Metruk arazi (Derelict land)	1966	Johm Rudolph Oxenham
Atık araziler (Wasteland)	1977	Raymond Gemmell
Kentsel boş araziler (Vacant urban land)	1978	John Burrow
Boş mekanlar (Empty Spaces)	1980	William Whyte
Ölü mekanlar (Dead spaces)	1982	Alice Coleman
Kayıp mekan (Lost spaces)	1986	Roger Trancik
Terkedilmiş Alanlar (Abandoned)	1990	Michael Greenberg, Frank Popper, Bernadetta West
Atık yer (Waste space)	1990	Kevin Lynch
Müphem alan (Terrain vague)	1995	Ignasi de Morales

Tablo 3.2: Atıl Mekan Tanımlama Kavramları (Devamı)

KAVRAM	YIL	KURAMCI
Fonksiyon dışı kullanım mekan (Parafunctional)	1996	H. Rogers
Artık mekan (Residual space)	2000	Daniel Winterbottom
Özelleştirilmiş kamusal mekanlar (Privately owned public space)	2000	Jerold S. Kayden
Atık mekan (Junk space)	2001	Rem Koolhaas
Keşfedilmeyen mekan (Terra incognita)	2004	Ann O'M Bowman
Endüstriyel kalıntı (Industrial ruin)	2005	Tim Edensor
Kentsel Ara yerler (Urban interstices)	2008	Stephane Tonnelat
Boş mekanlar (Blank space)	2014	Anna Lisa Unt, Penny Travlou, Simon Bell

Kaynak: Aruninta, 2009; Lee & Hwang, 2015; Shaw Hudson Joanne, 2009; Doron, 2007; Desilvey & Edensor, 2013; Franck & Stevens, 2007

Artakalan mekan (Space left over);

Literatürdeki ilk tanımlamalardan olan bu kavram, Architectural Review dergisinin 1951 yılındaki dergi sayısında (Anonim,1951). II.Dünya savaşından sonra oluşan konut ihtiyacı hızlı kentleşmenin hakim olduğu bir dönemi göstermektedir. Hızlı kentleşme, dönemin olası bir sorunu olarak gösterilirken Oxford Mimarlık sözlüğünde ‘‘ Uluslararası sokak ile modern zamanda katı kütleli formla inşa edilmiş yapılar arasında artık, artakalan, işe yaramayan, kullanılmayan alanlar’’ olarak tanımlamışlardır.

Ara mekan (In-Between space);

Bu terim kentin yaşam algısındaki diğer yüzü kamusal mekanlara yönelen, kullanım ve ilişkiler ile ortaya çıkan yeni mekanlar ve olanakların ara durumudur. Bu durum kentlerde açık-kapalı, kamusal-özel olarak geçici tiplerin oluşturduğu ikili yapılar arasında kente küçük yaşam sunan alanlardır. Kente ait, herkes tarafından kullanılabilen bütünsel olarak ‘‘çok yönlü’’ olmasını vurgulayarak kamusal, yarı kamusal, özel kavramlarının yerine kullanılmaktadır (Nooraddin, 1998).

Boş arazi (Vacant land);

Kent planlamalarında özellikle İngiliz kent planlamasında farklı boş alanları tanımlamak için kullanılan genel bir terimdir. Bu kavram geçmişte yapılan araştırmalar ve çalışmalarda ‘‘suyun altından olmayan işlenilmemiş alan’’ olarak belirtilirken, zamanla bu kavram genişletilerek özellikle endüstriyel kullanımlardan sonra artakalan, çeşitli sebeplerden ötürü terk edilmiş, kullanılmayan alanları ifade eden terim olarak türemiştir (Alan, 2006).

Metruk arazi (Derelict land);

İngiliz kent planlamasında kullanılan endüstriyel kullanımlardan sonra geriye kalmış, zarar görmüş, bakım olmamış, iyileştirilmemiş, kullanılmaz durumda olan ve kentlerde yok sayılmayacak kadar büyük boyutlarda olan alanlardır (Bowman Michael A, 2004).

Atık araziler (Wasteland);

1973 yılında yaşanan petrol krizinin beraberinde açtığı ekonomik sorunların özellikle büyük kentlerde terk edilmiş, kullanılmayan ve boş alanların hızla artmasına sebep olmuştur. Bu alanlar için endüstri sonrası atık araziler olarak tanımlanmaktadır (Gemmell, 1977).

Kentsel boş araziler (Vacant urban land);

Sanayi sonrası oluşan kent dokusunda artakalan endüstri alanlarını ifade eder. Ekonomik kalıntılar olarak görülen modern kentin atıl parçalarını ifade etmektedir (Lerup, 1994).

Boş mekanlar (Empty Spaces);

Kentte az sayıda insan varlığının bulunduğu bu alanlar sıkıcı ve kasvetli olarak nitelendirilmektedir. Meydanların, açık alanların ve sosyal yaşamın olduğu yerlerde büyük gökdelenler arasında kalmış alanlar olarak ifade edilir (Whyte, 1960).

Ölü mekanlar (Dead spaces);

Kent içinde mülkiyeti belli olmayan, güvensizlik hissi uyandıran, kullanılmayan alanlardır. Kontrolün olmadığı özgürlüğe sahip alanlardır. Bu alanların zamanında işlevi olmuş fakat sonradan işlevinin durmasıyla ölü alan olarak tanımlanmaktadır. Kentlerde bakımsız olan bu alanların iyileştirilmesi gerekmektedir (Coleman,1982).

Kayıp mekan (Lost spaces);

Fiziksel ortamda modern kentin nesnelere arasında olan açık alanları (Trancik, 1986) kentin kayıp mekanları olarak nitelendirmektedir. Kentsel mekanda doluluk-boşluklara bağlı olarak oluşturulan ilişkilerin anlaşılır olması gerekmektedir. Mekânsal bağ ilişkileri başarılı olmalı, aksi takdirde bozulan denge mekanı parçalayıp kent içinde kayıp mekanları oluşturmaktadır (Trancik, 1986).

Terkedilmiş Alanlar (Abandoned);

Kent içerisinde önceden verimli ve değeri olan alanlar, sahipleri tarafından zamanla işlevini yitirmiş durumda olması niteliğinde terk edilen alanları ifade etmektedir. Önceden verimli olmasına karşın sonradan istenilmeyen alan olarak görülmektedir (Greenberg, M. R., ve Schneider, D.,1990).

Atık yer (Waste space);

Kentsel üretimlerin gereksiz yerleri, artık ve ekstra fazlalık alanları olarak belirlenmiştir. Terkedilmiş endüstri alanlarını ifade etmektedir. Mevcut durumda gelişimi yapılırsa potansiyel olarak kıymetli alanlar olduğu belirtilmektedir. Kentsel mekanda boş ve kullanılmayan durumda olan mekanların kent döngüsüne yeniden kazanımı vurgulanmaktadır (Vines, 1998).

Müphem alan (Terrain vague);

(Sola, 1995) müphemliği; üretken olmayan, işlevini yitirmiş, tanımsız ve güvenliği olmayan olarak tanımlamaktadır. Bu kavram 1920 yıllarında bir fotoğrafçının ‘‘Terrain vague’’ ismi verdiği bir fotoğraf üzerinde İspanyol mimar (Sola, 1995) mimarlıkta bu tür alanları sorgulayan bir yaklaşımla ele alıp literatürde yer edinmiştir. Fotoğraf bizlere kentsel yaşama dair geçmişte yaşanmış bir hikaye sunup, zaman-imge görevi görmektedir. Sola, müphem alanlara, bu belirsizliğin açığa çıkardığı potansiyelleri gözlemlemeye çalışmıştır. Zamanın tüketim çağına uygun gereklilikte olup kentte üretken verimliliğine kavuşulması savunulmuştur (Sola, 1995). **Şekil 2.22**, Man Ray adlı fotoğrafçının 1929 tarihli ‘Terrain Vague’ (müphem alan) adını verdiği fotoğraf gösterilmektedir.

Şekil 2. 22: Man Ray Adlı Fotoğrafçının 1929 Tarihli ‘Terrain Vague’ (Mühem Alan) Adını Verdiği Fotoğraf

Kaynak: Anonim, 2012

Fonksiyon dışı kullanım mekan (Parafunctional);

Kentsel mekandaki kullanım ve mekan arasındaki ilişkinin koptuğu aralarındaki tanımsız kavramın nitelendirdiği alanlardır. Formlarına ve esas işlevindeki durumu yansıtmamaktadır (Papastergiadis ve Rogers, 1996). Kendi kullanımlarının yerini belirli ya da belirsiz işlevlerin yer aldığı bölgeleri ifade etmektedir. Atıl durumda olan nesnelere önceki üretim profiline reddetmesi fonksiyon dışı alanları meydana getirmektedir. (Hayward, 2012).

Artık mekan (Residual space);

Kentte kontrollü olan kamusal alanlara amaç olarak yeni alternatif mekanlar sunabilmek için kentlerde geçmişteki izlere bakılmaktadır. Geçmişte artakalan yapı formları ve endüstri sonrası kullanılmayan işlevsiz kalmış sanayi yapıları geçici kullanımlar açısından değerlendirilen çalışmalarda genellikle bu tanım kullanılmaktadır. Bu mekanların kent içinde irdelenmesi gerektiğine, yeniden keşfedilmesi vurgulanmaktadır (Khalil & Eissa, 2013).

Özelleştirilmiş kamusal mekanlar (Privately owned public space);

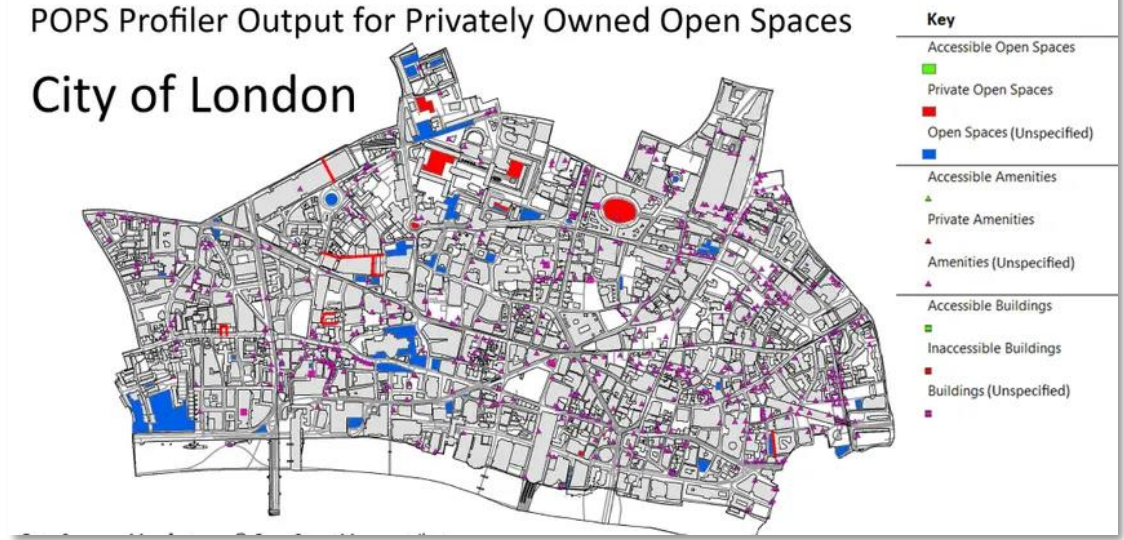
Günümüzde kamusal mekanlar gelişerek zamanla toplumdaki her kesime hitap etmesi, hizmet etmeyen girişleri kontrollü olan mekanlara dönüştürmektedir. Yoğun bir yapılaşmanın parçası olan kamusal mekanların giriş meydanları ya da iç avlu kısımları şahıssa ya da kurumlara ait ‘sözde kamusal’ alan niteliği taşımaktadır. Gelişmiş kentlerde sıkça rastlanan sözde kamusal mekanlara kentte yaşayan insanların kullanım ve erişiminin kısıtlı olduğu gözlemlenmektedir. Kentlerin yeniden yapılanma alanlarının özel ya da kurumsal değil halka açık alanlar olduğu vurgulanmaktadır (Garrett,2015). **Şekil 2.23**, (The Granary Square) Londra Tahıl Ambarı Meydanı olan Avrupa'nın en büyük açık alanlarından özelleştirilmiş kamusal alan örneği gösterilmektedir.

**Şekil 2. 23: Özelleştirilmiş Kamusal Alan Örneği olarak (The Granary Square)
Londra Tahıl Ambarı Meydanı**

Kaynak: Garrett, 2015

Şekil 2.24'te ise Londra'da kent içinde özelleştirilmiş kamusal alanları harita üzerinde göstermektedir. Haritada yeşil renkte gösterilen alanların kamusal olmasına rağmen herkesin kullanımına açık alanların az sayıda olmasına dikkat çekilmiştir.

Şekil 2. 24: Londra’da Kent İçinde Özelleştirilmiş Kamusal Alanları Gösteren Harita

Kaynak: Garrett, 2015

(Haritada yeşil renkle gösterilen kamusal olmasına rağmen herkesin kullanımına açık alanların az sayıda olması dikkat çekmektedir).

Şekil 2.23 ve 2.24’te gösterilmek istenen kamusal mekanlar olmasına rağmen halka açık alanların ne kadar kısıtlı olduğunu göstermektedir. Bu durum kent yaşamında eylemleri kısıtlayan ve sınırlayan durum haline gelmektedir. Bu bağlamda bu alanlar da atıl mekan olarak kavramlandırılır.

Atık mekan (Junk space);

Kamusal alanlarda özellikle kent çevresinde bulunan kamusal yaşamda tüketim odaklı bir halde olduğu belirtilmektedir. Kamusal yaşamın yeni formlarını oluşturan kentsel mekanları “yeni kentsel çöller” olarak değerlendirmektedir. Kamusal mekanlara yaklaşımın özelleştirilmesi, kamusal mekanların tarihi, mimari değerlerini ve bağlantılarını hiçe sayarak bu kullanımların artmasına eleştirel yaklaşmaktadır. Kentsel mekanlar, kamusal yaşam algısında kentin yansıyan yüzleri olduğunu vurgulamaktadır (Koolhaas, 2002).

Keşfedilmeyen mekan (Terra incognita);

Kentsel boşluklar olarak ele alınan bu alanlar kent içinde ne denli bir konumda oldukları henüz açığa çıkmamış üzerinde incelemeler yapılmış fakat elle tutulur bir bilgiler olmadığından tanımlamakta zorlanılmaktadır. Kent içinde hem kapsamlı hem

de belirsiz olan bu alanları tanımsız ya da belirsiz yapan fiziksel olarak boş kalma niteliği değildir (Bowman Michael A, 2004). Burada bahsedilen ve vurgulanan tanım kent içindeki bu boşluk ne fiziksel ne de işlevsiz olarak anlam taşımaktadır. Zamansal-geçici boşluktan söz edilmektedir. Boş mekanların fiziksel olarak boşluk olmaları değil insan, yaşam döngüsü, kent uyumu açısından boşluk özelliği taşıdığıdır. Kent içinde güçlü potansiyeller barındırdığı için mekanda eylemlerin olduğu kent içindeki döngüye uyumlu olması gerektiği söylenmektedir (Doron, 2019).

Endüstriyel kalıntı (Industrial ruin);

Sanayi çağından sonra kentte görülen boş ve işlevsiz alanları ifade eder. Kent içinde bir zamanlar yaşamış olan insanların hatıralarının somutlaştırılmasını vurgular. Endüstri alanları potansiyel bir değer olarak görülür. Bu kalıntıların günümüzde kente yönelik kazanım sağladığı mekanlara dönüşebileceğine vurgu yapmaktadır (Smithson, 1967).

Kentsel ara yerler (Urban interstices);

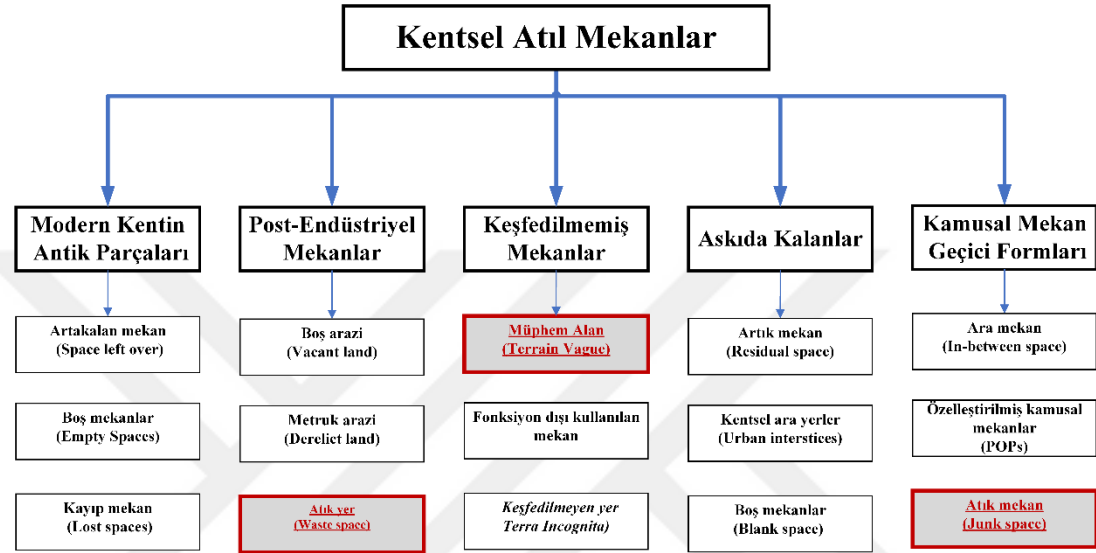
Kentte mekanların gelecekte hangi işleve, hangi zamanda yapılacağını, kimler tarafından sahip olunacağını belirsizliği olarak gösterilmektedir. Bu mekanların as olunan temel işlevi yok olduğunda kentte artık diğer mekanlar arasında işlevsiz olarak kalması anlamını ifade etmektedir. Kentte geçmiş ve gelecek arasında kaldığı gözlemlenmektedir (Tonnelat, S. 2008).

Boş mekanlar (Blank space);

Doron (2000), mimarların, şehir plancılarının kent içindeki bakımsız, boş, işlevsiz alanları hiçe sayarak görmezden gelmeleri bakış açısını eleştirmektedir. Sadece yapılaşma olan kent çevrelerine odaklanmayı ihlal eden diğer bölgelere gerçek anlamda mekan üretme çabası içerisinde olmadıklarını vurgulamaktadır. Kent planlamasında gelecekteki kullanımların kalkınma açısından önemli bir noktada olduğu bu boş alan olarak nitelendirilen mekanların süresiz ve sürdürülebilirliği konusunda çalışmalar olması gerektiğini ifade etmektedir.

2.5.1 Kentsel Atıl Mekanların Sınıflandırılması

Kentsel atıl mekanlar; modern kentin antik parçaları, post-endüstriyel mekanlar, keşfedilmemiş mekanlar, askıda kalanlar ve kamusal mekan geçici formları olmak üzere 5 kategoride sınıflandırılmaktadır. Şekil 2.25, Kentsel atıl mekanların sınıflandırmaları yapıp kategorizasyon oluşturulduğu gösterilmektedir.

Şekil 2. 25: Kentsel Atıl Mekanların Kategorizasyonu

Kaynak: Yazar, 2022

2.5.1.1 Modern Kentin Artık Parçaları

Kent mekanlarının oluşması, biçimlenmesi ve geliştirilmesi üzerine tarih boyunca birçok kavram ve yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Modern dönemde ve sonrasında kentlerde mekanın düzenlenmesi, iyileştirilmesi ve iyi bir kentsel yaşam kalitesi sağlanabilmesi için birçok farklı analiz ve yöntemler geliştirilmiştir. Kent işlevsel bir birim olup; çalışma, dinlenme, barınma, ulaşım olarak dört temel işlev üzerine belirlenmekte ve kentsel mekanların bu temel işlevlere bağlı kalınması biçimi ele alınmıştır. Kentte işlevsellik ön planda tutulmuştur (Gökgür, 2005). Kentler, modern dönemin gelişmeleriyle beraber kent planlamaları yeni bir görünüm kazanmaktadır. Bu durum çevresel bağlamı ve zamanla büyük formda olan işlevselliğini yitirip terk edilmiş yapılara sahip olan kentlerdir (Brand,1994).

2.5.1.2 Post-Endüstriyel Mekanlar

Ekonomik durgunluğun mekanlara yansması kentin merkezinde veya çevresinde terk edilmiş boş alanlara sebebiyet vermektedir. 1970'lerde yapılmış olan yerel anketlerde metropol kentlerdeki mekanların ortalama %5'inin boş olduğu gösterilmiştir (Burrow,1978).

2.5.1.3 Keşfedilmemiş Mekanlar

Çağdaş kentlerde geleneksel kent planlama anlayışının bitmesiyle kentlerde özgürleşme, sahiplenme, gelişime ayak uydurma, deneyimleme gibi birçok istekleri ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşımlar; kentin büyümesine yönelik olan arzuları temsil etmektedir. Kişinin hareketlerine ve düşüncelerine sınır koyan, arzularını kısıtlayan ve bu durumlara karşı kendini ifade etmesi geçmişteki kent araştırmalarında yer almaktadır. Bu noktada kentlerin nasıl daha yaşanabilir hale geleceğinden kent ve mimari adına önemli kazanımlar sağlanacağı konularında önermelerde bulunmaktadır

2.5.1.4 Askıda Kalanlar

Kent içinde boş alanları, askıya alınan projeleri, terkedilmiş işlevsiz alan bölgelerini içermektedir. Kentte bireyler arasında etkileşimi, yaşamsal mekanların kalıplaşmış kimliklerinin dışına çıkan araştırmalar ve çalışmalar yapılmıştır (Unt vd., 2014).

2.5.1.5 Kamusal Mekan Geçici Formları

Kentlerin zamanla hızla büyüüp gelişmesi ve yayılmasının beraberinde oluşan mekânsal örüntüler mevcuttur. Kentlerin içinde barındırdığı farklı dokular sosyal ayrışmalara sebep olmaktadır. Kentin fiziksel formunun ticari ve konut yerleşimlerinde parçalanmaların kamusal mekanları böldüğünü belirtmiştir (Davis, 1992).

2.5.2 Atıl Mekan Kavramı Üzerine Oluşturulmuş Kuramlar

Tablo 2.2 ve **Şekil 2.25** gösterilen Atıl mekan kuramları ve kuramcılarının kentsel mekan organizasyonlarından tez çalışması kapsamında literatürde ön plana çıkan **1980, Kevin Lynch'in Atık yer (Waste Space),1995 yılında, Sola de Morales'in bahsettiği Müphem Mekanlar (Terrain Vague) ve 2001 yılında Rem Koolhaas'ın**

Atık mekan (Junk Space) kuramları seçilerek endüstri mirası Gazhane yapıları ele alınmıştır. **Tablo 2.3**'te bu doğrultuda literatür özetini göstermektedir. Bu tablo kent içerisinde endüstri dönemi sonrası zamanla atıl duruma gelen mekanlara dikkat çeken kuramcıların kuramları doğrultusundaki yaklaşımlardan yola çıkarak alan çalışması ile ilgili değerlendirmelere altık hazırlamaktadır.

❖ **Tablo 2.3**'te endüstri dönemi sonrası kentsel atıl mekanlar ile ilgili teoride bulunup ilgili kuramları seçilen kuramcılar ve kuramları gösterilmektedir.

Tablo 2.4: Endüstri Dönemi Sonrası Kentsel Atıl Mekanlar ile İlgili Teoride Bulunup İlgili Kuramcılar ve Kuramları

1980	1990	2000
<u>Kevin Lynch</u>	<u>Sola de Morales</u>	<u>Rem Koolhaas</u>
<p><u>Atık yer (Waste Space)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> •Kent içinde sanayileşme sonrası oluşan endüstri parçaları. •Kentte inşa halinde kalmış endüstri strüktür öğeler. •Kent içinde işlevini yitirmiş bakımsız harabe durumdaki olan mekanlar. 	<p><u>Müphem Mekan (Terrain Vague)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> •Kente Endüstri sonrası işlevini yitirmiş işlenmemiş alanlar. •Zaman kavramıyla ekomonik ve sosyo-kültürel katkı sunmayan ölü mekanlar. 	<p><u>Atık Mekan (Junk Space)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> •İşlevini yitirmiş ancak görünümleri ile modern kentte sanatsal izler taşıyan yapılar •Kentsel geliştirilebilir alanlar
<u>Soylu Yaklaşım</u>	<u>Palimpsest Yaklaşım</u>	<u>Katılımcı Yaklaşım</u>

Kaynak: Yazar, 2022

2.5.2.1 Kevin Lynch Atık yer (Waste Space) Kuramı

Kevin Lynch, Amerikalı şehir plancısı kimliğiyle, kentsel mekanların algısal biçimleri üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır. Kentsel sorunlara yönelik sosyal araştırmalar yapmakta olup, kentsel mekanların zamansal süreçler içerisinde yeniden şekillendiğini teorize etmektedir(Lynch, 1962). Kentsel mekanların zaman kavramıyla birlikte şehir içinde atıl durum oluşturmasının belirginliğini vurgulamaktadır. Lynch, atıl mekanı şu şekilde tanımlamaktadır; Değer verilmeyen, toplumsal amaçlar için kullanılmayan ölü alan, bir üretim ve tüketim olayının ardından geriye kalmış

günümüzde işlevsel olarak kayıp ve terk edilmiş alan. Atıl mekanların bir döneme ait kentsel yapılar olduğuna ve bu yapıların kimliğini düşünüp hareket etmek gerektiğini savunmaktadır. Lynch, geçmişte artakalan yapıyı bozmadan kentsel mekan olarak yeniden kazandırılması yönünde çalışmalar yapılması gerektiğini araştırmalarında belirtmektedir. Artakalan bu yapıların Lynch için sosyal alanlara dönüşümü gerekmektedir. Waste Space kavramı sadece atık mekan durumunu incelemekle sınırlı kalmayıp şehirlerle, insanlarla hayatın içinden olan herkesi ilgilendiren bir kavram olarak ortaya koymaktadır.

Atıl mekan yeniden üretkendir. Atıl mekanları yaşam alanlarını destekleyici unsur, ekonomik kalkınma için bir verimlilik kriteri olduğunu söylemektedir. Temel yaşamda nihai bir zaman akışı olduğuna ve bu akışla beraber değişim ve gelişim gösteren mekanlarda oluşan karmaşıklık kültürel gelişimi etkilemektedir. Toplumda ortaya çıkan yeni bir mekanın bir mekan değil akış mekanı olduğunu söylemektedir. Atıl mekanların oluşması aslında yeni bir mekan üretimi olmadığı bir mekanın zaman içerisindeki akışının göstergesi olduğunu anlatmaktadır. Lynch, ‘‘Post-Endüstriyel’’ kavramıyla; bir kentte bir mekan var olduğunda nasıl eskir? Nasıl bozulur? Yeniden nasıl kullanılır? Nasıl kente geri dönüştürülür? En önemlisi yeniden nasıl doğar? Sorularına cevap aramaktadır. Atıl mekanlara bakmak ve görmenin aynı olmadığını ‘‘zamanla değişimin karanlık yüzü aynı zamanda yaşamın gerekli parçası’’ olduğunu söylemektedir. Kentsel mekanların atıl durumda olmaları toplumu ve bireyleri etkilemekte ve bu süreçlerin kültürel değerlerin yakınlaşmasını ortaya çıkararak tarihi ve mimari özüne inmektedir. Bu değerler bireysel ve toplumsal olarak merkezi öneme sahiptirler.

Günümüzde atıl mekanlar, endüstri ve politikanın birer ürünüdür. Lynch kavramlarından, mekanların değişip ve öldüğüne, değişimin varlığından söz etmektedir. Atıl mekanların kişisel ve kamusal tezahür olduğunu belirtmektedir. Mekanların yalnızca inşa edilip mekan üretimi görevi görüp kente silik bir iz bırakmasını değil yaşayan bir mekan olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bir mekanın önceden var olması mekan üretimi altında yatan kültürel faktörlerle birlikte kullanıcının varlığı ve eylemleri de koşullandırmaktadır. Atıl mekanlar kullanıcıların geçmişle özdeşleştiği referanslardır. Atıl mekanların toplumun her bireyine bir geçmiş görüntüsü sunmaktadır. Geçmiş dönemde var olan bu yapıların kamusal olup halka açık bir kentsel mekan olmasının yanı sıra günümüzde işlevlendirilerek gökdelenler,

şirket merkezleri, özel kullanım alanları gibi kentte tekrar kazandırılması gereken mekanların soylulaştırılmasına karşı dikkat çekmektedir (Lynch, 1980).

2.5.2.2 Sola De Morales Müphem Alan (Terrain Vague) Kuramı

İspanyol mimar Sola De Morales tarafından öne atılan Terrain vague kuramı kentin terk edilen sanayi yapılarına dikkat çekmektedir. Müphem(belirsiz) kavramını, endüstriyel bağlamda düşünüldüğünde işlevini kaybederek terk edilen ve atıl kalan endüstri yapısı kentsel mekanlar olduğunu söylemektedir. Morales belirsizliği şu şekilde tanımlamaktadır; kent içinde güvensiz, tanımsız ve üretken olmayan alanlar. Her zaman belirsiz mekanları özdeş ve evrensel kılma eğilimindedir. Sanayi devriminden sonra yapı alanları terk edilerek eylem ve ihtiyaç duyulmayan, kentsel mekanla ilişki kurulamayan mekanlar oluşturmaktadır. Kentler geçmişin izlerini taşır, şimdi ve geleceği yansıttığını düşünmektedir. Endüstri yapılarının toplumun o dönemki yaşantısına dair izleri bellekte taşıdığını söylemektedir. Kent mekanında inşa edilen her yapının kente ve kent mekanına ilişkin hafıza belleğine bağlıdır. Geçmişe ait kent hafızası yitirilirse, kent içinde belirsizlik duygusu oluşur ve çevreye yabancılaşma durumu oluşur. Geçmişe ait olan ve bir anlamda yalnız parçalanmış olarak kent bütününde var olan yapılar hafızada gün gelince yabancılaşmaktadır(Sola, 1995). Kentsel mekanın deneyimlenmesi bireysel ve toplumsal bellekte kendini gösterir. Kentte sadece fiziksel sürekliliğin değil, aynı zamanda kavramsal ve kültürel sürekliliğinde devam ettiğini gösterir. ‘‘Müphem’’ terimi, mimarlık bağlamında daha geniş bir çerçevede incelendiğinde, modern zamanın sonucu olarak geride bırakılan kentsel mekanlar olarak görülmektedir. Bir kentsel mekan yeniliğini yitirip eski, işlevsiz hale geldiğinde ne olacak? Sorusuna yanıt aramaktadır. Terk edilmiş kentsel mekanlar, kentsel mekana ilişkin yeni bellek oluşturamazlar. Hafızada saklanmayan tüm hatıralar kayıp kolektif olarak değerlendirilir. Modern zamanda üretilen kentsel mekan işlevini yitirene kadar kullanılır ve sonradan kent içinde terk edilir. Kent içinde yaşayanlar ise mekanla ilgili hatıralar oluşturmakta güçlük çekerler(Özkan & Özdemir, 2018).

Man Ray adlı fotoğrafçının 1929 tarihli ‘Terrain Vague’ (müphem alan) adını verdiği fotoğrafa edebi bir düşünce ile yaklaşan Morales, daha önce birçok çeşitli deneyimleri, yaşanmışlıkları, izleri barındıran ancak zamanla kullanım değerini yitirerek terkedilmiş alana dönüşen kentsel mekanlardan endüstri yapılarına dikkat çekmek

istemektedir. Fotoğrafa bakış açısı kentsel mekanda zaman-imge işlevini göstermektedir. Kentsel mekanlar eski ve yeniye dayanan kavramları yenilendikleri ve yıkıldıkları sürece hafıza, kazanılan en önemli değer olacaktır(Grichting, 2014). Kullanım değerini yitirip, terkedilmiş, atıl durumda kalan bu mekanların yeniden işlevlendirilmeleri mimari bağlamda taşıdıkları unsur ve tarihi değerlerle kent içinde kullanıma sunulmalıdır. Morales 'in yaklaşımı; kent içinde zamanın akışıyla beraber yitirilen mekanların artakalan parçaları, yapıların silinmiş olan belleği aslında toplumun kültürel kimliği olup topluma ait olduğunu söylemektedir. Geçmiş ve gelecek arasında bağ kurup, yaşanmışlık izlerini taşıyan tümü yapıların kent hafızası için önemli olduğunu söylemektedir. Palimpsest, kavram olarak teknik bir anlam olmasına rağmen yüklenildiği anlam açısından eski ve yeninin beraber olması, izlerini hissettiren bir bellek olarak tanımlanmakta olan Morales zaman, hafıza, kimlik kavramlarını esas alarak **palimpsest** yaklaşımıyla olduğunu gözlemlemekteyiz (Apaydın, 2019).

2.5.2.3 Rem Koolhaas Junk Space (Atık mekan) Kuramı

Junk space metninde geçen kavram, ‘junk’ ve ‘space’ kelimelerinin İngilizcede birçok farklı anlama karşılık gelmesi sebebiyle, Türkçede kullanım karşılığı literatür araştırmasında da çok kez rastlanılan ve bütünlük sağlaması açısından ‘atık mekan’ tanımı tercih edilmektedir. Hollandalı mimar Rem Koolhaas’ın 2002 yılında yazmış olduğu junk space adlı kitaptan yola çıkılarak Koolhaas, mimariyi; ekonomik, sosyal, teknolojik ve hatta politik problemlerle ele alınıp çözülebileceği ortak bir alan olarak görmektedir. Günümüz mimarlarını, eleştirel olarak bina yapmanın teknik ayrıntılarını çözümlenmektense toplumu şekillendiren mimari unsurları üretmeye yönlendirmektedir. Kent ve kültürel çeşitlilik üzerine düşünceler üretmeyi hedeflemektedir. Koolhaas kent içinde gözlem yöntemleri kullanarak, kentsel alanı radikal bir şekilde yeniden düşünerek, kentin güçlü yönlerini ortaya çıkarmaktadır (Üngür, 2011).

Koolhaas, (2002a), atık mekanı şöyle tanımlamaktadır; “Eğer (space-junk) evrende dağılmış olan insan atığıysa, (junk-space) da insanoğlunun gezegende bıraktığı artıktır. Modern zamanın arta kalanları mimarlık değil atık mekândır. Atık mekân, modern zamanın kendi rotasını izledikten sonra geriye kalandır, ondan geriye kalan artıktır. Koolhaas’ın (Koolhaas, 2002) makalesi, modernizenin mekânsal ve fiziki miras

üzerine yaptığı değerlendirmeleri içermektedir. Koolhaas atık mekanın (Junk space) bir akışlar mekanı olduğunu savunmaktadır. 19. ve 20.yy. inşa edilmiş yapıların 21.yy. günümüzde ayakta kalan artık mekanlar olarak nitelendirmektedir. Kentte kavranamayan bu yapıların göze çarptığını fakat bellekte kayıp yaşattığını hafızalardan silinir hale gelmesine sebep olacağını söylemektedir. Bir zamanlar sonsuz popülasyonunu karşılayan yapıların artık toplumun 'tükenmiş' amblemi haline geldiğini belirtmektedir. Zamanla işlevini yitirip terk edilen yapıları terziliğe benzetmektedir. Yapıların sökülüp dikilmeyi yeniden onarılması gerektiğini tasvir etmektedir. Yapıların yeşermeyi bekleyen geçmişin tohumlarını barındırdıklarını ifade etmektedir. Geçmişten gelen yapıların o çağa ait karakteristik özelliklerini vurguladığını, geçmişi bizlere anlatmak istediklerini, kentle tekrar kucaklaşması gerektiğine dikkat çekmektedir (Kodalak, 2011). Koolhaas'ın bu alanların kamusal mekanlara dönüşmesini kentin geçmişiyle paralellik kurup kent kimliğinin korunması gerektiğini belirtmektedir. Gelecek nesiller için geçmişten gelen yapıları korumak aslında onlara olan saygımızdan ötürü geldiğini belirtmektedir. Geçmişte kullanılan bu mekanların sonrasında dönüştürülerek yeniden kullanabilen mekanlar olması gerektiğini düşünmektedir. Atık mekan olarak nitelendirdiği geçmişten kalan yapıların kent içinde atıl durumda olmaması gerektiğine ve bu mekanların kamusal alan olarak kente yeniden hizmet sağlamsı gerektiğini savunan **katılımcı** bir yaklaşım izlemektedir (Bayrak, 2016).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

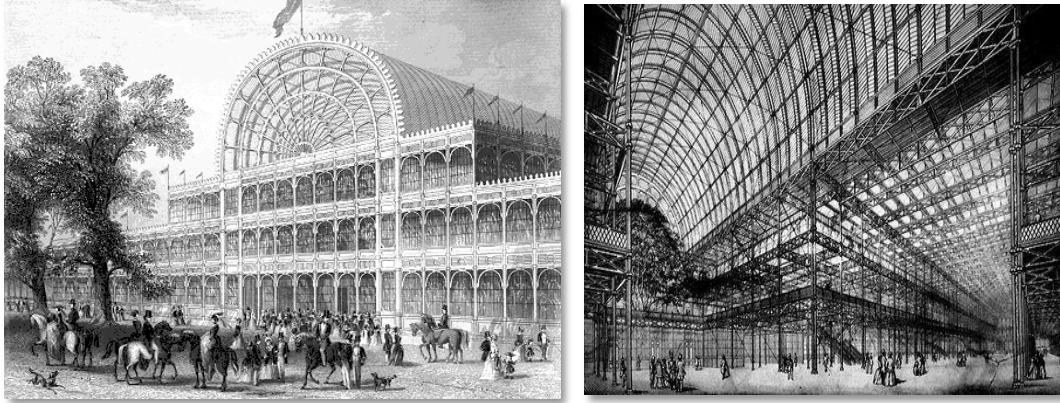
ENDÜSTRİ DEVRİMİ SANAYİ YAPILARI

İnsan hayatının yaşamını devam ettirebilmesi için üretmesi gerekmektedir. Üretim, insanın kendi gücüyle, emeğiyle bütün ürünleri değerlendirmesi, kişinin ihtiyacı olan malzemeleri temin etme sürecidir. Endüstri devrimi tarihi süreç içerisinde basit el aletlerinden, makineli fabrikalara kadar ulaşmıştır. Üretimde makineleşmeye geçmesiyle endüstri kavramı günümüzdeki tanımını ve kapsamını edinmiştir (Batur & Batur, 1980). Endüstri tanımı, TDK (2018)'ye göre ‘‘Ham maddeleri işleyerek, enerji kaynaklarının oluşturulması için kullanılan yöntemlerin ve araçların bütünü’’ şeklinde ifade etmektedir (Url-1). Endüstri, insan-doğa-ürün arasındaki ilişkiye biçim veren ve buna bağlı olarak çeşitlilik gösteren tarihsel ve toplumsal olayların üretim tekniği olarak ifade edilmektedir (Batur & Batur, 1980). Endüstri devrimi ilk çağlarda insanların basit aletler kullanmasıyla daha sonra makine ile üretime devam eden ve 18.yy. sonlarına doğru Avrupa’da özellikle İngiltere’de başlayan ve gelişen bir olgudur. Endüstri devrimi kırsal olan yerleşim yapısını değiştirmekte ve kentlerde hızlı nüfus artışına sebep olmuştur. Artan nüfusla beraber kentlerde ekonomi hızla büyümüş, hayat standartları iyi seviyelere yükselmiştir. Buna bağlı olarak endüstri devrimiyle değişen hayat, yaşam tarzlarını ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan köklü değişimler göstermiştir (Akıs, 2018).

3.1 Endüstri ve Endüstrileşme Dönemi

Endüstri devrimi ile gelişen buluş ve düşünceler 18.yy. ortalarından 20.yy. başlarına kadar devam etmiş ve üretimdeki tekniksel değişimler modern dünyada yer almaya başlamıştır. İlk olarak Avrupa’da İngiltere’de dokuma sektörüyle başlayan endüstrileşme hareketi devamında Almanya ve Fransa gibi ülkelerde de yayılmıştır. Endüstrileşme süreci siyasal, ekonomik ve teknolojik olarak uzun süre devam etmiş ve bu durum yaşam tarzını da oldukça etkilemiştir. Endüstri döneminden önce ekonomik faaliyetler tarım ve hayvancılığa bağlı iken ilk kez 1769 yılında Watt’ın buhar makinesinin patentinin alınmasıyla başlayan keşif, artık insan gücünden makineleşme ile üretim dönemine geçiş sağlanmıştır. Endüstri devrimi birçok yenilik ve hareketi beraberinde getirmiştir. Modernliğin temeli olarak görülen bu dönemde İngiltere’de maden kömürü ve buharın kullanılmasıyla makineleşmeye ve üretimin

fabrikalara taşınması başlamıştır (Akıs, 2018). 18.yy. sonlarına doğru yaşanan teknolojik gelişmelerle artık tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş yaygınlaşmıştır. Bu duruma bağlı olarak kentlerde artan sanayi yapıları, çevresinde oluşan konutlardaki artış, kentin fiziksel ve sosyal yapısını etkilemiştir (Nart, 2015). Endüstri devrimiyle beraber etkisini gösteren modern mimarlıkta hızlanan ekonomik gelişmeler, üretimi etkilediği için yapı tiplerinde farklılaşma göstermektedir. Bununla birlikte farklı mekan ve biçim formları ortaya çıkmıştır. 19.yy üretim süreçlerinde artık farklı yapı malzemesi teknikleri ve yapım yöntemleri kullanılmaya başlanmıştır (Nart, 2015). Zamanla üretim makineleşme ile büyük ve geniş açıklıklı mekanlara ihtiyaç duyulmuştur. Sanayi yapılarının ilk tarihlerinde dış duvarlar taşıyıcı sistem olarak düşünülmüş, iç mekandaki sistem ise; çelik kiriş ve kolonlarla sağlanmıştır. Bu yüzden yapı malzemesi olarak çelik ön plana çıkmıştır (Benevole,1981). Londra’da 1851 yılında yapılarak İngiltere’yi temsil eden Joseph Paxton tarafından tasarlanmış Kristal Saray (Crystal Palace) Şekil 3.1 yapı malzemesi olarak cam ve çelik bir arada kullanılmıştır. O dönem için gelişen teknolojilerin kullanıldığı yapı olmasıyla büyük önem taşımaktadır. Yapı dönemin ilk kez daha önce alışılmamış bir yapı malzemesiyle oluşturulan strüktürdeki tarzıyla yeni bir mekan anlayışının doğmasını sağlamıştır (Benevole,1981).

Şekil 3. 1: J.Paxton’ın Tasarladığı Kristal Saray Strüktür ve Mekan Anlayışı

Kaynak: <https://www.arkitektuel.com/kristal-saray/>

Bu örnekle beraber 19.yy yapı malzemesi olarak çeliğin kullanılmasıyla son dönemlerde inşaat sisteminde yeni olan betonarmenin gelişmesiyle taş, tuğla, ahşap, masif ve geçirgen olmayan malzemeler yerini çelik, beton ve cam gibi malzemelere bırakmıştır (Öter, 1996). Dönem içerisinde buhar, çelik devrini açarak ardından

elektriğin keşfedilmesiyle yeni teknolojiler ortaya çıkmıştır. 20.yy üretimde insan gücü yerini makine gücüne bırakmış ve üretimde insan sayısı ihtiyacı azalmış, endüstri yapıları da etkilenmiş ve değişmiştir (Taner, 2011). Endüstri yapılarıyla beraber mimari uygulamalarda yeni tekniklerin uygulanması önemli bir alan oluşturmuştur. Endüstri yapılarının fonksiyonel olarak bütün amaçlarını gerçekleştirmesiyle beraber, yapıyla yaşayacak olan kullanıcıya da hizmet etmesi gerektiği göz ardı edilmemelidir. Yapı içerisinde çalışacak, yaşayacak kullanıcının bütün gereksinimlerinin karşılanacağı fiziki çevrenin oluşturulması önemle ele alınmalıdır (Tekeli Sami, 1970).

3.2 Osmanlı'da Endüstri Dönemi

Avrupa'da görülen endüstrileşme sürecinden sonra Türkiye'de ilk olarak Osmanlıda sanayileşme dönemi başlamıştır (Tekeli,1971). Osmanlı devletinde endüstri hareketlerinin en yaygın olduğu yer, devletin merkez konumu olan İstanbul ve çevresi olmuştur. (Köksal & Ahunbay, 2006). 17.yy. başlarına kadar İstanbul'da devletin ve kamunun ihtiyacı olan üretim maddelerinin çoğu zanaatkarlar tarafından 'karhane' denilen küçük işletmelerde karşılanmıştır. Küçük işletmelerde üretim ancak basit el aletleriyle gerçekleştirilmiştir (Mantran, 1990). İstanbul'da 15 yy. Tersane-i Amire ile 16.yy. Tophane-i Amire 18.yy. inşa edilen Azadlı Baruthanesi o dönemde görülen önemli endüstri yapılarıdır (Pamuk, 1997). Endüstrileşme döneminde ordu ve sarayın üretim ihtiyacını karşılayan deri ve dokuma sanayisiyle birlikte savaş alanı da gelişerek bu sürece katılmıştır. II.Mahmud döneminde giderek artan bu girişimlerle beraber hazineye ait olan fabrikalar kurulmuştur (Toprak, 1985). Devlet tarafından 19.yy. kurulan "Fabrika-i Hümayun" olarak adlandırılan endüstri yapısı bu sürecin dönüm noktası olup yenileşme hareketiyle endüstriyel üretim tarzı esas alınmıştır (Bozdemir,2011). 1863 yılında üreticileri ve üretimi bir araya getirmek için ilk büyük uluslararası sergi olan Sergi-i Umumi-i Osmani (Uluslararası Osmanlı Sergisi) düzenlenmiştir (Clark,1982). İstanbul Sultanahmet'te hazırlanan geleneksel endüstri ürünlerine yer verilmiş olan bu sergi halk arasında oldukça ilgi görmüştür (Küçükerman, 1988a). Sanayinin gelişmesi amacıyla da Islah-ı Sanayi komisyonu kurulmuştur (Doğan, 2013). **Şekil 3.2** Sultan Ahmet meydanında 1863 yılında açılan Osmanlı sergisini göstermektedir.

Şekil 3. 2: Sultan Ahmet Meydanında 1863 Yılından Açılan Osmanlı Sergisi

Kaynak: <https://www.topragizbiz.com/konular/islah-i-sanayi-komisyonu.11945/>

1860 yılından sonra sanayi yapılarının %75'i Osmanlı döneminde kurulmuştur. Kentte o dönemde ulaşım ağının olması sebebiyle ham madde ve ürün taşınması, İstanbul kentini endüstri merkezi haline getirmiştir. 19.yy. endüstri merkezinin İstanbul olmasının konumsal özellikleri;

- ❖ Boğaz ve Haliç kıyılarındaki gibi su kenarlarında olmaları
- ❖ Elverişli ve işlenebilir topraklara sahip olmaları
- ❖ Korunaklı yapılar olmaları
- ❖ Yedikule Gazhanesi çevresindeki demiryolu bağlantısının bulunması
- ❖ Dolmabahçe sarayı ve Beylerbeyi sarayına hizmet eden Dolmabahçe ve Kuzguncuk Gazhanesine olan yakınlık etkili olmuştur.

3.3.Endüstri Yapılarının İşlevini Yitirmeleri

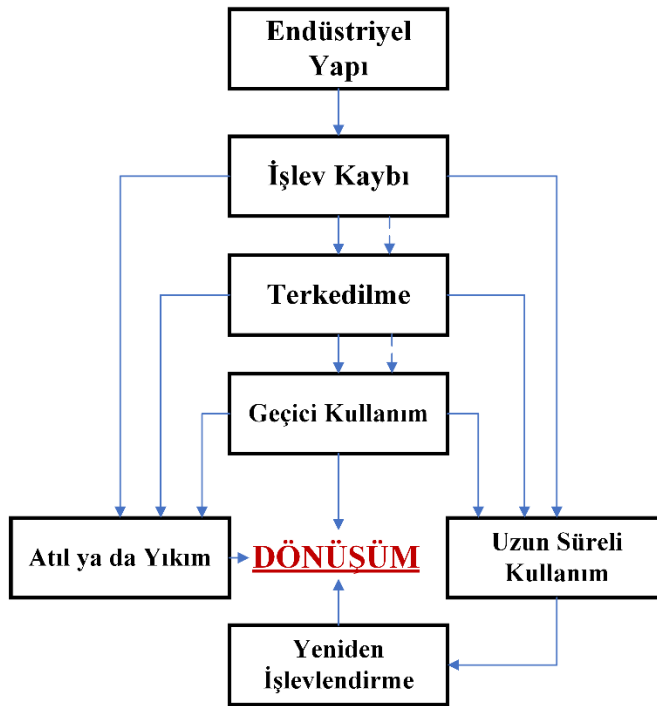
Endüstri yapılarının zamanla gelişen teknolojiyle birlikte yapısal olarak kente uyum sağlayamamaktadır. Kentte oluşturdukları olumsuz etki ve üretimin bitmesinden kaynaklı kapatılmış veya işlevlerini yitirmişlerdir. Endüstriyel miras kapsamındaki yapıların yok olmasına neden olan etkenlerden biri de yapının işlevini kaybetmesidir. Endüstri yapıları zamanla teknolojinin gelişmesine paralel olarak değişmekte, değişmediği durumlarda işlevini kaybetmektedir. İşlevini yitiren endüstri yapıları terkedilmiş, bakımsız olması nedeniyle zamanla yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (Aşkun ,2002). Endüstri yapılarının işlevlerini yitirmelerinin nedenleri;

- ❖ Mevcut durumda olan sanayinin kent içinde kalıp kapatılması ve sanayinin kent dışına taşınması

- ❖ Sanayi yapılarının kent içerisinde çevresel olumsuz etki oluşturmaları
- ❖ Teknolojiyle beraber üretimde olan değişiklik
- ❖ Sanayi yapılarının bakım ve onarımların eksik olma durumu
- ❖ İşgücü niteliğinin değişmesi
- ❖ Ulaşım ağının değişmesi

Endüstri devrimi sonrasında sanayileşme döneminde kurulan yapılar 20.y.y ortalarına kadar kullanılmıştır. Bu yapılar yenilikler sonucunda işlevsel olarak niteliğini yitirmiş ve yeterince uygun ortam olmadığı için kent içinde kullanım dışı kalmışlardır (Föhl, 1995). Endüstri yapılarının işlevlerini yitirmeleri sonucu birçok soruna da neden olmaktadır. Bunlardan bazıları;

- ❖ Sanayi yapılarındaki üretim sürecinin olumsuz etkileri
- ❖ Yapıların bakım ve onarım maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle tahrip olma durumları
- ❖ Fiziksel donanım olarak sökülmesi ve ekonomik nedenlerden dolayı satılması
- ❖ Endüstriyel miras kavramı bilincinin olmamasından kaynaklı yapıda oluşan tahribatlar olarak ifade edilebilir (Kazas, 2008).

Şekil 3. 3: İşlevini Yitiren Endüstri Yapılarının Dönüşüm Süreci

Kaynak: Lepel, 2006

İşlevini yitirmiş olan endüstri yapılarının, sanayi devriminin izleri olarak, kente yeniden kazanımı doğrultusunda kamusal mekanlar olarak kullanılmak üzere korunmaları ve yeniden işlevlendirilmeleri endüstriyel mirası koruyarak devamlılığını sağlayacaktır.

3.4.Endüstri Dönemi Sanayi Alanlarının Korunması ve Terk Edilmesi Durumu

Sanayi yapıları, önceden su kenarlarında daha sonra ise dönüşümün yer aldığı kırsal alanların geniş bölümlerinde enerji kaynaklarına yakın, merkeze ulaşım olanakları olan bölgelerde yoğunlaşmıştır (Benovole, 1981). Endüstri yapılarının yerleşmesi, kentleşmeyle ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle de farklılık göstermiştir. Kent içerisinde yer alan sanayi yapılarının terk edilme süreci, 70’li yıllardan itibaren küresel bağlamda üretim tekniklerinin gelişip değişmesiyle bağlantılı anlayışın ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. 70’li yıllardan itibaren ekonomik değişimi tetikleyen durum kent içerisinde sanayiden arınma hareketi olmuştur. Teknolojiyle beraber yeni üretim tekniklerinin gelişmesi, geleneksel üretim yapan yapıların yetersiz kalmasına etken olmuştur (Harvey, 2003). Bu durum sonucunda birçok sanayi yapıları yetersiz kalıp kapanmıştır.

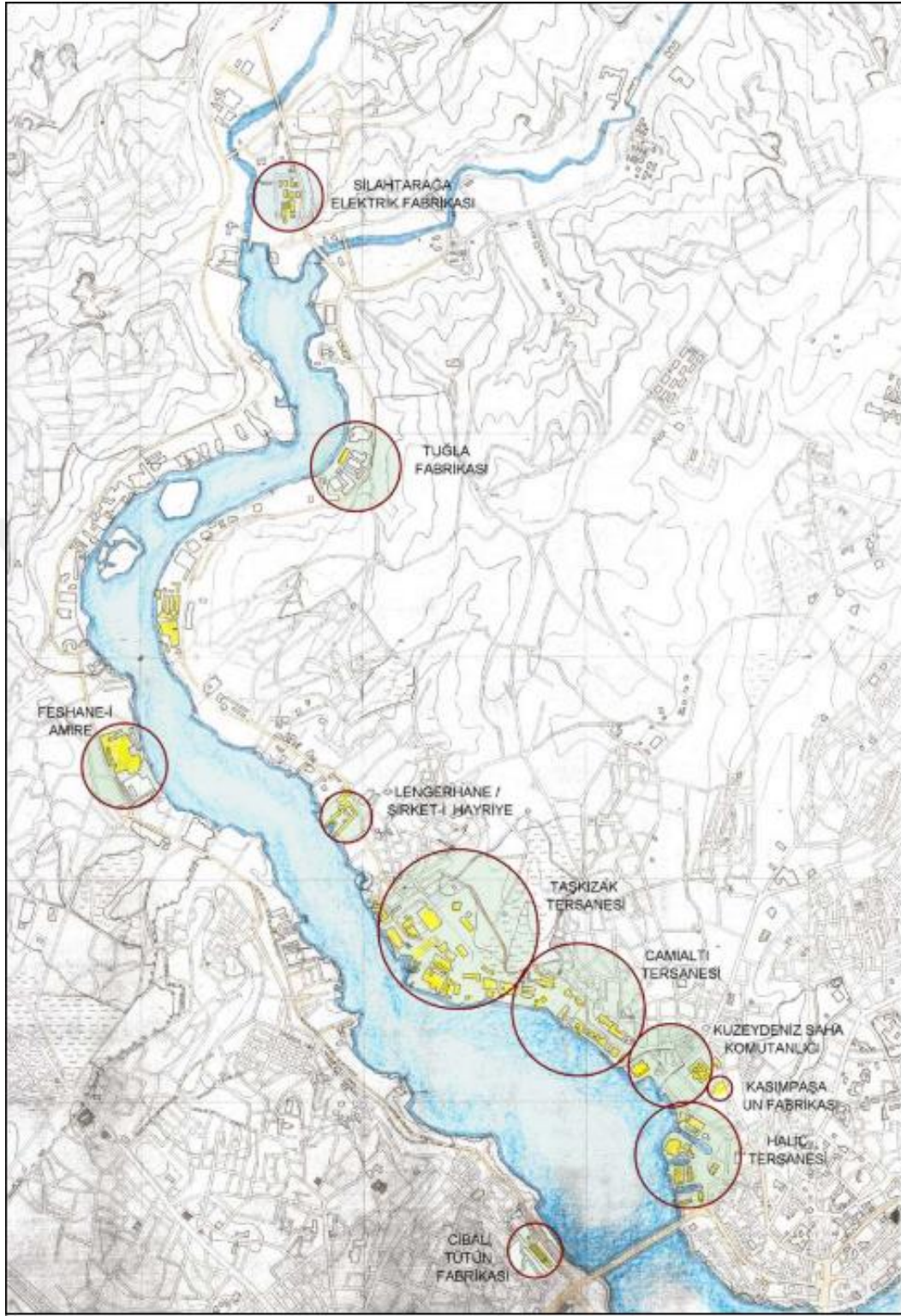
Endüstri yapılarının konumlanması ve terk edilmesi durumundaki değişikliklere neden olan etkenler;

- ❖ **Su kenarlarına yakınlık**
- ❖ **Üretim olanağı iş gücüne yakınlık**
- ❖ **Merkeze yakınlık**
- ❖ Ulaşım
- ❖ Altyapı uygunluğu
- ❖ Arazi maliyeti

3.4.1 Su kenarlarına yakınlık

Endüstri devrimindeki devamlılığın sağlanması için doğal kaynakların işlenmesi gerekmektedir. Endüstri döneminden önce endüstri yapılarının konumlanmasında doğal kaynaklara yakınlık önemli bir etken oluşturmaktaydı. Sanayileşme üretimde ve ticarete büyük bir artışa yol açmaktadır. Bu nedenle sanayi kentleri su kenarları, limanlar ve enerji kaynaklarına yakın kurulmuşlardır (Mulgan, 1992). **Şekil 3.4 ve Şekil 3.5** Haliç'in ve Boğaz'ın iki kıyısındaki endüstri mirası yapılarının su kenarlarına yakınlığını harita üzerindeki konumlarını göstermektedir.

Şekil 3. 4: Haliç'in İki Kıyısındaki Endüstri Mirası

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi

Şekil 3. 5: Boğaz'ın İki Kıyısındaki Bulunan Endüstri Mirası Yapıları

Kaynak: Kayra, 1990

3.4.2 Üretim olanağı iş gücüne yakınlık

Endüstri yapılarının konumlanmasında bir diğer etken ise üretim sağlayan işgücüne yakınlıktır. İş hayatındaki sürekliliğin sağlanması amacıyla endüstri alanlarının çevresinde istihdam sağlanmaya başlanmıştır (Guilherme, 1987).

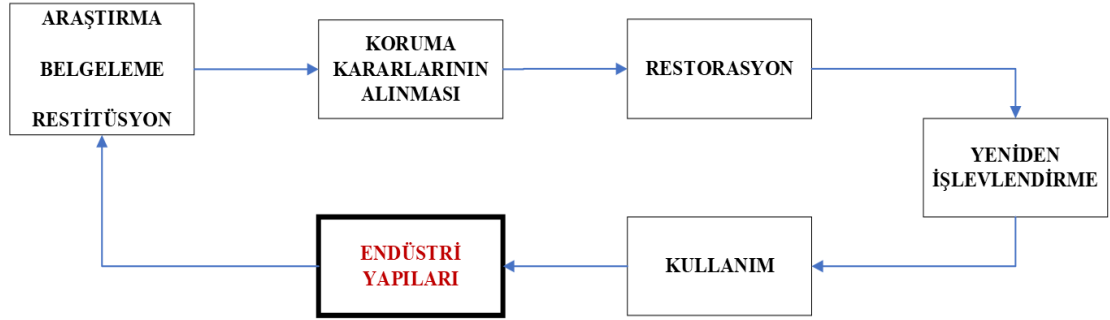
3.4.3 Merkeze olan yakınlık

Ulaşımın gelişmesi sonucu, üretimdeki ham maddenin kolay ve ekonomik olarak taşınması sağlanmıştır. Bu bağlamda endüstri yapılarının konumlanması ulaşımdaki değişikliklerle farklılaşmıştır. Endüstri yapılarının konumlanmasının bir diğer önemli alanı da liman bölgeleridir. Üretimde ham maddeye kolaylıkla ulaşabilmek için endüstri yapıları liman bölgelerine yakın konumlanmıştır (Lowood, 2002). Sosyo-kültürel yapıdaki değişimler ve toplumsal ihtiyaçlar günümüzde kıyı alanlarını kültürel ve kamusal mekan olarak işlevlendirilmesi kent yaşamına kazanım sağlanması gerekmektedir.

3.5. Endüstri Mirasın Korunması ve Değerlendirilmesi

Kültürel mirasın korunması ve yeniden kullanılması, zamanla değişmekte olan yapıların kent içinde önem kazanan etken olmaya devam etmektedir. Birçok yapı türü kentteki mimari sürekliliğin sağlanması ve devam etmesi amacıyla korunması gerekmektedir. Koruma kavramını W. Ford şu şekilde tanımlamaktadır. ‘‘İnsanın duygusal yaşamı ve bilincinde oluşan düşüncenin gerçekleşmesi doğa, sanat, tarih alanlarındaki bilgiler yardımıyla ve kamu kuruluşlarının imkanlarıyla, toplumsal yaşamı destekleyen etkenlerin maddi ve manevi desteği ile sağlanabilmektedir’’ (Emekli, 2007). Zamanında ülkelerin ekonomik gelişimine katkı sağlayan endüstri yapıları, geçmişin izleri olarak kentte kamusal mekan olarak kullanılması üzerine yeniden işlevlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Endüstri mirasının korunarak yeniden işlevlendirilip değerlendirilmesi gerek dünyada gerek ise ülkemizde son dönemlerde giderek artan önemli bir konu olmaktadır. Endüstri yapılarının korunma durumu bireysel olarak ele alınması, geçmişle bugüne kadar bir üretim tarzını bizlere yansıtan bu yapıların korunması ve değerlendirilmesi tarihsel ve kültürel süreklilik açısından önemli bir yere sahiptir (Martin, 2001). Endüstriyel mirasın korunması, sanayi döneminden sonra endüstri yapılarının yok olma durumu ile karşı karşıya kaldıklarında gerçekleşmektedir. Koruma, endüstri yapıların kentte yitirilme

tehlikesine karşın, korunarak sahip çıkma yaklaşımı olarak açıklanabilir. Yapıların korunması sayesinde endüstriyel miras gelişir ve mimari, tarihi değerlerin sürekliliği sağlanmış olur. Endüstriyel alanlar ve bölgeler uzun süreler boyunca coğrafyacılar, arkeologlar ve tarihçilerin ilgisini çekmektedir. Günümüzde işlevini yitirip terk edilmiş endüstri yapıları arkeologlar tarafından analiz edilip tescillenir. Analizler ve alınan kayıtlı belgeler sonrasında yapılar korunmaya alınmakta ve iyileştirme projeleri hazırlanmaktadır (Andromachi, 2008). Endüstri yapıları ülkelerin ekonomik gelişimine katkı sağlayıp geçmişin birer izleri olarak, kente kamusal mekan olarak kullanılmak üzere korunma kapsamına alınmalıdır. Yapıların korunması ile endüstri mirasının gelecek nesillere aktarılabilmesi, yapılara uygun işlevler verilerek kente yeniden kazandırılmasıdır. Bunun yanı sıra yapıların kent içerisinde özgün kimliklerinin devamlılığını sağlayabilmektedir. Endüstri yapılarının sadece bir miras olarak değil, kentin tarih ve kültürel önemini, mimari değerlerini, daha iyi bir yaşam kalitesi açısından ele alınması gereken önemli bir konu olmaktadır (Wakelin, 1998). **Şekil 3.6** Endüstriyel miras yapılarının korunma aşamalarını göstermektedir.

Şekil 3. 6: Endüstriyel Miras Yapılarının Korunma Aşamaları

Kaynak: Köksal, 2005

Endüstri mirasının korunması beş aşamada gerçekleşmektedir. Her aşama, bir önceki aşamaların yerine getirilmesi sonucu uygulama kapsamına alınmaktadır.

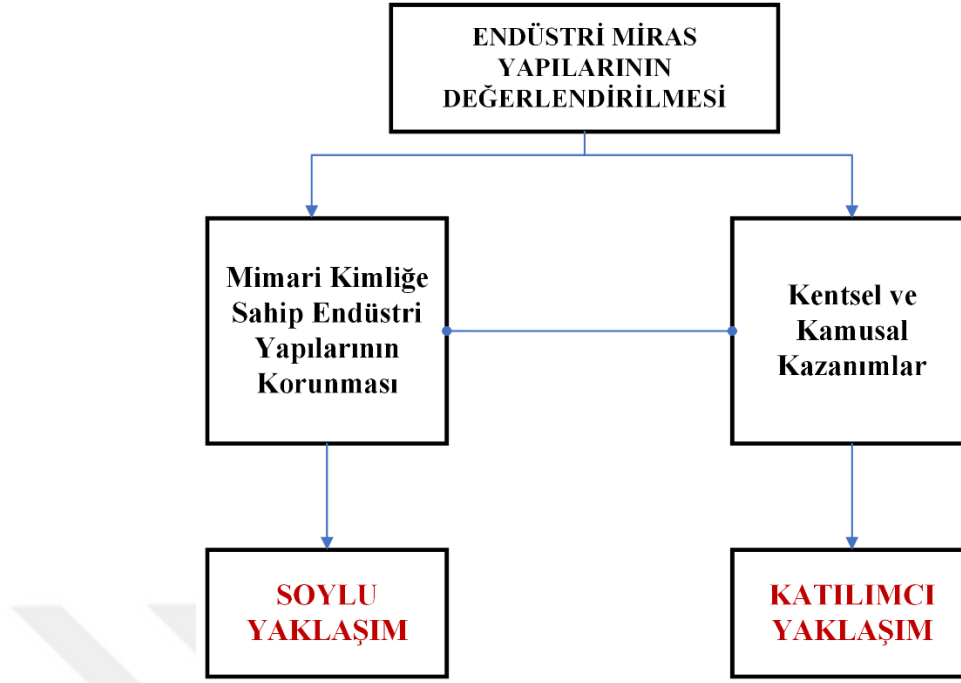
Kentlerin gelişiminde ekonomik olarak önemli bir yer tutan endüstriyel miras yapıları, endüstri mirasımızın geçmiş izleri ve kanıtları olarak, kent içindeki toplum yapısını geliştirmek amacıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Kentlerin zamanla gelişip hızla büyümesi sonucunda, endüstri yapılarının ilk kullanıldıkları işlev sona ermiş, yeni işlevler kazandırılarak bu yapıları kente yeniden uyarlamaları gündemde olmaktadır

(Atagok, 2000). 22.y.y ait olan endüstri yapılarının özgün işlevlerini kaybetmeleri ve terkedilip, işlevsiz kalmaları sonucu, endüstri mirası yok olma durumu ile karşı karşıya gelmektedir. Endüstriyel miras kapsamındaki yapıların yok olmaması ve önlem alınması, yeniden işlev kazandırılarak günümüz kentlerinde kullanımı gündem olan konu olmaktadır. Yeniden işlevlendirilen büyük ölçekteki bu yapılar yeni işlevleriyle kente ekonomik, sürdürülebilirlik kavramları bakımından kent içerisinde önemli kazanımlar sağlamaktadır (Çalışır Adem, 2020).

Endüstriyel miras kapsamında yapıların değerlendirilmesi durumuna öne çıkan sorunlar;

- ❖ Yapılara ilişkin analiz ve belgeleme çalışmalarının yapılmamış olması,
- ❖ Endüstriyel miras kavramının yeterince yerleşmemiş olması,
- ❖ Fiziksel olarak farklı mimari görsel niteliğe sahip olmaları,
- ❖ İşlevsiz terk edilmiş atıl endüstri yapılarının buldukları bölgede çevresel ve sosyal sorunlara neden olmaları,
- ❖ Büyük ölçekli yapılar olduğundan bölgesel düzenlenmenin getirdiği zorluk,
- ❖ İşlevsel dönüşüm sürecinde yapının endüstriyel miras kavram niteliğinin göz ardı edilmesi olarak gösterilebilir.

Endüstri yapıları; büyük ölçekli yapılar olmasından dolayı, bir anıt olarak korunmaları oldukça zordur. Yapıya yeni işlevler verilirken yapının özgün kullanımının yanı sıra, fiziksel ve mekânsal özellikleri de dikkate alınmalıdır (Föhl, 1995). Endüstri yapılarının korunma değeri, yapıların inşa edildikleri dönemden üretim ve yaşam şekillerini yansıtmaları birbir ilişkilidir. Bu durumda, endüstriyel yapılara getirilecek yeni işlev seçimlerinin bölgesel değerlerin ve yapının özgün kimliği göz ardı edilmeden değerlendirilmesi gerekmektedir. Endüstriyel tarihi yansıtan sanayi yapılarının değerlendirilmesinde 2 farklı yaklaşım modeli görülmektedir;

Şekil 3. 7: Endüstriyel Miras Yapılarının Değerlendirilme Yaklaşım Modeli

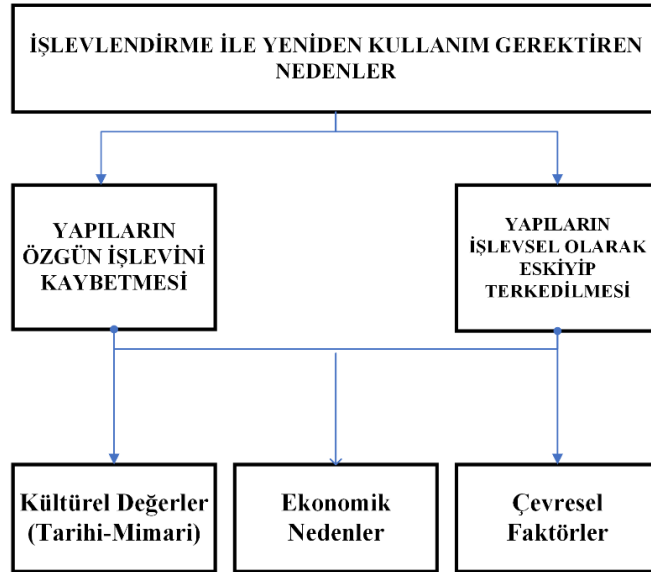
Kaynak: Köksal, 2005

İki yaklaşımda birbirinden farklı boyutlar sergilemektedir. Koruma kapsamı modelinde tarihi ve mimari değerler göz önünde bulundurularak fiziksel bir yenileme hedeflenirken, diğer yaklaşımda ise; kentin yaşam kalitesi standartlarını arttırmayı planlayan toplumsal katılım sağlayan mekanlar olarak işlevsel dönüşüm benimsenmiştir. Bu yaklaşımlarla değerlendirilen endüstri yapıları, kente sürdürülebilir ve toplumsal katılım anlayışını desteklemeyi hedeflemektedir (Yıldız, 2019). Endüstriyel miras yapıları için oluşturulan değerlendirme kapsamında genel olarak koruma ve işlevlendirmenin yanı sıra, her yapıya özgü farklı bir değerlendirme yöntemleri izlenip geliştirilmelidir (Emre, 2018). Endüstriyel miras yapıları, sahip oldukları potansiyeller ile korunmaya değer özellikleri, mevcut ve fiziksel nitelikleri ile değerlendirilme etkenlerine paralel olarak koruma ve işlevlendirme kapsamına alınmalıdır.

3.6.Endüstri Yapıların İşlevlendirilmesi ve Dönüşüm

Endüstri yapılarının zaman geçtikçe işlevsel olarak nitelik kaybetmesi, gelişen teknolojiyle uyum sağlayamaması, kentteki fiziksel ve çevresel faktörler nedeniyle işlevini bütünüyle kaybetme konusu, yapıların yeniden kullanımı “işlevsel” ve

‘‘dönüşüm’’ kavramlarını gündeme getirmiştir. Teknolojinin değişmesi sonucu işlevlerini yitirmiş olan endüstri yapıları, başta Avrupa olmak üzere büyük alana sahiptir. Endüstri yapılarının işlevsel dönüşümü günümüzde kullanılmayan malzeme ve tekniklerle gerçekleştirilmiştir. Bu yapılarda dayanıklılık belirgin bir özellik olup, yeni yapılara göre daha fazla güven vermektedir. Tarih boyunca endüstri yapıları çeşitli amaçlarla kullanılmış ve değişimlere uğramıştır. Yapıların yeniden kullanımı, ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçları yapının tarihi ve mimari değeri kadar önem taşımaktadır (Roberts, 1995). Kültürel mirasımız olan endüstri yapılarının yok olmasına sebep olan bir diğer etken ise yapının işlevini kaybetmesidir. Sanayi devriminin çıkış noktasını oluşturan teknolojinin gelişmesiyle birlikte değişim ve geçmiş yaşantıyı da beraberinde getirmektedir. Endüstri yapıları zamanla değişime uyum sağlamış, sağlayamadığı durumlarda ise işlevini yitirmişlerdir (Kalpaklı, 1990). Sürekli değişim içerisinde olan zamanın yapı işlevini zorlaması; yapıların işlevinin bütün olarak değişmesi ya da mevcut durumun geliştirilmesi gerekmektedir. Endüstri yapıları; işlev olarak eskimiş, terk edilmiş ve özgün kimliğini kaybetmeleri sonucu işlevsel dönüşüm yaşarlar (Altınoluk, 1998). **Şekil 3.8** yapıların işlevini yitirmesi ve kullanım gerektiren nedenleri açıklanmaktadır.

Şekil 3. 8: Yapıların İşlevini Yitirmesi ve Kullanım Gerektiren Nedenler

Kaynak: Köksal & Ahunbay, 2006

Kültürel Değerler (Tarihi-Mimari): İşlevsel olarak gelişme göstererek yeni gereksinimlere ve farklı boyutlardaki sorunlara sebebiyet vermektedir. Şartların, değerlerin, kullanımların değişmesi yapıların yeniden işlevlendirilmesini gerektirmektedir. Yapısal özellikleri işlevi ve yapıldığı dönemi yansıtan bulunduğu dönem için gerekli kullanım ön planda olan yapıda; zaman içerisinde eski işleve olan ihtiyaç ortadan kalkabilmektedir. Yapı, fiziksel ve yapısal özelliklerinden dolayı tarihsel ve kültürel nedenlerle yeniden işlevlendirilip kullanılmalıdır.

Ekonomik Nedenler: İşlevini yitirmiş yapılara günümüze uyan işlevler yapılması durumu ekonomik ilişkileri gündeme getirmektedir. Yapıların yeniden işlevlendirilmesi ya da mevcut durumdaki haline dönüşüm yaklaşımında bulunulması ekonomik olarak ele alınması gereken verilerdir.

Çevresel Faktörler: Çevresel değişimlerin sonucu olarak işlevlendirilip yeniden kullanım kavramı ortaya çıkmaktadır. Zamanla yoğunluğun arttığı bir bölgede sanayi yapıları için kullanım dönüşümü kaçınılmaz olmaktadır. Yeni işlevin belirlenmesi konusunda çevresel etkenlerinde yapı üzerindeki etkisi oldukça önemlidir.

Çevresel etkenleri 4 grupta incelersek;

- ❖ Çevrenin kültür yapısı
- ❖ Çevrenin gereksinimleri
- ❖ Yapının bulunduğu çevredeki arazi özellikleri
- ❖ Çevrenin bugün ve geleceğe dönük yatırım planları (Askun,2002).

Endüstri yapılarının farklı işlevlerde kullanımları 1900'lerde başlamaktadır. Yapıların ilk işlevini yitirmesi sonrasında yeni işlevlerde kullanılması doğrudan genelde kentsel değişime dayanmaktadır. İşlevini yitirmiş olan endüstri yapılarının işlevlendirilmesi için iki farklı yaklaşım ortaya konulmaktadır. Birincisi; eskiden yapılmış olan işlevin kültürel bir imge olarak devam ettirilmesi ki bu durum, toplumda kentsel bellek oluşumuna katkı sağlamaktadır. Bir diğeri ise var olan işlevden farklı olarak kurgulanmış yeni bir işlev verilmesi olarak açıklanmaktadır. Her iki yaklaşımda da yapıların eski işlevlerinden kalan özgünlük ve donanım niteliklerinin korunması ve yaşatılması kapsamındadır. Verilen işlevin yapı için mekânsal kullanım yeterliliği ve mimari değerlerin zarar görmemesi beklenilmektedir. Endüstri mirası yapıların işlevlerinin dönüşümleri kapsamında yapıya uygun parametreler göz önünde

bulundurulmalıdır. Bu parametreler sıralanan üç farklı grupta tanımlanabilir; (Matinen, 1990).

- ❖ **Simgesel Değerler:** Kültürel bağlamda geçmiş ve bugün arasındaki bağı ve yapıların izlerinin değerlendirilmesini dikkate almaktadır.
- ❖ **Bilişimsel- Enformatik Değerler:** Bu değer yalnızca endüstri mirası yapıları için değil, endüstriyel geçmişin bütün boyutlarını incelemektedir.
- ❖ **Ekonomik Değerler:** Çevresel etkenler paralelinde endüstri yapıları ekonomik değere sahiptirler. Bu durumda ekonomik değerler endüstri yapıların yeni işlev oluşturmalarına etken olmaktadır (Matinen, 1990).

Endüstri yapılarını yeniden işlevlendirilmesi bağlamında değerlendirecek olursak;

- ❖ Büyük ve geniş mekanlara sahip olmaları
- ❖ Kentin merkezinde konumlandırılmaları
- ❖ Tarihi-Mimari-Teknolojik değerler bulundurması nedeniyle yeniden işlevlendirilme için uygun yapı grubunda yer almaktadırlar.

3.7.Endüstri Yapılarının İşlev Seçimi ve Süreklilik

Endüstri yapılarının zamanla işlevlerinin yitirmeleri, teknolojinin gelişmesiyle yapıların işlevlerini bütünüyle kaybetmeleri sonucu dönüşüm kapsamında işlevlendirilerek yeniden değerlendirilmeleri son yıllarda hızlıca artmaktadır. Bir dönem üretim faaliyeti göstermekte olan endüstri yapıların yeniden üretim ile kentin sahip olduğu değerler ve potansiyellerin yeniden canlandırılmasıdır. Kente ekonomik ve sosyal yaşam katkısı ile sürdürülebilirliğin sağlanması amaçlanmaktadır. Endüstri mirası yapıların yeniden işlevlendirilmesi yapının konumlandığı bölgenin ihtiyacına göre farklılık göstermektedir. Yapıya uygun işlev seçimi, teknik donatının yeniden kullanılması, özellikle endüstri yapılarının mekânsal ve strüktürel niteliklerine doğru değerlendirilmesi vurgulanmaktadır (Köksal & Ahunbay, 2006). Endüstri yapılarının yeniden kullanılması diğer yapı türlerinden farklı imkanlar sunmaktadır. Yapılar çoğunlukla anıtsal nitelikte olduğu için işlev olarak dönüşümünde;

- ❖ Mevcut konumdaki yeri,
- ❖ Ekonomik ve sosyal yaşamdaki yeri

etkenleri bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bu yapıların işlevlerinin dönüşüm kararı alınmasında doğru işlevlerle değerlendirilmesindeki temel yaklaşımlar aşağıdaki gibidir.

- ❖ Kentsel görsel önemleri,
- ❖ Yeni işlevin kullanımındaki kültürel değer,
- ❖ İşlevin dönüşümündeki tasarım kalitesi,

Endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesinde birbirine paralel iki sonuç aşağıdaki gibidir. (Severcan, 2012).

- 1.Yapıların özgün kimliklerini ve ilk işlevlerine ait izlerini koruyarak yeni işlevin belirgin bir şekilde vurgulanması,
2. Yapıların özgün kimlikleri ile, yapıların sahip oldukları tarihi ve mimari potansiyelleri analiz edilip süreklilik kapsamında yeniden işlevlendirilerek değerlendirmesi.

Endüstri mirasın öncülüğüne sahip olan Avrupa dönüşüm çalışmalarını günümüzde giderek arttırdığı gözlemlenmektedir. Sanayileşme dönemini temelde yaşamayan ülkemizde ise, endüstriyel miras kavramının yaygınlaşmadığı fakat son on yıl içerisinde dönüşüm kapsamının değerlendirilmesi ile kentsel sürdürülebilirliğe katkısı farkına varılmaktadır. Anadolu ve İstanbul'da üretim tekniklerinin izlerini taşıyan Tersane, Feshane, Fabrikalar, Elektrik tesisleri, **Gazhaneler**, endüstri yapılarının örnekleri arasındadır. Bu yapıların yeniden kullanılması amacıyla mimari, teknolojik ve tarihi araştırmalarla beraber hedef olmakta ve yeniden işlevlendirilmesi konusunda çalışmalar gerekmektedir.

3.8.Endüstri Miras Kapsamında Yapıların İşlevlendirilmesindeki Dönüşüm Türleri

İşlevini yitirmiş olan mimari ve endüstriyel kimliğe sahip yapıların yeniden işlevlendirilmesi, mimari olarak bölgesel ve yapı ölçeğinde gelişmektedir. Bir endüstriyel yapı tüm bölgenin kimliğini, toplumsal yaşamlarını ve ekonomik faaliyetlerini kapsamaktadır. Kentin toplumsal yaşam alanları olarak, yeniden işlevlendirilmesi ve o bölgenin soylulaştırması (Gentrification) gibi etkenleri bulunmaktadır. Endüstri yapıları büyük ve geniş açıklıklı mekanlara sahip olmasından

ötürü anıtsal olmaları dışında, ekonomik olarak sürdürülebilir işlev sonucunda kentte kalıcı nitelikler kazandırmaktadırlar. Bu yapıların yeni işlevleriyle; yapının özgün kullanımı, bölgenin kimliği ile değerlendirme kapsamına alınmalıdır. Endüstri yapılarının işlevlendirilmesi, koruma ve ekonomik odaklı bir işleve dönüştürülmesinin yanı sıra, çevresel, ekonomik ve sosyal boyut olarak yaklaşımlarda bulunulması amaçlanmaktadır. Endüstriyel miras yapılarının yeniden kullanımlarında; yapısal özgünlük, teknolojik sistemler ve sosyal niteliklerin korunması hedeflenmelidir. Dönüşüm türlerinin belirlenmesinde, bölgesel niteliklerin değerlendirildiği, işlevsel ve yapısal özgünlük kimliklerin dikkate alındığı, toplumsal yaşamı ve ekonomik gelişimi hedefleyen, katılımcı bir yaklaşım ile kent içerisinde sürekliliğin sağlanmasıdır.

3.8.1. Endüstri Yapılarında Bölgesel Ölçekli Dönüşümler

Endüstri alanları, yıllar boyunca tarihçiler, arkeologlar ve coğrafyacılar için ilgi çeken alanlar olmuştur. Günümüzde işlevini yitirmiş ve terk edilmiş olan bu alanlar zamanla endüstri arkeologlar tarafından tescillenip, analiz ve kayıtlarla belgelenmektedir. Koruma kapsamına alınan bu alanlar için iyileştirme ve yeniden kullanım projeleri hazırlanmaktadır. Endüstri yapılarının yeniden kullanımları kentsel mekanlar oluşmasını sağlamaktadır. Endüstri miras alanları bir bölgenin mimari açıdan gelişimi için güçlü bir potansiyele sahiptir. Endüstri mirası sanayi yapıları ve kent içinde işlevini yitirmiş yapıların kente yeniden kazandırılması amacıyla bölgesel ölçekte dönüşüm yaklaşımları geliştirilmektedir. Bu yaklaşımların genel kapsamı aşağıdaki maddelerdeki gibi özetlenmektedir;

- ❖ Endüstri mirasın korunması ve kent içinde sürdürülebilirliğin sağlanması,
- ❖ Bölgesel olarak endüstri alanlarının yeni işlevi ile rekreasyon, kültürel ve turizm etkenlerini güçlendirerek mekânsal ve ekonomik gelişime katkı sağlanması,
- ❖ İşlevini yitirmiş kullanılmayan alanı çekici hale gelmesinin sağlanması,
- ❖ Çevresel değerlerin korunması,
- ❖ Sosyal yaşama katkı sunulması,
- ❖ Bölgede yaşamakta olan yerel halka istihdam sağlanması.

Bölgesel ölçekte dönüşüm olarak endüstri yapı projelerinin en önemli örneklerinden biri İspanya-Barselona Poblenou projesidir. Bölgenin; tarihsel olarak sanayi geçmişine sahip olması, üretim faaliyetlerinin olduğu bir kentsel doku içerisinde yer alması, ulaşım olarak erişilebilir olması, kent merkezinde yer alması, dönüşüme uygun

bir ızgara kent sistemine sahip olması gibi özellikleri sayesinde 200 hektarlık alanın Barcelona Kent Konseyi'nin onayıyla 2000 yılında "22@" olarak bilinen dönüşüm projesi başlamıştır (Erden, 2003). Dönüşüm ile zamanla işlevini yitirmiş ve atıl durumda kalmaya başlamış olan alanda kültür-ekonomi-oluşturulması amaçlanmış ve dönüşüm projesine "22@" ismini veren 22 farklı faaliyet alanı olarak belirlenmiştir. Dönüştürülen bu proje ile mevcut konutları onarmak ve yenilemek, kentin kıyı ile bütünleşmesini sağlayarak yeni kamusal mekanlar oluşturmak, mevcut sanayi yapılarını farklı aktivitelerde kullanabilmek için yenilemek amaçlanmıştır. Dönüşüm projesinin hayata geçmesi ile kent 'kültür ve bilgi kenti' olma görevini üstlenmiştir. Dönüşüm kapsamında bölgede oteller, ofisler, araştırma merkezleri, kültürel yapılar ve konut alanları yapılmış ve alanlar tamamen dönüşmüştür (Viladecans-Marsal & Arauzo-Carod, 2012). **Şekil 3.9** ve **Şekil 3.10** Barcelona Poblenou endüstri kenti ve Barcelona Poblenou endüstri kentindeki yenileme alanını göstermektedir.

Şekil 3. 9: Barcelona Poblenou Endüstri Kenti

Kaynak: Demirtas & Esgin, 2005

Şekil 3. 10: Barcelona Poblenou Endüstri Kentindeki Yenileme Alanı

Kaynak: Pestil, 2015

Barselona 19. yy. itibariyle İspanyanın sanayi kenti olmuştur. 21.yy. ise; sanayi kentinin yeni bir kimlik kazanması amacıyla bölgesel ölçekte dönüşüm projesi gerçekleştirilmiştir. Poblenou, Katalan dilinde anlam olarak ‘‘Yeni kent’’ ifade etmektedir. Bölge önceki dönemde endüstri yapılarının olduğu bir yaşam alanı olarak kullanılmaktaydı. Sanayi kentinin ardından bilgi ve teknolojinin merkezi olarak kentsel ve çevresel yapılanma gerçekleştirilmiştir.

3.8.2. Endüstri Yapılarında Yapı Ölçekli Dönüşümler

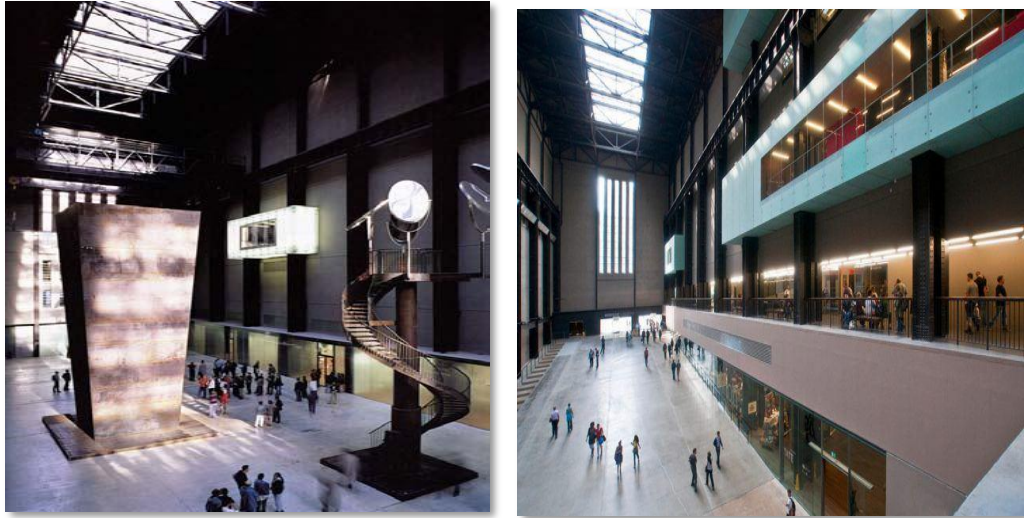
Endüstri alanlarını tek yapı ölçeğinde dönüştürülmesini Michael Stratton (Stratton, 2000) şu şekilde sınıflandırmıştır;

- ❖ Anıtsal Yaklaşım
- ❖ Konut Ofis İşlevi Kullanımı
- ❖ Karma Kullanım
- ❖ Kültürel Kullanım

3.8.2.1 Anıtsal Yaklaşım

Endüstri yapılarından özellikle tekil ve küçük ölçekli olanlar bu kapsama girmektedir. Bu yapılara, herhangi bir ekleme ve müdahale yapılmadan sadece orijinal işlevin ön

plana çıktığı bir anlayışla dönüştürülmektedir. Bu tür işlevlendirmede üretim sürecinin nasıl olduğunu ziyaretçilere yansıtmalıdır. Yapılar, dönüşümün ardından eğitici ve kültürel nitelikler barındırmaktadır. Eski endüstri yapılarının anıtsal yaklaşımla değerlendirilmesindeki bir diğer yöntemde işlev olarak müzeye dönüştürmektir. Özgün kimliğini koruyan, yapısal bozulmaların minimum seviyede olduğu endüstri yapıları müze kullanımı için uygun bulunmaktadır. Müze işlevinde, endüstri mirasına ait donatıların, ilk işlevi ile sergileniyor olması en doğru görülen dönüşüm yaklaşımıdır. Endüstri yapılarının müze olmasında, anıtın dönemine ait izlerine rastlanmaktadır. Teknolojik gelişim, üretim teknikleri, yaşam biçimleri, sosyal yapı olarak endüstriyel tarihin devamı açısından önemlidir. Endüstri dönüşüm müze örneklerinden en iyilerinden Londra’da bulunan ‘Tate Gallery’dir. 1947de mimar Gilbert Scott tarafından tasarlanan yapı enerji santrali olarak kullanılmaktaydı. Yapıda var olanı vurgulayarak modern konseptte dönüşüm yapılmıştır. **Şekil 3.11** Tate Modern Sanatlar Müzesi dönüşüm sonrası iç mekan tasarımının endüstri anıta ait donatıların korunarak yapının yeni işlevinde izler taşıdığını göstermektedir.

Şekil 3. 11: Tate Modern Sanatlar Müzesinin Dönüşüm Sonrası İç Mekanı

Kaynak: Steiner, 2000

3.8.2.2 Konut Ofis İşlevi Kullanımı

Endüstri yapılarının geniş açıklıklara sahip olmaları ve esnek planlama yaklaşımlarına olanak sağladığı için mimari ve tarihi değerlere önem veren kişiler tarafından konut işlevine dönüştürülmektedir. Endüstri yapılarını yeniden kullanımında ofis işlevinin ilk sırada olduğu gözlemlenmektedir. Açık ve geniş kullanım alanlarına sahip olan

endüstri yapıları, açık ofis kullanımları için ideal olanaklar sunmaktadır. Ayrıca kent merkezindeki konumlama ve tarihsel nitelikler sayesinde de bu yapılar tercih edilmektedir. **Şekil 3.12** endüstri yapısı olan Gazhane yapılarının konut ve ofis işlevlerinde bulunan Viyana Gazometrelerini göstermektedir.

Şekil 3. 12: Konut ve Ofis İşlevlerinde Bulunan Viyana Gazometreleri
Kaynak: Hatz, 2008

3.8.2.3 Karma Kullanım

Endüstri yapıları konut, ofis, otel, sanat galerisi ve kültür merkezi gibi farklı işlevleri bir arada barındırmasıyla ekonomik sürekliliğe katkı sağlamaktadır. Birbirini tamamlayan bu işlevler endüstri yapıları ve konumlandıkları çevreye ekonomik ve sosyal açıdan katkı sağlamaktadır. **Şekil 3.13** Londra’da bulunan Kings Cross endüstri yapısının karma kullanım ile konut, ofis, otel, sanat galerisi ve kültür merkezi gibi farklı işlevlerini göstermektedir.

Şekil 3. 13: Londra’da Bulunan Kings Cross Endüstri Yapısının Karma Kullanımı

Kaynak: Biltekin Coskun, 2013

3.8.2.4 Kültürel Kullanım

Endüstri yapılarının geniş açıklıklı mekanlara sahip olmasıyla bu tür işlev kullanımlarına dönüşümüne uygun olanaklar sağlamaktadır. Konser salonları, sahne sanatları, kültür merkezleri gibi sosyal etkinliklerin bulunduğu kültürel alanlardır. Bu yapıların içerdiği tarihi değer özgün mimari kimliği ile uyum içerisinde. Şekil 3.14 Atina’da bulunan Gazometre Technopolis city of Athens örneğini göstermektedir.

Şekil 3. 14: Atina’da Bulunan Gazometre Technopolis City Of Athens

Kaynak: <https://athens-technopolis.gr/index.php/el/>

3.9.Kültürel Miras Kapsamında Endüstri Yapıları

Kültürel miras kavramı tanım olarak, yaşamakta olan toplumun ya da belirli bir sosyal grubun geleceğe taşımak için korumak istediği önemli somut ve soyut değerler olarak tanımlanabilmektedir. ICOMOS “Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi” kültürel mirası; toplumun varlığını, kimliğini, sürekliliğini imge bir kanıt olarak görmektedir. Kültürel mirasın, ‘emanet’ kavramıyla beraber verdiği tüm değerleriyle birlikte gelecek nesillere aktarımının toplumsal bir sorumluluk olduğunu belirtmektedir. Ayrıca somut ve soyut olmayan kültürel miras, tarihi, mimari, siyasal, dini, hatta politik kavramlar içermesi bakımından değerlidir. 1972’de UNESCO tarafından sunulan Dünya Kültürel ve Doğa Mirasının korunması sözleşmesinde kültürel miras olarak nitelendirilen değerleri şu şekilde sıralamaktadır;

- ❖ **Anıtlar:** Tarih, sanat ve bilim olarak evrensel değerdeki kabul edilen mimari eserler, heykel ve resim alanındaki sanat eserleri, arkeolojik kapsamda ve endüstri niteliğindeki yapılar, mağaralar ve kitabeler.

- ❖ **Sitler:** Tarihsel, estetiksel, etnolojik ve antropolojik bakımdan evrensel değeri olan insan yapımı eserler veya insan ve doğanın ortak eserleri, arkeolojik siteleri kapsayan alanlar.
- ❖ **Yapı Toplulukları:** Mimarileri, arazi üzerindeki konumlanmaları ve tarih, sanat ve bilim olarak ortak evrensel değere sahip ayrı ya da birleşik yapı toplulukları.

Endüstri devriminin önemli yapılarından görülen Gazhane yapıları Tez çalışmasında ele alınan yapı grubu olmuştur.

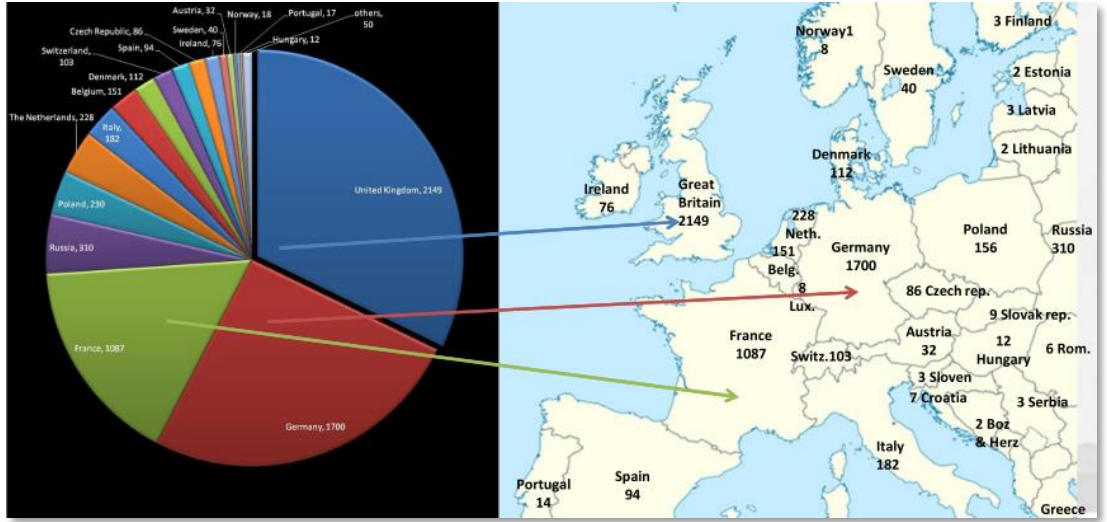

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ENDÜSTRİ MİRASI GAZHANE YAPILARI

Endüstri devrimi ve sonrasında toplum hayatına giren önemli sanayi yapılarından olan Gazhaneler, başta kamusal alanların aydınlatılmasının ardından teknolojinin gelişmesiyle beraber ısıtma gibi ihtiyaçlara da hizmet vermiştir. Hava gazı fabrikası olarak kurulan ve dikkat çekici yapısı olan Gazhaneler, genellikle çelik konstrüksiyonlu anıtsal yapılardır. Gazhane yapıları çoklu bir sisteme sahiptir. Büyük ve geniş alana inşa edilip, ısıtma ve aydınlatma için birçok işlev yapısını içerisinde barındıran geniş kompleks yapı türleridir.

Gaz kelimesi anlam olarak latince kelime kökenli olup ‘chaos’, Yunancada ise ‘khaos’ kelimesinden gelmektedir. Gaz, ilk dönemlerde ısınmaktan daha çok aydınlanma için kullanılmaktaydı. Bu sebeple birçok Avrupa ülkelerinde ‘Aydınlanma gazı’ olarak bilinmektedir. Osmanlı devleti döneminde gaz kelimesi kullanılarak, gazla yapılan aydınlatma için ‘gaz tenvir’ terimi kullanılmıştır. Gaz üretim kentlerine ise ‘Gazhane’ veya ‘gaz fabrikası’ adı verilmiştir (Mazak, 2015). Avrupa’da gerçekleşen ilk aydınlanma 1812’de Londra’da kurulmuş olan Gas Light and Coke Co havagazıdır4.. Dünyanın en büyük ve en eski havagazı şirkettir (Ercivan, 2004). Gazhaneler, çoğunlukla sanayi devriminin ilk yıllarının mimarisini yansıtmaktadırlar. Ülkemiz için bu durum, 19.yy’ın sonlarına ve 20.yy’ın başlarına denk gelmektedir. Endüstri devrimi sonrası ortaya çıkan teknolojik gelişmelerle beraber inşa edilen Gazhane yapıları başta saraylar olmak üzere, kamusal alanları ve yerel halkın özel meskenlerini aydınlatmak ve ısıtma amacıyla kurulmuştur. **Şekil 4.1** Gazhane yapılarının ülke bazında ve sayısına göre dağılımını göstermektedir.

Şekil 4. 1: Gazhane Yapılarının Sayısal Dağılımı

Kaynak: Thomas & Brinckerhoff, 2014a

4.1 Avrupa’da Gazhane Yapılarının İşlevlendirme Örnekleri

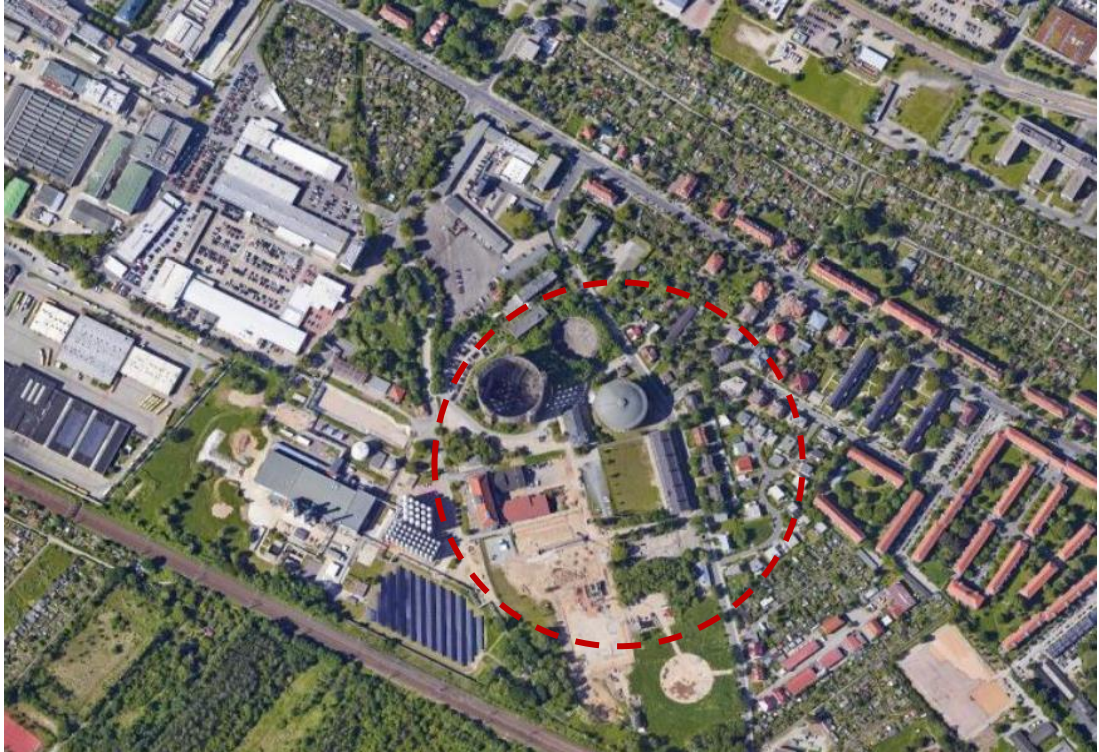
Gazhane yapıları mimari ve tarihi değerleriyle endüstri mirasına aittir. Bu yapılar Avrupa’da genellikle koruma altında olup fonksiyonel olarak yeniden işlevlendirilmekte ve yapısal bağlamda restorasyonları sağlanmaktadır. Avrupa’da bazı ülkelerde yeniden işlevlendirilmesi sağlanıp kente yeniden kazandırılmış olanlar arasında literatürde karşımıza çok kez çıkan yapılar sırasıyla;

- ❖ Dresden,
- ❖ Hjorthagen Sports Hall,
- ❖ King’s Cross Gazometresi,
- ❖ Bobergsskolan School,
- ❖ Kalasatama Electricity Substation and Suvilahti Graffiti Fence,
- ❖ Masterplan Villa Industria,
- ❖ Roma Ostience Gazometro,
- ❖ Kiosque Contours,
- ❖ Viyana,
- ❖ Peterburg Gazometresi,

4.1.1. Dresden Gazometresi, Almanya

Almanya’nın Dresden şehrinde bulunan yapı 1879 yılında inşa edilmiştir. Yapı tipolojik olarak teleskopiktir. 39 m yüksekliği, 54 m çapı, 30.000 m³ hacminde olup

malzeme olarak yığma yapıdadır. 2 farklı yapı olup birincisi Dresden 1756, şehir içindeki silueti ve tarihsel olarak sanatsal değişiklikleri gerçekçi bir şekilde yansıtmaktadır. Dresden 1945 yapısı ise, kent içinde bir trajedi bir durumu ve umudu sergilemektedir. 1945 yılında müttefik bomba saldırılarının hemen ardından savaşla parçalanmış tarihi ve mimari yapının etkilerine dikkat çekmek için birkaç sütun kullanılmıştır. Yapının 360 derecelik bir görüş özelliği sağlayarak ziyaretçilerini geçmişte yaşanan olaylarla günümüz zamanından geriye doğru bir yolculuğa çıkarmaktadır (Fiorino vd., 2014). **Şekil 4.2** Dresden 1756, şehir içindeki silueti ve tarihsel olarak sanatsal değişiklikleri gerçekçi bir şekilde yansıtmakta olduğu görsel gösterilmektedir. **Şekil 4.3** 1945'te müttefik bomba saldırılarının hemen ardından savaşla parçalanmış tarihi ve mimari yapının etkilerine dikkat çekmek için kullanılan birkaç sütun görseli gösterilmektedir.

Şekil 4. 2: Dresden Gazometresi Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google maps,2022

Şekil 4. 3: Şehir İçindeki Silueti ve Tarihsel Olarak Sanatsal Değişiklikleri Gerçekçi Bir Şekilde Yansıtmakta Olduğu Görsel

Kaynak: <https://www.panometerdresden.de/panometer-dresden/industriedenkmal/>

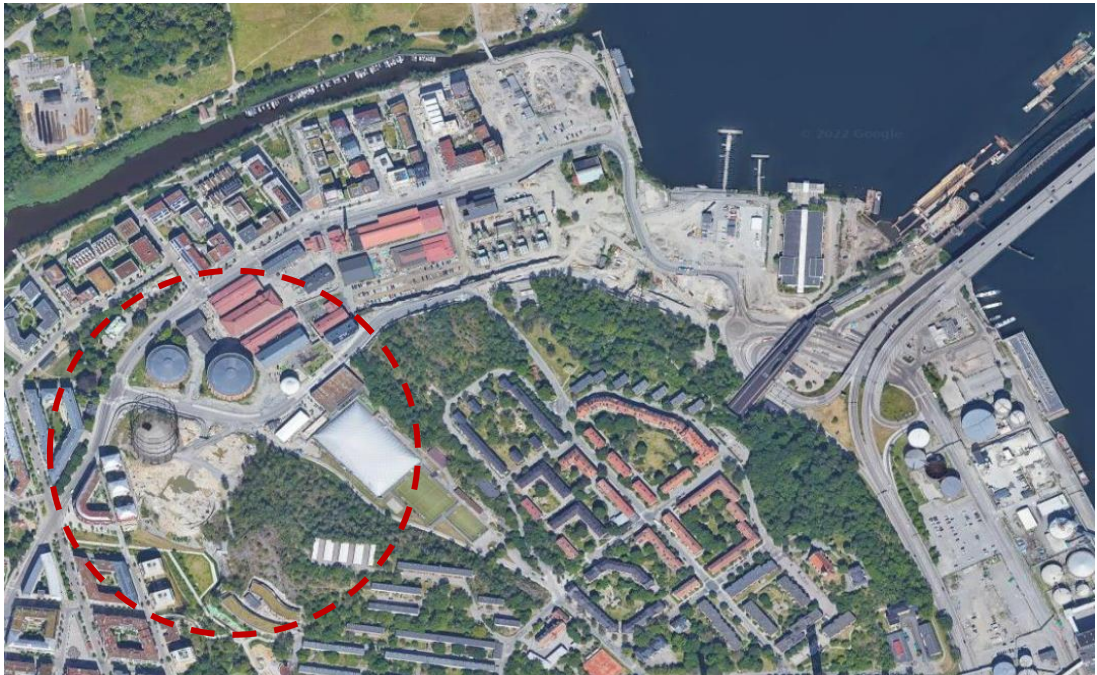

Şekil 4. 4: Parçalanmış Tarihi ve Mimari Yapının Etkilerine Dikkat Çekmek İçin Kullanılmış Sütun

Kaynak: <https://www.panometerdresden.de/panometer-dresden/industriedenkmal/>

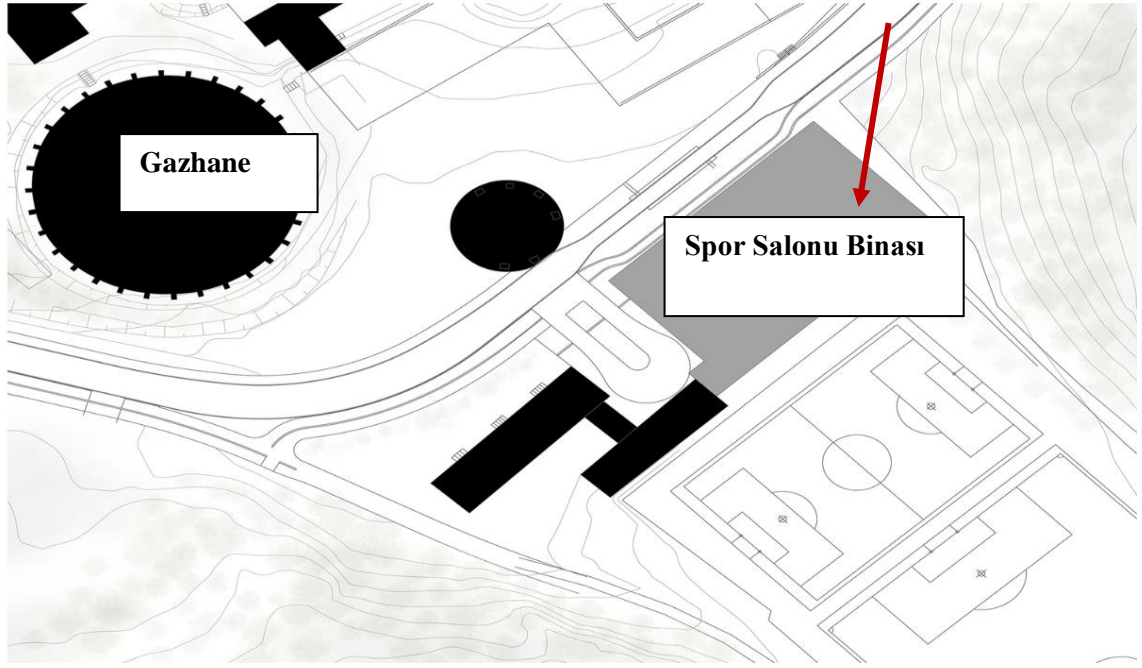
4.1.2. Hjørtthagen Sports Hall

İsviçre'nin Stockholm şehrinde bulunan Hjørtthagen Gaswork endüstri bölgesinde yer almaktadır. Geçmişte bir endüstri yapısı olan Hjørtthagen Gaswork aydınlatma, ısınma ve gaz depolama ihtiyacını karşılamaktaydı. 2000'li yıllara kadar atıl durumda olan endüstri yapısı 2015 yılında mimar Aix Arkitekter tarafından Stockholm şehri adına Hjørtthagen spor sahası ile Hjørtthagen Gazhane ilişkisi kurup yeni bir spor salonu inşa etmiştir. Tasarlanan spor salonu endüstri bölgesi Hjørtthagen ve limana yakın olan gaswork bölgesi ile bağlantılıdır. Tasarlanan alanda Gazhane yapısının işlevlendirilen fonksiyonda kentsel mekana dahil edilmesi fikri yansıtılmaktadır. Spor salonu binası sokakla, okul bahçesiyle ve gaz deposuyla etkileşim halindedir. Bu durum kentsel mekanın erişebilirliğini göstermektedir. Yapı yerel yaşamı destekleyerek endüstri mirası yapısını koruyarak çevresine inşa edilmiş olan yapıları kentsel mekanda bir bütün olarak ele alıp kente yeniden kazandırılmıştır. **Şekil 4.5** tasarlanan alanda Gazhane yapısının işlevlendirilen fonksiyonda kentsel mekana dahil edilmesi ve spor salonu binasının sokakla, okul bahçesiyle ve gaz deposuyla etkileşim halinde olduğu gösterilmektedir. **Şekil 4.6** yapı yerel yaşamı destekleyerek endüstri mirası yapısını koruyarak çevresine inşa edilmiş olan yapıları kentsel mekanda bir bütün olarak ele alındığını göstermektedir.

Şekil 4. 5: Hjørtthagen Sports Uydu Planı Görüntüsü

Kaynak: Google maps, 2022

Şekil 4. 6: Hjorthagen Sports Hall Vaziyet Planı

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

Şekil 4. 7: Hjorthagen Sports Hall Fonksiyonun Kentsel Mekana Dahil Edilerek Spor Salonunun Sokakla, Okul Bahçesiyle ve Gaz Deposuyla Etkileşimi

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

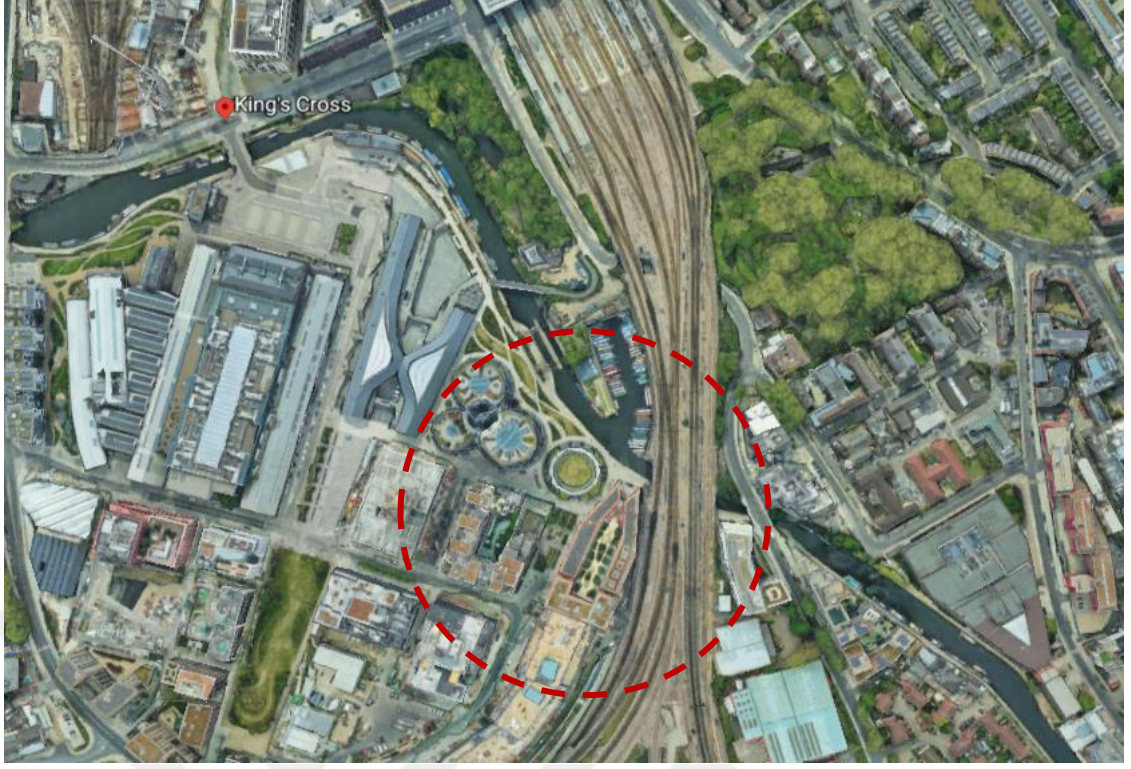

Şekil 4. 8: Hjorthagen Sports Hall Endüstri Mirasını Koruyarak Çevresinde İnşa Edilmiş Olan Yapıları Kentsel Mekanla Olan İlişkisi

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

4.1.3. King's Cross Gazometresi, İngiltere

Londra'nın kuzeyinde yer alan bölgedeki Victoria dönemine ait atıl durumdaki kömür işletmeleri 2011 yılında yeniden işlevlendirilmiştir. Mimari, tarihi, sosyal ve ekonomik dönüşüm amaçlayan King's cross geniş ölçekli bir endüstriyel alana sahiptir. Londra'nın şehir merkezinde olup Avrupa tren yolunun ve metro hattı ulaşım kolaylığının şehirle kesiştiği noktalarda olması yapı kullanımlarını şekillendirmiştir. Gazometreler, tahıl ambarları, kömür işletmeleri gibi çeşitli yapılarıyla endüstri miras bölgesidir. Günümüzde işlevlendirilmesi sağlanmış olan Londra coal drops yard alışveriş merkezi yapı kültür-alışveriş merkezine içerisindeki gazometreler ise konut ve parka dönüştürülmüştür (Koramaz, 2020). **Şekil 4.9 ve Şekil 4.10** King's Cross Gazometresinin alışveriş merkezi, kültür merkezi ve içerisindeki konut-parka dönüşümü gösterilmektedir.

Şekil 4. 9: King's Cross Gazometresi Uydu Görüntüsü (Google Eart,2022)

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

Şekil 4. 10: King's Cross Gazometresi Vaziyet Planı

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

Şekil 4. 11: King Cross Gazometresinin Alışveriş- Kültür Merkezine Dönüştürülmesi

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

Şekil 4. 12: Gazometrenin Alışveriş- Kültür Merkezine Dönüştürülmesi ve İçerisindeki Yaşam Alanları ve Parkların Görünüm

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

4.1.4. Bobergsskolan School

İsviçre'nin Stockholm şehrinde bulunan Hjorthagen Gaswork endüstri bölgesinde yer almaktadır. Geçmişte bir endüstri yapısı olan Hjorthagen Gaswork aydınlatma, ısınma ve gaz depolama ihtiyacını karşılamaktaydı. 2000'li yıllara kadar atıl durumda olan endüstri yapısı 2015 yılında mimar Aix Arkitekter tarafından Stockholm şehri adına altı ila 15 yaşları arasındaki 900 öğrenci için kapsamlı bir okul inşa etmiştir. Tasarlanan okul endüstri bölgesi Hjorthagen ve limana yakın olan gaswork bölgesi ile bağlantılıdır. Tasarlanan alanda Gazhane yapısının işlevlendirilen fonksiyonda kentsel mekana dahil edilmesi fikri yansıtılmaktadır. Okul binası sokakla, spor salonuyla ve gaz deposuyla etkileşim halindedir. Bu durum kentsel mekanın erişebilirliğini göstermektedir. Yapı yerel yaşamı destekleyerek endüstri mirası yapısını koruyarak çevresine inşa edilmiş olan yapıları kentsel mekanda bir bütün olarak ele alıp kente yeniden kazandırılmıştır. **Şekil 4.13** tasarlanan alanda Gazhane yapısının işlevlendirilen fonksiyonda kentsel mekana dahil edilmesi ve okul binasının sokakla, spor salonuyla ve gaz deposuyla etkileşim halinde olduğu gösterilmektedir. **Şekil 4.14** yapı yerel yaşamı destekleyerek endüstri mirası yapısını koruyarak çevresine inşa edilmiş olan yapıları kentsel mekanda bir bütün olarak ele alındığını göstermektedir.

Şekil 4. 13: Bobergsskolan School Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google eart,2022

Şekil 4. 14: Bobergsskolan School Gazhane Yapısının Vaziyet Planı

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

Şekil 4. 15: Gazhane Yapısının Kentsel Mekana Dahil Edilmesi ve Okul Binasının Sokak, Spor Salonu ve Gaz Deposuyla Etkileşimi

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

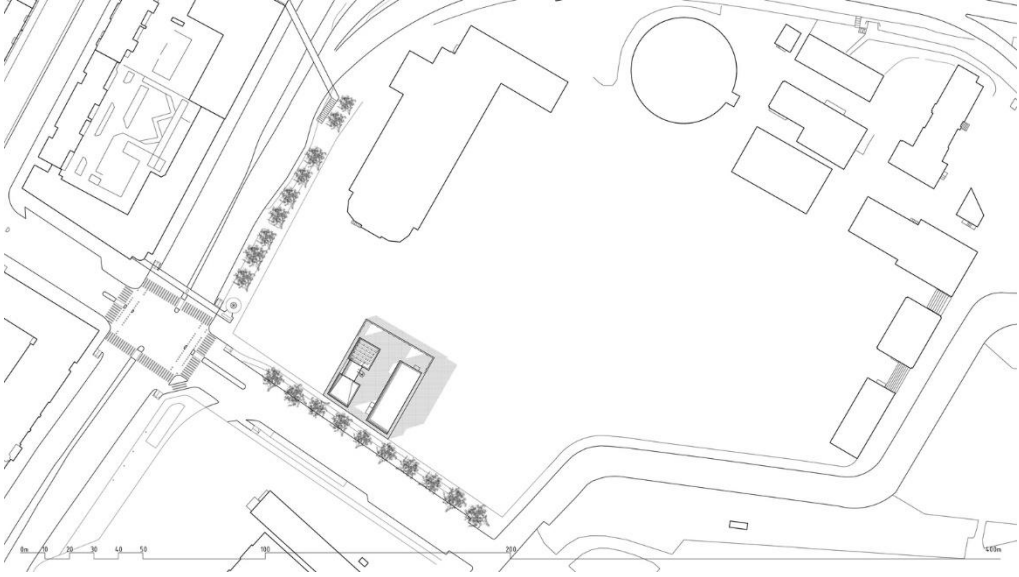

Şekil 4. 16: Endüstri Mirası Koruyarak ve Yerel Yaşamı Destekleyerek İnşa Edilmiş Olan Yapıları Kentsel Mekanda Bütün Olarak Ele Alınması

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

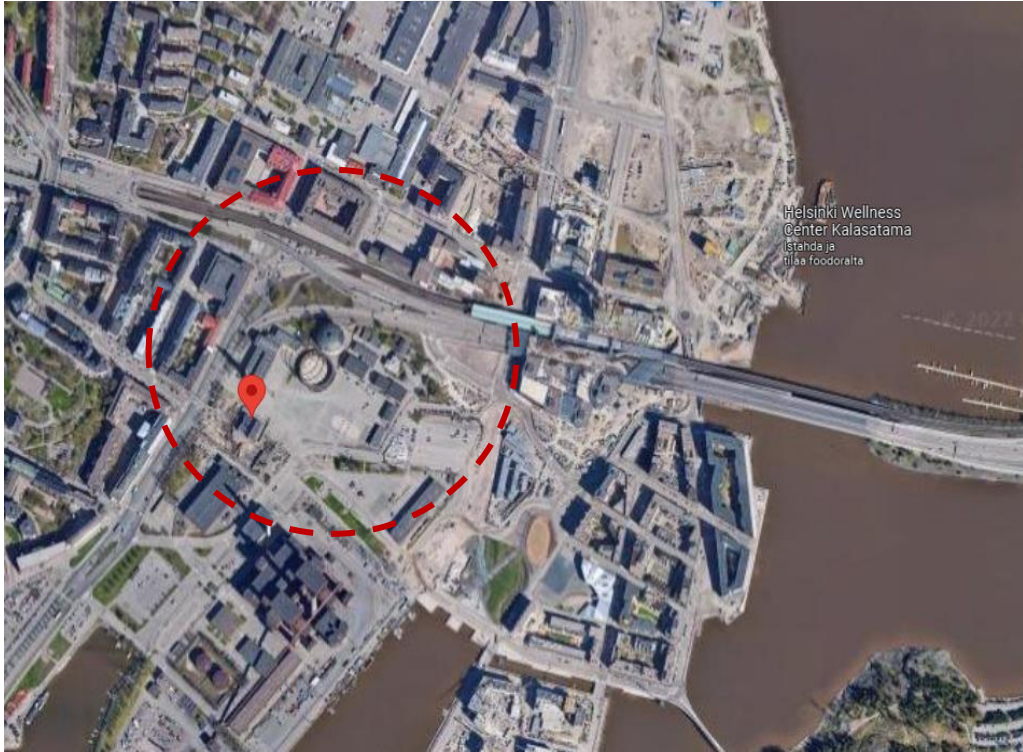
4.1.5. Kalasatama Electricity Substation and Suvilahti Graffiti Fence

Finlandiya'nın Helsinki şehrinde bulunan Kalasatama elektrik merkezi olarak şehir merkezinde bulunan santral ve gaz deposu bir dönem bölgeye hizmet vermektedir. Eski Suvilahti santralinin kültür merkezine dönüştürülmesi ve halen işlevsel olarak kullanılan kentsel bir mekandır. Mimar Virkkunen & Co Architects tarafından tasarlanan ve sokak sanatına önem verilen bu bölgede koruma altına alınan yapının çevresinde 3 m yüksekliğinde graffiti çiti konularak görülmemiş tipik olmayan bir kamusal işlev belirlenmiştir. Mevcut binalar olduğu gibi korunmuş, şehrin merkezinde olan endüstri yapısının sıradan bir endüstriyel proje dışında dikkat çekici bir tarzda kentsel mekana kazanımı sağlanmıştır. **Şekil 4.17** bir dönem bölgeye hizmet vermekte olan eski Suvilahti şehir merkezinde bulunan santral ve gaz deposu gösterilmektedir. **Şekil 4.18** sokak sanatına önem verilen bu bölgede koruma altına alınan yapının çevresinde 3 m yüksekliğinde konulan graffiti çiti gösterilmektedir.

Şekil 4. 17: Eski Suvilahti Şehir Merkezinde Bulunan Santral ve Gaz Deposu Vaziyet Planı

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

Şekil 4. 18: Kalasatama Electricity Substation and Suvilahti Graffiti Fence Gazometresi Uydu Planı

Kaynak: Google Eart,2022

Şekil 4. 19: Bir Dönem Bölgeye Hizmet Vermekte Olan Eski Suvilahti Şehir Merkezinde Bulunan Santral ve Gaz Deposu

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

Şekil 4. 20: Sokak Sanatına Önem Verilen Bu Bölgede Koruma Altına Alınan Yapının Çevresinde 3 M Yüksekliğinde Konulan Graffiti Çiti

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

4.1.6. Masterplan Villa Industria / Mecanoo

Hollanda'nın Hilversum şehrinde bulunan Regional Energy Supply Company'nin karakteristik endüstriyel binalarıyla zamanında kent kimliğine sahip olmuş gaz depolama alanlarını bulundurmaktadır. Gaz fabrikası olarak kurulmuş ve şehrin arasında yer alan fakat zamanla çevresinde konut gelişimi sağlanmıştır. 2018 yılında mimar Mecanoo tarafından endüstriyel miras alanının ilhamıyla şehir içinde tanımlanabilir kimlik kazandırılıp konut olarak yeniden işlevlendirilmiştir. **Şekil 4.21** Regional Energy Supply Company'nin karakteristik endüstriyel binalarıyla zamanında kent kimliğine sahip olmuş gaz depolama alanları gösterilmektedir. **Şekil 4.22** ise 2018 yılında mimar Mecanoo tarafından endüstriyel miras alanının ilhamıyla şehir içinde tanımlanabilir kimlik kazandırılıp yeniden işlevlendirilmiş konut alanını göstermektedir.

Şekil 4. 21:Regional Energy Supply Company'nin Karakteristik Endüstriyel Binalarıyla Zamanında Kent Kimliğine Sahip Olmuş Gaz Depolama Alanları

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

Şekil 4. 22: 2018 Yılında Mimar Mecanoo Tarafından Endüstriyel Miras Alanının İlhamıyla Şehir İçinde Tanımlanabilir Kimlik Kazandırılıp Yeniden İşlevlendirilmiş Konut Alanı

Kaynak: <https://www.archdaily.com/>

4.1.7. Kiosque Contours / Atelier Craft

Fransa'nın clichy şehrinde bulunan önceki dönemlerde gustave Eiffel gazometre yapılarının bulunduğu endüstriyel bölgede inşa edilmiştir. Geçmişte var olmuş bir endüstriyel mirasın yok olmasına karşın mimarlar Roman Szymek, Luck Mary tarafından tasarlanan bu konturlar şehrin endüstri mirasın yankısını oluşturmayı hedeflemiştir. Gazometre yapılarına benzetilip inşa edilen bu yapılar park içerisinde bulunduğu için şehrin dinamikliğine de uyum sağlaması açısından yeşil dokuya uygun ahşap malzeme seçilip şehir için kamusal mekan oluşumu sağlanmıştır. **Şekil 4.23** Geçmişte var olmuş gustave Eiffel gazometre yapılarının bulunduğu endüstriyel bölge alanı gösterilmektedir. **Şekil 4.24** Gazometre yapılarına benzetilip inşa edilmiş yapılar park içerisinde bulunduğu için şehrin dinamikliğine de uyum sağlaması açısından yeşil dokuya uygun ahşap malzeme seçilip şehir içinde oluşturulan kamusal mekan gösterilmektedir.

Şekil 4. 23: Geçmişte Gustave Eiffel Gazometre Yapılarının Bulunduğu Endüstriyel Bölge Alanı Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google maps,2022

Şekil 4. 24: Geçmişte Var Olmuş Gustave Eiffel Gazometre Yapılarının Bulunduğu Endüstriyel Bölge Alanı

Kaynak: <https://www.archdaily.com>

Şekil 4. 25: Gazometre Yapılarına Benzetilip İnşa Edilmiş Yapı Park İçerisinde Şehrin Dinamikliğine De Uygun Malzemeyle Oluşturulan Kamusal Mekan

Kaynak: <https://www.archdaily.com>

4.1.8. Viyana Gazometreleri

Viyana'nın simmerg şehrinde bulunan Avrupa kıtasının benzer tipteki binaların en büyüğü olarak görülen Viyana gazometreleri 1896-1899 yılları arasında teknik danışman Theodor Hermann tarafından şehrin aydınlatma ve gaz depolama ihtiyacının karşılanması için inşa edilmiştir. 1985 yılına kadar kullanılmış olan gazometreler, 30 yıl boyunca atıl durumda kamış sonrasında 1999 yılında konut, ofis, alışveriş ve eğlence merkezleri olarak karma işlevli bir yapıya dönüştürülerek yeniden işlevlendirilmiştir (Stadler, 2020). Yapıyı yeniden tasarlayan mimarlar Jean Nouvel (Gazometre A), Coop Himmelblau (Gazometre B), Manfred Wehdorn (Gazometre C) ve Wilhelm Holzbauer (Gazometre D) tarafından yapılmıştır. Her bir gazometre farklı işlevler için kullanılmaktadır. Üst katlarda daireler, orta katlarda ofisler, eğlence ve alışveriş ise zemin katlarda yer almaktadır. Her bir gazometredeki alışveriş merkezi seviyeleri, diğerlerine köprü ile bağlanmıştır. Tuğladan yapılmış dönemine ait tarihi ve mimari değer taşıyan dış duvarlar korunarak yapı içerisi yeniden inşa edilerek şehre kazanımı sağlanmıştır (Thomas & Brinckerhoff, 2014). **Şekil 4.26** yapıyı yeniden tasarlayan mimarlar Jean Nouvel (Gazometre A), Coop Himmelblau (Gazometre B), binaları gösterilmektedir. **Şekil 4.27'**de yapının dönüşmüş halini, yeniden tasarlanan Manfred Wehdorn (Gazometre C) ve Wilhelm Holzbauer (Gazometre D) tarafından dönüşümü gösterilmektedir (Wehdorn, 2002).

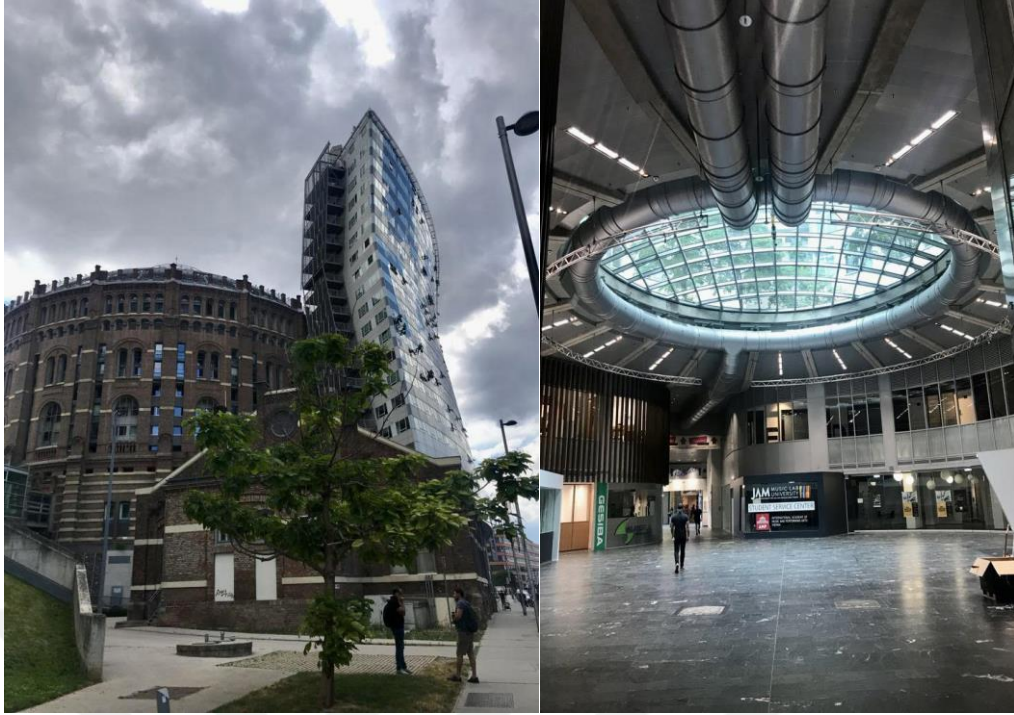
Şekil 4. 26: Viyana Gazometrelerinin Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google maps,2022

Şekil 4. 27: Viyana Gazometrelerinin Yeniden Tasarlayan Mimarlar Jean Nouvel (Gazometre A), Coop Himmelblau (Gazometre B), Binaları

Kaynak: Hatz, 2008

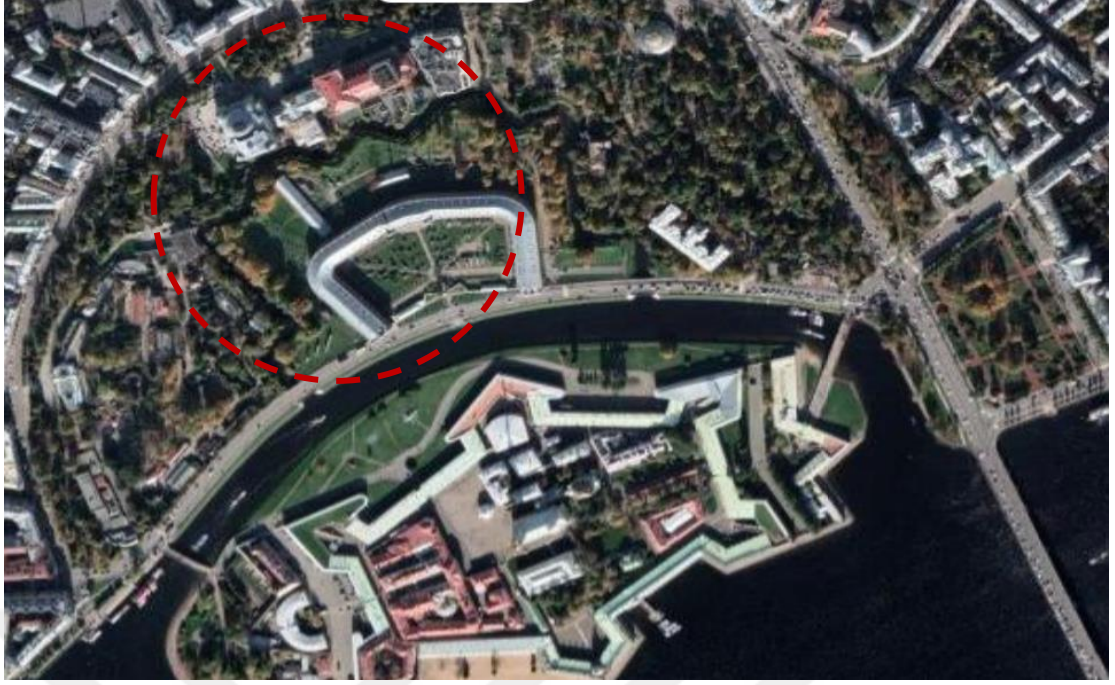

Şekil 4. 28: Yapının (Gazometre A), Coop Himmelblau Bina ve iç mekan görünümü

Kaynak: Yazar,2022

4.1.9. Peterburg Gazometresi

Rusya'nın Saint Petersburg şehrinde bulunan tarihi çağrışımlar içeren bir anıt olarak görülen gaz deposu olarak kullanılmış yapı 1884 yılında Rudolf Berhand tarafından inşa edilmiştir. Şehir aydınlatma için sokak lambalarına gaz sağlamak, depolamak amacıyla inşa edilmiştir. 120 yıl boyunca terkedilmiş atıl bir durumda olan yapı 2017 yılında "Şehrin bir döneminde sokakları aydınlattığı gibi şimdi de bu toplumun tüm bireylerine bilginin ışığını yansıtıp aydınlatacak" düşüncesiyle dünyanın en büyük planetarium ve eğitim platformları işlevi olarak şehre yeniden kazanımı sağlanmıştır. Yapının bütün özgün kimliği korunarak dış katman olarak kalıcılığını sağlamış yapı içerisinde iç içe geçen fraktallerin "Rus matryoshka" denilen tarihi nesne benzerliğiyle birliktelik sağlanıp eski yapıya saygınlık korunmuştur. **Şekil 4.29** 1884 yılında Rudolf Berhand tarafından inşa edilmiş Rusya'nın Saint Petersburg şehrinde bulunan tarihi çağrışımlar içeren bir anıt olarak görülen gaz deposu gösterilmektedir. **Şekil 4.30** yapının bütün özgün kimliği korunarak dış katman olarak kalıcılığını sağlamış yapı içerisinde iç içe geçen fraktallerin "Rus matryoshka" denilen tarihi nesne benzerliğiyle birliktelik sağlanıp inşa edildiği gösterilmektedir.

Şekil 4. 29: Peterburg Gazometresi Uydu Planı

Kaynak: Google Earth,2022

Şekil 4. 30: 1884 Yılında Rudolf Berhand Tarafından İnşa Edilmiş Tarihi Bir Anıt Olarak Peterburg Gaz Deposu

Kaynak: <https://www.archdaily.com>

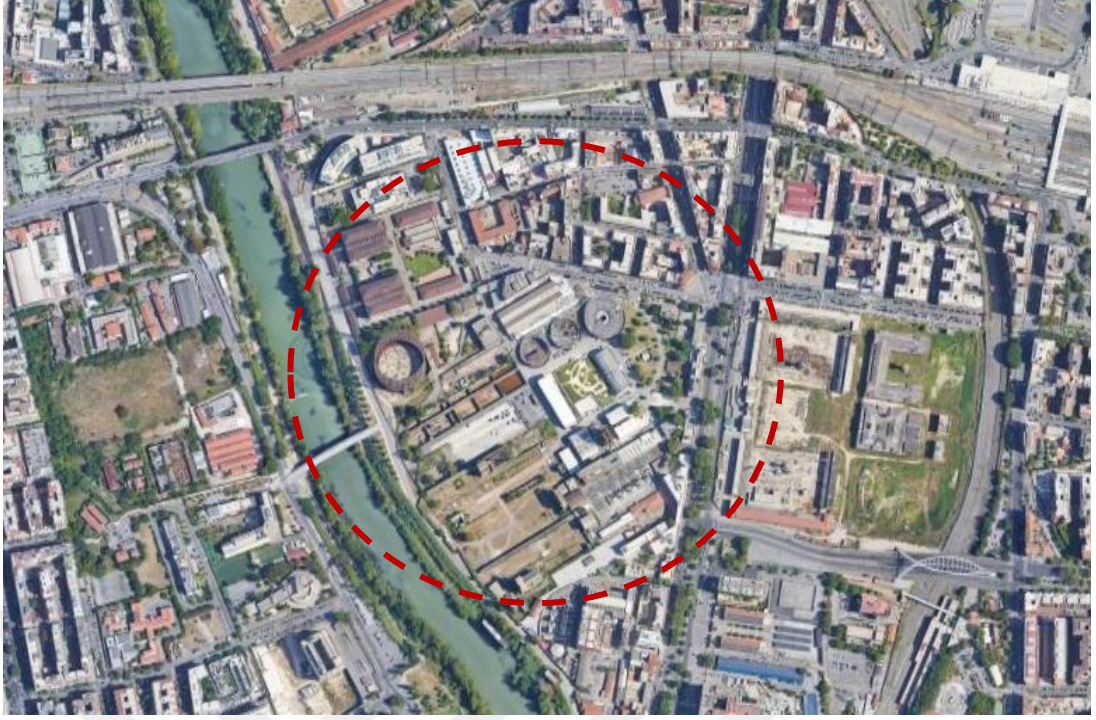

Şekil 4. 31: Yapı İçerisinde İç İçe Geçen Fraktallerin ‘Rus Matryoshka’ Denilen Tarihi Nesne Benzerliği

Kaynak: <https://www.archdaily.com>

4.1.10 Roma Ostiense Gazometresi

İtalya'nın Roma şehrinde, Ostiense Bölgesinde yer alan Gazometre kompleksi 1937 yılında inşa edilmiştir. Kompleksin en büyük gazometre yapısı 90 metre yüksekliğinde, 63 metre çapında ve 200 metreküp kapasitede inşa edilmiştir. 1960 yılına kadar aktif olarak kullanılan gazometre yapısı bu yıldan sonra işlevini yitirmiştir. İşlevini yitiren yapı Roma şehrinin eski endüstriyel dönemi temsil etmesinden dolayı yıkılmamıştır. Gazometre, Roma şehrinde 1990'lı yıllarda bölgede gelişen eğitim ve kültürel fonksiyonlar ile birlikte, mevcut durumda yer alan endüstri yapıları, eğitim yapılarının müze ve sergi alanlarına dönüşmüştür. Günümüzde Gazometre yapısı ve çevresindeki binalar İtalyan bir gaz firması olan İtalgas şirketinin arazisinin içerisinde yer almakta ve kültür sanat etkinliklerine ev sahipliği yapmaktadır.(Jewell, 2013)

Şekil 4. 32 Roma Gazometresi Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google Earth

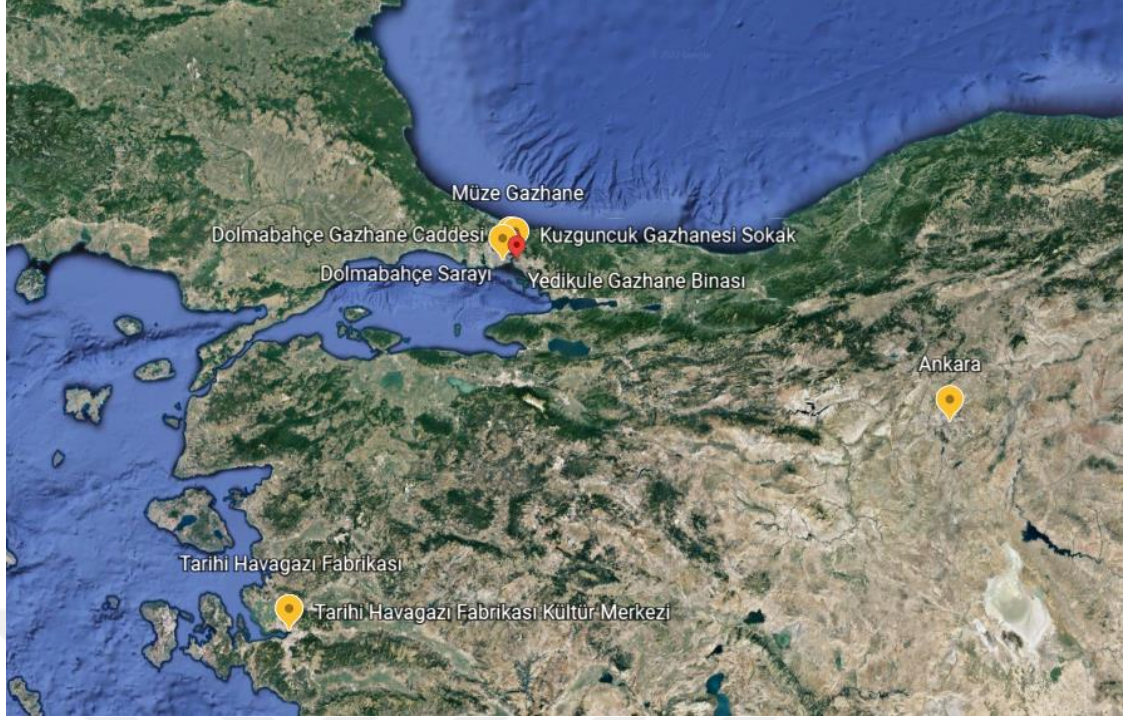

Şekil 4. 33 Roma Gazometresi

Kaynak: Yazar, 2022

4.2. Türkiye’de bulunan Gazhaneler

Osmanlı devleti zamanında kullanılan havagazı sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) 1853 yılında Dolmabahçe sarayının aydınlatılmasıyla başlamaktadır. Sarayın 1stabl-ı amire (padişahın ve sarayın mensuplarına ait atların bulunduğu yer) binalarının arka kısmında inşa edilmiş olan Dolmabahçe Gazhanesi bu amaçla kurulmuştur (Mazak, 2013). Ardından beylerbeyi sarayı inşa edildikten sonra kuzguncukta ikinci bir Gazhane olan Kuzguncuk Gazhanesi kurulmuştur. Dolmabahçe ve Kuzguncuk Gazhaneleri başlangıçta sarayların ve saraya hizmet eden binaların aydınlatılması için inşa ettirilmiş olsa da bir süre sonra farklı hizmetlere yer verilmiştir. Dolmabahçe Gazhanesinde 1856 yılında oluşan gazın üretim fazlalığı sokakların aydınlatılması için kullanılmıştır. İlk aydınlatılan cadde, Beyoğlu’nda günümüzde istiklal caddesi ve galip dede caddesini kapsayan eski adıyla cadde-i kebirdir. Bir süre sonra Galata ve peranın çevresiyle beraber yakın semtlerde aydınlatılmıştır (Tekin, 2006). Dolmabahçe Gazhanesi şehrin aydınlatma sorununa bir nebze çözüm olma durumu tüm şehrin havagazı ile aydınlatılması düşüncesini geliştirmiştir. Bu sebepten dolayı Avrupa yakasında II. Abdülhamid döneminde 1880 yılında Yedikule Gazhanesi hizmete açılmıştır. Yedikule Gazhanesi İstanbul’da sosyal hizmet için kurulan ilk Gazhane fabrikasıdır. Anadolu yakasında ise Gazhane kullanımı Beylerbeyi sarayının aydınlatılması için 1865 yılında kurulmuş olan Kuzguncuk Gazhanesi ile başlamıştır. İnşa edilen bu Gazhane zamanla çevresine de hizmet vermeye başlamıştır. Zamanla yetersiz kalan yapı talepleri karşılayamayarak yerini 1891 yılında hizmete açılmış olan Kadıköy Hasanpaşa Gazhanesine bırakmıştır. Hasanpaşa Gazhanesi Anadolu yakasının en eski sanayi tesislerinden biridir(Mazak, 2015). Türkiye’de sayıları az olan havagazı fabrikalarının bazıları dönüşüme uğramış, bazıları yıkılmış, bazıları da atıl durumda kalmışlardır. Günümüz itibarıyla Türkiye’deki Gazhane yapılarının mevcut durumu, kuruluş tarihine göre aşağıdaki **Tablo 4.1**’de gösterilmektedir. **Şekil 4.32** Türkiye’de bulunan Gazhanelerin konumları Google earth uydu görüntüsüyle gösterilmektedir

Şekil 4. 34: Türkiye’de Bulunan Gazhanelerin Konumları

Kaynak: Google earth,2022

Tablo 5.1: Türkiye’de Bulunan Gazhanelerin Konum, Yapım Yılları ve Mevcut Durumları

GAZHANELER	KONUMU	YAPIM YILI	ATIL ALAN YILI	RENAVASYON YILI	MEVCUT DURUM
1. Dolmabahçe Gazhanesi	İstanbul	1853	1960	---	Atıl Durumda
2. Kuzguncuk Gazhanesi	İstanbul	1862	1940	1995	Yeniden işlevlendirildi tamamlanmadı.
3. Yedikule Gazhanesi	İstanbul	1880	1926	----	Atıl durumda, dönüşüm kararı alındı.
4. Hasanpaşa Gazhanesi	İstanbul	1891	1993	2021	Müze Gazhane
5. Alsancak Gazhanesi	İzmir	1902	1955	2009	Kültür Merkezi
6. Maltepe Gazhanesi	Ankara	1929	1990	---	YIKILDI

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

4.3.Çalışma Alanı İstanbul Gazhaneleri

Şekil 4. 35: İstanbul Gazhanelerinin Buldukları Mevcut Konumun Uydu Haritası Üzerinden Gösterimi

Kaynak: Google Earth, 2022

4.3.1 Dolmabahçe Gazhanesi

Dolmabahçe sarayının inşa edildiği dönemde Avrupa da aydınlatma devri oldukça gelişmiştir. Yaygın olan havagazı ile aydınlatma sistemini saray içinde kullanılması fikirleri zamanla ortaya çıkmıştır. Dolmabahçe sarayının aydınlatma ihtiyacını karşılamak için günümüzde Beşiktaş stadyumunun arka tarafında, dönemin ise saraya bağlı has ahırlarının bulunduğu kısmın arka tarafına Gazhane yapısı inşa edilmiştir. Gazhane yapısı Osmanlı devletinin ilk sanayi yapılarından biri olması bakımından oldukça önem taşımaktadır. Gazhanenin inşa tarihi 1853 resmi olarak ise 1856 yılında hizmete açılmıştır (Ortabag, 2013). Osmanlıda havagazı ile aydınlatılan ilk mekan, Dolmabahçe sarayı olmuştur. Dolmabahçe Gazhanesi, Yapı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından tescillenip koruma altına alınmış bir yapıdır. Günümüzde Avrupa Park ve Bahçeler Müdürlüğü'ne tahsis edilmiş arazide, Maçka Parkı sınırları içerisinde yer almaktadır. Jacques Pervititch tarafından 1926 yılında

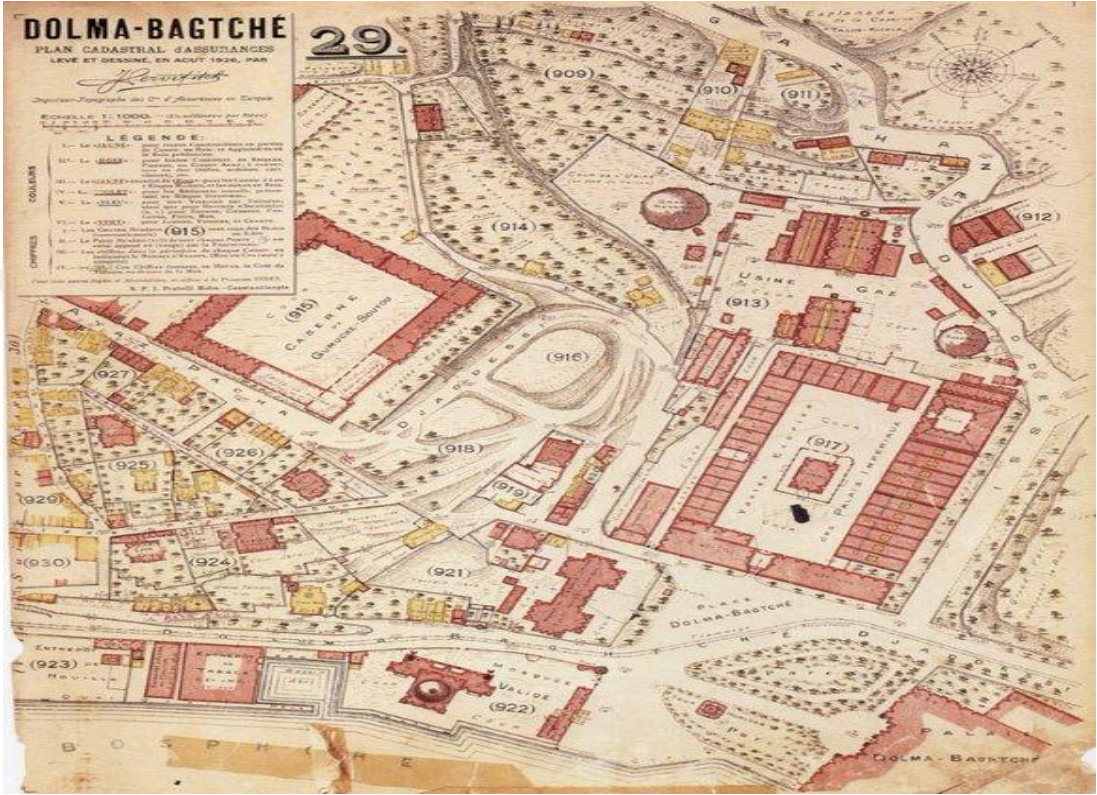
çizilmiş olan Dolmabahçe has ahırlarının ve Gazhane tesisinin gösterilmiş olduğu **Şekil 4.36**'da gazometre yapılarının iki adet oldukları görülmektedir (Tekin, 2006). Yine bu yıllarda çekilmiş fotoğraf karelerinde de daha büyük ikinci bir gazometre yapısının olduğu anlaşılmaktadır. Haritada 916 numara ile belirtilmiş olan boş alanda günümüzde yeşil alan- İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi arkasında kalan park- İnönü Caddesi ve devamında Dolmabahçe Gazhane Caddeleri, 917 numara ile belirtilmiş olan saray has ahırları bulunan alanda günümüzde BJK İnönü Spor Kompleksi Vodafone Arena'nın bir bölümü yer almaktadır, diğer bölümü ise Maçka Parkı'na dahil edilmiştir. Haritada 913 numaralı bölümde 'Usine A Gas' olarak belirtilen Gazhane tesisi görülmektedir (Kaya, 2005).

Şekil 4. 36: 1920-1930 Yılları Arasında Çekilen Saray Ahırlarının Bulunduğu Bir Fotoğraf

Kaynak: <https://tr.wikipedia.org/wiki/>

Şekil 4.35 Jacques Pervititch tarafından 1926 yılında çizilmiş Dolmabahçe Gazhanesi ve çevresinin planı vaziyet planı incelendiğinde, günümüzde tek kalan gazometre yapısının, geçmişte aslında iki adet olduğu görülmektedir. **Şekil 4.37**, **Şekil 4.38**'te görülen saray has ahırlarının ve Gazhane tesisinin yer aldığı alanın, pervititch planında yer alan durumu ve günümüz güncel haritası bulunmaktadır. **Şekil 4.39** Dolmabahçe Gazhanesinin tarihsel süreci gösterilmektedir.

Şekil 4. 37: Dolmabahçe Gazhanesi ve Çevresinin Planı

Kaynak: J. Pervititch, 1926

Şekil 4. 38: Dolmabahçe Gazhanesi ve Çevresinin Uydu Plan Görüntüsü

Kaynak: Google Earth, 2022

-
- 1853**
Dolmabahçe Gazhanesi Sarayın müstemilatı olarak tesis edilerek üretilen havagazı aydınlatılmasında kullanıldı.
- 1856**
Dolmabahçe Sarayı ile birlikte resmi olarak hizmete açıldı.
- 1856**
İlk defa havagazı ile cadde aydınlatılması yapıldı. (Cadde-i Kebir - İstiklal Caddesi).
- 1874**
Gazhane yönetimi Şehremaneti'ne devir edildi.
- 1889**
Gazhane yönetimini Şehremaneti Tophane-i Amire Müşirliği'ne devir etti.
- 1913**
Gazhane yönetimi tekrar Şehremaneti'ne devir edildi.
- 1914**
Gazhane yönetimi özelleştirilerek 50 yıl süre ile Fransızlara ait Beyoğlu-Yeniköy Türk Anonim Gaz Şirketi'ne devredildi.
- 1955**
Dolmabahçe Gazhanesi Poligona nakledilmeye başlandı.
- 1960**
Gazhanede gaz üretimine son verildi.
- 1964**
İmtiyaz sözleşmesi dolan Beyoğlu-Yeniköy Türk Anonim Gaz Şirketi ile sözleşme uzatılmadı ve gazhane devir alındı.
- 1964**
Gazhane yönetimi İETT'ye devir edildi.
- 1993**
Gazhanede gaz üretimine son verilerek yerine İETT garajı yapıldı.
- 2022**
2005 yılından itibaren Yapı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından tescillenmiş bir koruma yapısıdır. Avrupa Park ve Bahçeler Müdürlüğü'ne tahsis edilmiş arazide, Maçka Parkı sınırları içerisinde yer almaktadır.

Şekil 4. 39: Dolmabahçe Gazhanesinin Tarihsel Süreci

Kaynak: Yazar,2022

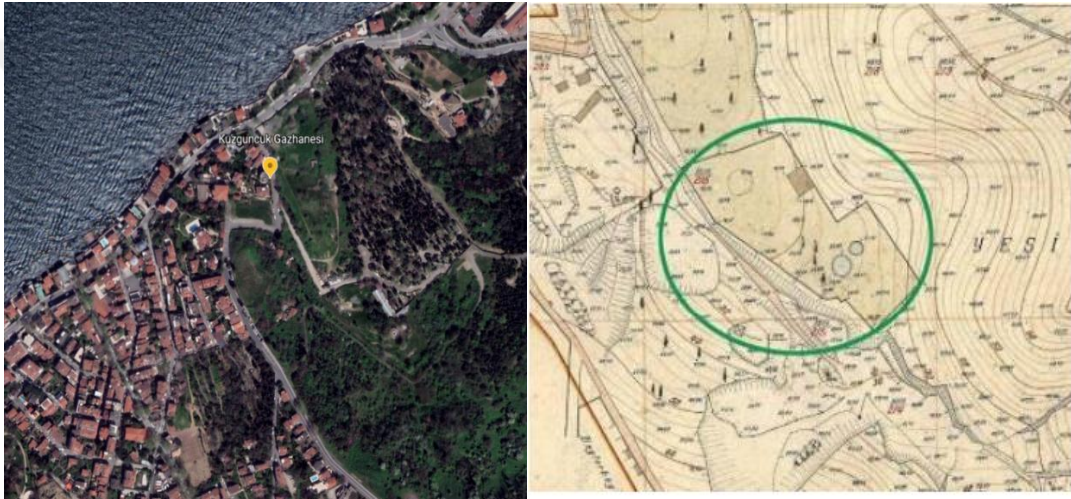
4.3.2 Kuzguncuk Gazhanesi

Dolmabahçe sarayının aydınlatılmasından sonra Üsküdar'da beylerbeyi sarayının aydınlatılması için Anadolu yakasında inşa edilen ilk sanayi tesisi olan Kuzguncuk Gazhanesi yapılmıştır. 1862'de bir Fransız gaz şirketi tarafından inşa edilmeye başlanıp 1865 yılında hizmete açılmıştır. Gazhanede kullanılacak olan maden kömürünün deniz yoluyla gemilerle getirilecek olması sebebiyle boğaz kıyısına yakın konumlanması tercih edilmiştir. Kuzguncuk Gazhanesi, ekipman ve makinelerin bulunduğu bir ana bina, yönetim ve idari birimlerin bulunduğu yardımcı binalar, bina gazının depolanması ve ayrıştırılmasını sağlamak için iki adet gazometre yapısından oluşmaktadır. Kuzguncuk Gazhanesinde, sarayın aydınlatılması ve ısıtılmasının ardından artakalan üretim fazlası havagazı ile sokak aydınlatılması için kullanılmıştır.

Kuzguncuk Gazhanesinin zamanla eskimesi, teknolojinin gelişmesiyle ve 1920'li yılların sonlarına doğru Anadolu yakasında elektriğin yaygınlaşması sonucu işlevini yitirip üretimini kaybetmiştir. 76 yıl boyunca hizmet vermiş olan yapı 1940 yılında üretimine son verilip kapatılmıştır. Endüstri tarihimizin önemli ilk sanayi yapılarından biridir. Yapının 1940-1992 yılları arasındaki kullanım durumu tam olarak bilinmemektedir. Yerel halktan edinilen bilgi doğrultusunda Gazhanenin kapatılmasının ardından orada bir tarım çiftliği kurulmuş ve uzun süre bu işlevde kullanılmıştır (Mazak, 2015). TBMM Millî Saraylar Daire Başkanlığı bünyesinde yer almakta olan Beylerbeyi Sarayı, Kuzguncuk Gazhanesinin bulunduğu Nakkaştepe-Kuzguncuk'taki 10 dönüm arazi, 1992 yılında Mülkiyeliler Birliği İstanbul Şubesi tarafından 49 yıllığına Millî Emlak Genel Müdürlüğü'nden kiralanmıştır. 1992 yılında Mülkiyeliler, üzerindeki 29 gecekondun ile araziye Millî Emlak Genel Müdürlüğü'nden devralmıştır. Üst tarafında askeriyenin de bir parseli olan arazideki 29 gecekondun boşaltılarak teker teker yıkılmıştır. Sonra Gazhanenin rölöveleri çıkartılarak projelendirilmesine geçilmiştir (Mazak, 2007).

Toplamı 2.500 m²'ye varan üç blok kapalı alandan oluşan tesisin restorasyon projesini de Mimar Gökhan Avcıoğlu gerçekleştirdi. Boğaziçi İmar Müdürlüğü, 3 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ve Üsküdar Belediyesi bünyesinde takip edilen ve dört yıl süren izin işlemlerinin ardından proje için onay verilmiş ve inşaata başlanmıştır. Kuzguncuk Gazhanesinin restorasyon projesi gerçekleştirilirken, Avusturya'daki Viyana Gazhanesinin yeniden kullanıma kazandırılmasında hâkim anlayıştan etkilenilerek proje geliştirilmiştir. Türk sanayi tarihinin önemli bir

aşamasını oluşturan Nakkaştepe 'deki atıl Gazhane, bundan böyle “gaz” yerine “kültür” üretecek şekilde planlanmaktadır. Mülkiyeliler Birliği İstanbul Şubesi'nin kültür merkezi olarak restore edeceği tesisin gazometre kuleleri ise kafeterya ve restoran olarak hizmet verecektir. Millî Emlak İdaresi'nden içinde Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 1. derecede tarihî eser olarak tescil ettiği Gazhanenin kalıntılarının bulunduğu arazi hem Beylerbeyi Sarayı'nın bir parçası hem de Türk endüstri tarihi için önemli bir mekândır (Mazak, 2007). **Şekil 4.40 a ve b görsellerinde** Kuzguncuk Gazhanesi ve çevresinin uydu plan görüntüsü gösterilmektedir. **Şekil 4.41** Kuzguncuk Gazhanesinin GAD mimarlık tarafından yapılmış olan yenileme projesi gösterilmektedir.

Şekil 4. 40: Kuzguncuk Gazhanesi ve Çevresinin Uydu Plan Görüntüsü

Kaynak: Google Earth, 2022

Şekil 4. 41: Kuzguncuk Gazhanesi Yenileme Projesi

Kaynak: GAD mimarlık, 1995

-
- 1873**
Fransız bir gaz şirketi tarafından Kuzguncuk Baba Nakkaş sokakta inşa edilmeye başlanmıştır.
- 1865**
Bu yılda tamamlanan gazhane Beylerbeyi Sarayının aydınlatılabilmesi amacıyla kurulmuştur.
- 1920**
Teknolojinin gelişmesi ve eskimesiyle Anadolu yakasında elektriğin yaygınlaşması neticesinde işlevini kaybetmiş bulunmaktadır.
- 1940**
76 yıl boyunca kesintisiz hizmet veren endüstri tarihimizin ilk sanayi tesislerinden biri Kuzguncuk gazhanesinin kullanımı durdurulmuştur.
- 1940-1991**
Gazhanenin bu yıllar arasındaki durumu tam olarak bilinmemekle birlikte yerel halk tarafından edinilen bilgiye göre gazhane kapatıldıktan sonra alanda tarım çiftliği kurulmuş ve uzun süre üretim sağlanmıştır.
- 1992**
Kuzguncuk Gazhanesinin bulunduğu Nakkaştepe/Kuzguncuk'taki 10 dönümlük arazi, 1992 yılında Mülkiyeliler Birliği İstanbul Şubesi tarafından 49 yıllığına Millî Emlak Genel Müdürlüğü'nden kiralanmıştır. 1992 yılında Mülkiyeliler, üzerindeki 29 gecekodu ile araziyi Millî Emlak Genel Müdürlüğü'nden devralmıştır
- 1995**
Üst tarafında askeriye'nin de bir parseli olan arazideki 29 gecekodu boşaltılarak teker teker yıkılmıştır. Sonra gazhanenin rölöveleri çıkartılarak projelendirilmesine geçilmiştir. Toplamı 2.500 m²'ye varan üç blok kapalı alandan oluşan tesisin restorasyon projesini de Mimar Gökhan Avcıoğlu gerçekleştirdi. Boğaziçi İmar Müdürlüğü, 3 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ve Üsküdar Belediyesi bünyesinde takip edilen ve dört yıl süren izin işlemlerinin ardından proje için onay verilmiş ve inşaaata başlanmıştır.
- 1998**
Gazhane, Mülkiyetliler Birliği Kültürel ve Sosyal Tesisleri Projesi ile Cumhurbaşkanlığı himayesi altına alınmıştır.
- 2022**
Günümüzde metruk hali devam etmekte olan Gazhane Belediyesi tarafından açıklamalarda: "Mülkiyeliler Birliği endüstriyel mirasımızın seçkin bir örneği olan Kuzguncuk Gazhanesini restore ederek, hem Mülkiyelileri hem İstanbullular'ı, kültürel ve sosyal hizmetler sunabilecek yeni bir tesise kavuşturmak çabası içinde bulunduğu söylenmektedir.

Şekil 4. 42: Kuzguncuk Gazhanesinin Tarihsel Süreci

Kaynak: Yazar,2022

4.3.3 Yedikule Gazhanesi

Dolmabahçe Gazhanesinin şehir içi aydınlatılmasından faydalı verim alınması sonucunda İstanbul'da diğer yerlerinde havagazı ile aydınlatılması fikri gelişmiştir. Şehremaneti (o dönemki belediyeye verilen ad) yapılan ön çalışmalar sonucunda "sur içi" olarak tanımlanan günümüzde Fatih ilçesinin sınırları içerisinde yer alan mekanların şehir aydınlatmasından faydalanabilmesi için 1880 yılında Yedikule Gazhanesi inşa edilmiştir. Gazhanenin inşa edilme fikri, yüzyıllar boyunca Osmanlı devletinin idare ve yönetim merkezi olan sur içi semtlerinin cadde ve sokaklarını, orada ikamet eden halkın, günlük yaşamlarında sosyal alanlarını canlandırabilmek için geliştirilmiştir (Özolcay, 2018). Bu yüzden Yedikule Gazhanesi İstanbul'da sosyal hizmet için kurulan ilk havagazı fabrikasıdır. Gazhane yapısının Yedikule'de inşa edilmesinin en önemli nedenlerinden biri de deniz kıyısına olan yakınlığıdır.

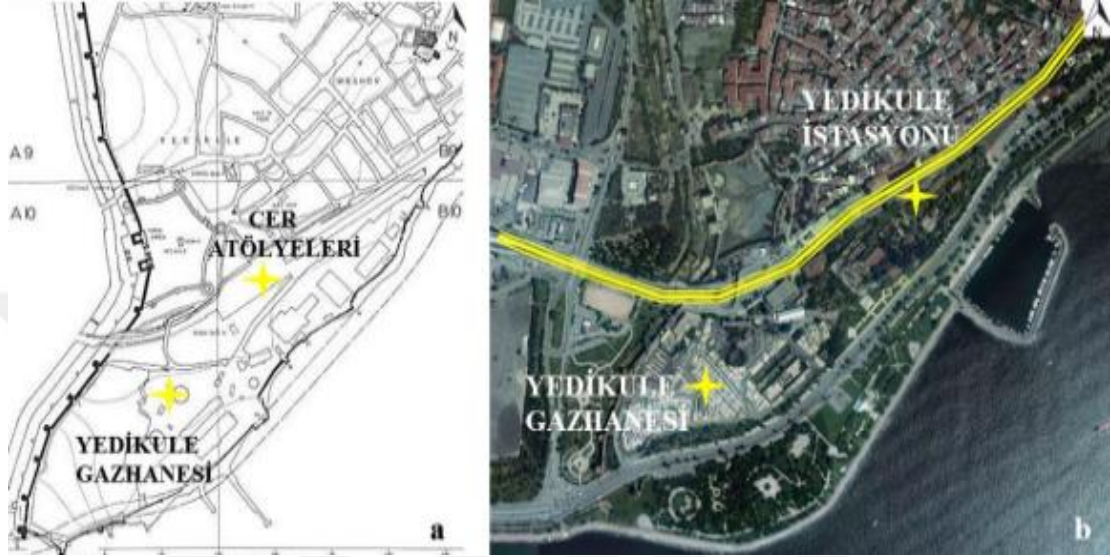

Şekil 4. 43: Yedikule Gazhanesi ve Çevresinin Uydu Plan Görüntüsü

Kaynak: Google Earth, 2022

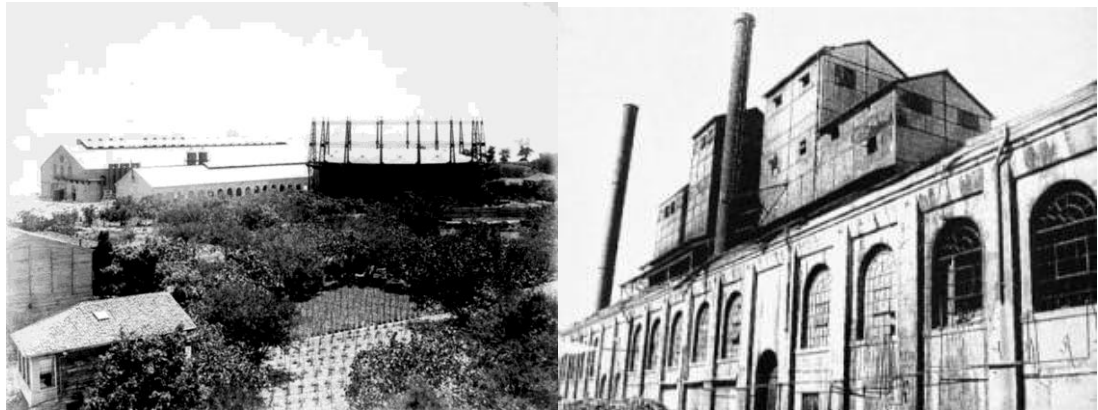
Fatih ilçesinin Yedikule semtinde bulunan 784.75 m²'lik büyüklükteki alana sahip olan Yedikule Gazhanesi Yedikule istasyonunun deniz yönünde Şehremaneti'nce 1873 yılında Fransızlara inşa ettirilmiş, 1880 yılında hizmete açılmış ve 1881 yılında ise üretime başlanmıştır. Gazhane yapısının Güneydoğusunda sahil surları, kuzeyinde

Yedikule hisarı, kuzeydoğusunda ise Cer atölyeleri ve tren istasyonu bulunmaktadır (Yiğit, 2021). Şekil 4.44 (a) Yedikule Gazhanesinin Cer atölyelerinin 1960 yıllarındaki konumu gösterilmektedir. Şekil 4.44 (b) ise Yedikule Gazhanesi ve istasyon hattı bağlantısı gösterilmektedir.

Şekil 4. 44: Yedikule Gazhanesi ve Cer Atölyelerinin 1960'lardaki Konumu (Müller- Wiener Haritası) (A), Yedikule Gazhanesi ve İstasyon Hattı(B)

Kaynak: Aslan, 2019

Şekil 4. 45: Yedikule Gazhanesi ve Çevresinin Görüntüsü

Kaynak: <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=15102>

Gazhane 1948 yılında yenilenmiştir. İstasyonda bulunan Yedikule tren vagonlarının bulunduğu bakım atölyesi ve lokomotif deposuna daha hakim bir yönetim sağlamak

amacıyla 1992 yılında ‘‘Yedikule Cer Atölyesi’’ altında birleştirilmiştir. 1993 yılında işlevini kaybetmesiyle Gazhane, 1997 yılında ise cer atölyelerinin tamamı kapatılmıştır. Kamusal hizmet amacıyla sosyal olarak kurulan ilk Gazhane yapısının, Yedikule cer atölyeleri ve istasyonla tarihi bir ilişkisi ve bağlam bütünlüğü bulunmaktadır. İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile kömür depoları, lojman, katran ayırıcıları ve gazometre yapısı, korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (Aslan, 2019). Koruma altındaki Gazhane, Cer Atölyesinin bazı binaları günümüzde atıl durum olup günümüzde bazı yapıların restorasyonları yapılmak kaydı ile alan yapılaşmaya açılmış bulunmaktadır.

-
- 1873**
Yedikule’de Şehremanetçe bir gazhane fabrikası yapılması çalışmaları başlanmıştır.
- 1880**
Fransızlara yaptırılan Yedikule Gazhanesi, sosyal amaçlı olarak (cadde, sokak ve iç mekân aydınlatması) İstanbul’da kurulan ilk gaz fabrikasıdır. Bu tesisten elde edilen gaz öncelikle İstanbul halkının aydınlatma ihtiyacında kullanılmıştır.
- 1881**
İlk etapta dört yüz feneri besleyecek, akabinde de genişletilerek Eyüp, Bakırköy ve Yeşilköy’e havagazı temin edecek olan Yedikule Gazhanesi hizmete girdi Şehremaneti tarafından işletmeye açıldı.
- 1887**
Şehremaneti 1887 yılına kadar gazhaneyi işletmiştir. 25 Ağustos 1887’de Şehremaneti Yedikule Gazhanesi işletme imtiyazını 40 yıllığına Sirkeci iskelesi tüccarlarından Hasan Tahsin Efendi’ye vermiştir.
- 1926**
1926 yılında Kadıköy Gazhanesi’ni işleten Üsküdar-Kadıköy Gaz Şirketi’nin Yedikule Gazhanesi’ni satın almasıyla işletme imtiyazı son buldu.
- 1945**
Gazhane İETT’ye bağlanarak varlığını sürdürdü.
- 1993**
Diğer gazhanelerle birlikte 1993 yılında işletmesine son verildi. İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesine geçmiş ve İETT hurdalığı olarak kullanılmaya başlanmıştır.
- 2022**
Yedikule Gazhanesinde restorasyon çalışmalarının başlanıldığı kültür-sanat-müze alanıyla, tekrar işlevlendirileceği durumu belirtilmektedir.

Şekil 4. 46: Yedikule Gazhanenin Tarihsel Süreci

Kaynak: Yazar,2022

4.3.4 Hasanpaşa Gazhanesi

Gazhane, İstanbul'un Kadıköy ilçesindeki Hasanpaşa semtinde yer almaktadır. Önceki dönemlerde mesire alanı olan Hasanpaşa, Gazhanenin yapılmasıyla göç almış ve sanayi bölgesi olarak gelişim göstermiştir. Hasanpaşa Gazhanesi 31.560 bin m²'lik oldukça büyük bir alana yayılmıştır. 1887 yılında Fransız ve Alman mühendisler tarafından inşa edilmiş, 1851 yılında üretime başlamıştır. Osmanlı imparatorluğu tarafından 1893 yılında 50 yıllığına Fransızların iradesine verilmiş, cumhuriyet hükümetiyle birlikte 1924 yılında sözleşme yenilenmiştir. Yedikule Gazhanesinin de satın alınmasıyla birlikte 1926 yılında tek bir şirket haline dönüştürülmüştür. 1931 yılında ise İstanbul Elektrik şirketine satımı gerçekleştirilmiştir. 1938-1944 yılları arasında ise varlığını durağan bir şekilde sürdüren yapı 1945 yılında İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmelerine (İETT) devredilmiştir. Yapıya 1948 yılında yapıya iki yeni işlevli fırın daha ilave edilerek toplan fırın sayısı 10'a yükseltilmiştir. Yeni fırın ve gaz cihazlarıyla donatılarak o dönemde Anadolu yakasının gaz ihtiyacının çok fazlası bir üretim yapılmıştır. Bu durumun sonucunda önemli derecede bir kömür tasarrufu sağlanmıştır. Aynı zamanda Gazhaneye su gazı denen (kraking yöntemi) yakıt üretilerek yeni tesisler daha ilave edilmiştir (Yüksel Hatice, 2022). **Şekil 4.47 (a) ve (b)** uydu harita fotoğraflarından ilave edilen fırın, gazometre ve diğer yapılar gösterilmektedir.

Şekil 4. 47: Hasanpaşa Gazhanesi 1993 Yılı Görünümü
(Tanyeli, Gülsün; Aslan, n.d.)

Şekil 4. 48: Hasanpaşa Gazhanesi Pervititch Haritalarındaki 1922-1945 Görünümü

Kaynak: Yüksel, Sen; Savaş, 2022

Gazhane, 1993 yılında oluşan taleplerin azalması nedeniyle üretime son verilerek kapatılmıştır. Gazhane kapatıldıktan sonra atıl duruma gelmiş ve Türkiye'deki diğer endüstri yapıları gibi içi boşaltılmış, bazı öğeleri sökülüştür. Bu durum neticesinde 1994 yılında, Gazhane yapısını korumak için kamu yararına kullanımı sağlanması amacıyla Gazhane Çevre Gönüllüleri adı verilen bir Sivil Toplum Kuruluşu orada yaşayan yerel halk tarafından kurulmuştur. Bu kuruluşun da desteğiyle Gazhane 1996 yılında, II numaralı Kültür ve Tabiat varlıkları Koruma Kurulu tarafından korunma altına alınmıştır. Koruma kurulu tarafından 1998 yılında Gazhanenin kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesine karar verilmiştir. Zamanla Hasanpaşa Gazhanesi, çevre güvenliğini tehdit eden boş atıl yapılar haline gelmiştir. Yapıların bir kısmı İETT'ye bağlı depo alanı olarak kullanılırken bir diğer kısmı çevrede yaşayan romanlar tarafından işgal edilmiş **Şekil 4.49(a)** görüldüğü gibi kaçak yapılaşma Gazhane duvarına kadar gelmiştir (Cengizkan,2009). Bu alanda oldukça çaba vermiş olan kuruluş Gazhane Çevre Gönülleri, alanda farkındalık oluşturmak amacıyla festivaller ve etkinlikler düzenlemiştir. Hasanpaşa Gazhanesine sahip çıkarak çalışmalarını sürdürmüş ve sürdürülebilirliğini korumak doğrultusunda etkinlikler

düzenlemektedir (Yiğit, 2021). **Şekil 4.49(a) ve (b)** Hasanpaşa Gazhanesi 2010, 2017 uydü görüntüsü gösterilmektedir.

Şekil 4. 49: Hasanpaşa Gazhanesi 2010 Uydü Görüntüsü

Kaynak: Yüksel, Sen; Savaş, 2022

Şekil 4. 50: Hasanpaşa Gazhanesi 2022 Uydü Görüntüsü

Kaynak: Google earth,2022

Şekil 4.51 Hasanpaşa Gazhanesine sahip çıkarak çalışmalarını sürdürmüş ve sürdürülebilirliğini korumak doğrultusunda Gazhane Çevre Gönülleri, alanda farkındalık oluşturmak amacıyla festivaller ve etkinlikler düzenlediklerine dair

görüntüler **Şekil 4.51** Gazhanenin kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi kararı üzerine Gazhane önünde yerel halk tarafından ilk açıklama gösterilmektedir.

Şekil 4. 51: Gazhane Çevresinde 2005 ve 2008 Yıllarında Düzenlenen Şenliklerden Görüntüler

Kaynak: Yazar tarafından STK görüşmesinde broşürlerden çekilmiştir

Şekil 4. 52: Gazhane Önünde Yeniden İşlevlendirilmesi İçin Yerel Halk Tarafından İlk Açıklama

Kaynak: Yazar tarafından STK görüşmesinde broşürlerden çekilmiştir

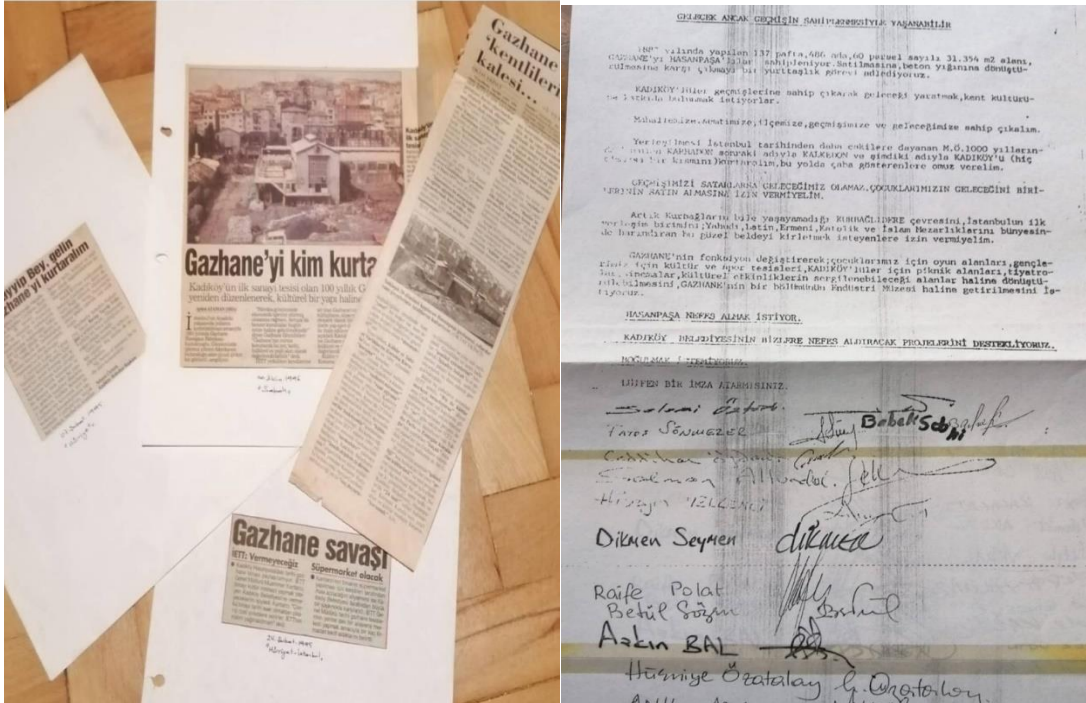
1995 yılında Mülkiyeti İETT'ye ait Gazhane yapısının yıkım işlemleri başlatılmıştır. Gazhane çevre gönülleri Gazhanenin ‘’ Koruma Çerçevesinde Yeniden Düzenlenerek

Yeşil Alan ve Kültür Merkezine dönüştürülmesi” için başlatılan imza kampanyası İBB Meclis Başkanına elden teslim edilmiştir. Verilen tepkiler üstüne II NO’LU koruma kurulu koruma bildiriminde bulunmuştur. Gazhanenin İETT garajı olarak değil herkesin alanı olarak mahalle olarak imza kampanyası düzenlenmiştir.

Şekil 4. 53: 1995 Yıkım Kararının Ardından Oluşan Bazı Yıkım Görüntüleri

Kaynak: Yazar tarafından STK görüşmesinde broşürlerden çekilmiştir

Şekil 4. 54: Toplanan İmza ve Kamuoyuna Duyurulan Haberler

Kaynak: Yazar tarafından STK görüşmesinde broşürlerden çekilmiştir

-
- 1887**
Hasanpaşa Gazhanesi inşa edilmiştir.
- 1891**
Hasanpaşa gazhanesi üretime başlamıştır.
- 1893**
Osmanlı İmparatorluğu tarafından 50 yıllığına Fransızların idaresine verilmiştir.
- 1924**
Cumhuriyet hükümeti ile sözleşme yenilenmiştir.
- 1926**
Yedikule Gazhanesi ile birlikte satın alınarak tek şirket haline dönüştürülmüştür.
- 1931**
İstanbul Elektrik şirketine satılmıştır.
- 1938-1944**
Bağımsız olarak varlığını sürdürmüştür.
- 1945**
İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri (İETT)'ne devredilmiştir.
- 1948**
İki fırın ilave edilerek toplam fırın sayısı 10'a yükseltilmiştir.
- 1957**
Yeni fırın bataryası ve gaz tasfiye cihazlarıyla donatılmıştır.
- 1993**
Talep azalması nedeniyle üretime son verilerek kapatılmıştır.
- 1994**
Gazhane Çevre Gönüllüleri adında Sivil Toplum Kuruluşu yerel halk tarafından oluşturulmuştur.
- 1996**
Hasanpaşa Gazhanesi II numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından koruma altına alınmıştır.
- 1998**
Koruma Kurulu tarafından Kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesine karar verilmiştir.
- 2001**
İTÜ tarafından hazırlanan "Hasanpaşa Gazhanesi Koruma ve Yeniden Kullanım Ön Projesi" onaylanmıştır.
- 2015**
İBB tarafından müze ve merkezi işlevli dönüşüm projesi tanıtım töreni yapılmıştır.
- 2017**
Alanda restorasyon çalışmaları başlamıştır.
- 2021**
Hasanpaşa Gazhanesi, Müze Gazhane adıyla yeniden kullanıma açılmıştır.

Şekil 4. 55: Hasanpaşa Gazhanesinin Tarihsel Süreci

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

Gazhane için dönüşüm çalışmaları 2014 yılında başlamış, 2015 yılında ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) tarafından kültür merkezi ve müze işlevli dönüşüm projesinin tanıtım töreni yapılmıştır. 2017 yılında Gazhane yapısının çevresi çevrilerek restorasyon çalışmalarına başlanmıştır.

Şekil 4. 56: Restorasyon Çalışmaları İçin 2017 Yılında Gazhane Yapısının Çevresi Duvarlarla Çevrildiği Fotoğraflar

Kaynak: Yazar,2019

Şekil 4. 57: Gazhane Yapısının Restorasyon Çalışmaları Fotoğrafları

Kaynak: Yazar,2019

2021 yılının Temmuz ayında Hasanpaşa Gazhanesi, Müze Gazhane yeni adını alarak kültür merkezi ve yaşam alanına dönüşmüştür. Müze Gazhane olarak bir çok farklı alan fonksiyonlarda işlevler barındırarak kamuya açık mekanlar oluşturulmuş.

Şekil 4. 58: Hasanpaşa Gazhane Yapısının Fotoğrafları

Kaynak: Yazar,2022

Şekil 4. 59: Hasanpaşa Gazhane Yapısının Fotoğrafları

Kaynak: Yazar,2022

Şekil 4. 60: Hasanpaşa Gazhane Yapısının Fotoğrafları

Kaynak: Yazar,2022

Şekil 4. 61: Hasanpaşa Gazhane Yapısının Fotoğrafları

Kaynak: Yazar,2022

İstanbul'da 20.y.y başlarında bulunan sanayi yapılarının sayısı Anadolu yakasında 33, Avrupa yakasında 222 ve birinin Büyükkada'da olmasıyla birlikte toplamda 256 sanayi yapısı mevcuttur(Köksal, 2005). Bu yapılardan günümüze ulaşan sanayi yapısı sayısı yaklaşık 30 tanedir. Tez kapsamında yapılan çalışmada günümüze kadar ulaşan 30 tane endüstri mirası sanayi yapılarından sayısı oldukça az olan fakat bir dönem kentin imgesi haline gelmiş Gazhane yapıları incelenmiştir. Dünyada birçok ülkede özellikle Avrupa'da işlevini yitirmiş ve kent içinde atıl mekan oluşturan sanayi yapılarına yönelik dönüşümler doğrultusunda Avrupa örneklerinden 10 adet Gazhane yapısı eski haline getirme (Rehabilitation) ya da restore edilerek aynı zamanda yeni işlevler verilerek kente yeniden kazandırılması incelenmiştir. İşlevini yitirmiş olan Gazhane yapılarının yeniden işlevlendirildiği ya da yenilediği görülmektedir. İşlevini yitirmiş Gazhane yapılarının bir kısmı ise kent içinde atıl durumda bulunmaktadır. Tez çalışması kapsamında 9'u Avrupa 4'ü İstanbul olmak üzere toplamda 13 Gazhane yapısı dönüşümlerine göre 3 grupta toplanmıştır:

1. Yeniden işlevlendirilen Gazhane yapıları
2. Restore edilip kent içinde korunan Gazhane yapıları

3. İşlevini yitirip, terk edilmiş kent içinde atıl durumda olan herhangi bir çalışma olmadığı fakat dönüşüm potansiyelinin yüksek olduğu Gazhane yapıları.

İncelenen Gazhane yapılarında çoğu zaman Yeniden işlevlendirilen Gazhane yapıları (8 tane), Restore edilip kent içinde korunan Gazhane yapıları (2 tane), İşlevini yitirip, terk edilmiş kent içinde atıl durumda olan herhangi bir çalışma olmadığı fakat dönüşüm potansiyelinin yüksek olduğu Gazhane yapıları (2 tane) olduğu tespit edilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA

5.1. Endüstri Mirasının Korunması Kapsamında Atıl Sanayi Mekânlar Olarak Gazhane Yapılarının Dönüşümünün İncelenmesi

Gazhaneler, İstanbul'un kent kimliğinde oldukça önemli yeri olan yapılardır. Yüzyıllar boyu devam etmiş, farklı zamanlara tanıklık etmiş olan Gazhaneler kentsel mekanda yer etmiş endüstri mirası yapılarıdır. İstanbul'daki bu yapılar farklı zamanlarda inşa edilmiş ve hizmet vermişlerdir. Farklı zamanlar geçirmiş olsalar da endüstri devriminin, sanayileşmenin bir dönem yaşanmış izlerini günümüze ulaşabilen değerli yapılardır. Gazhane yapıları taşıdıkları özgün mimari nitelikler neticesinde korunma altına alınmış ve günümüzde yeniden işlevlendirilip kente kazanımı sağlanmaya çalışılmaktadır.

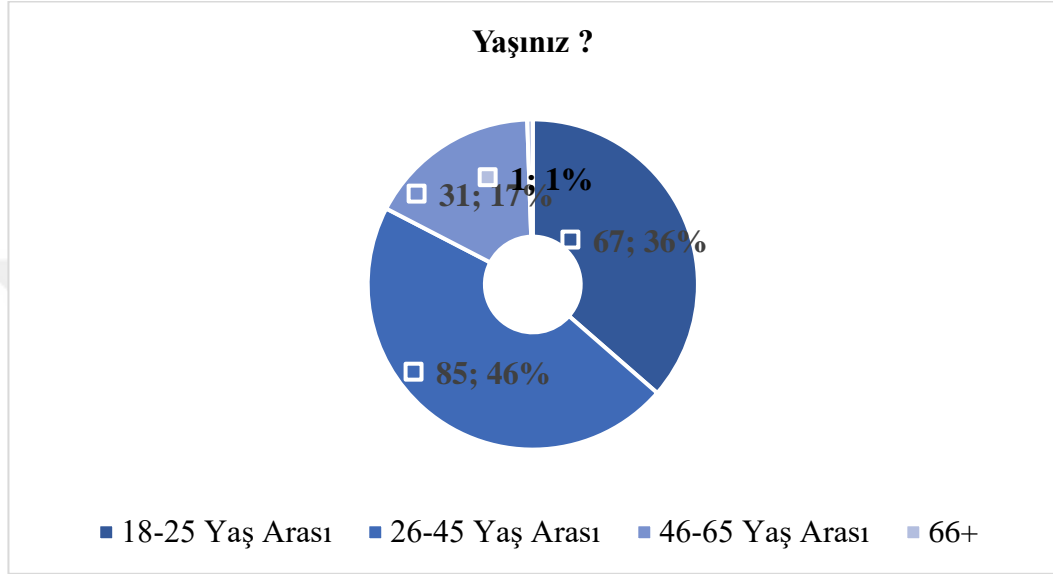
Bu bağlamda aktarılan bilgiler çerçevesinde, endüstri mirasının korunması kapsamında atıl sanayi mekânlar olarak Gazhane yapılarının dönüşümünün incelenmesi için belli çıkarımlar yapılması gerekmektedir. Bu sebeple, tez iki yöntem üzerinden değerlendirilecektir. Birincisi, atıl mekan kuramlarından ve kuramcılarından belirlenen kriterler (kent, hafıza, mekan, zaman) kapsamında elde edilen yaklaşımlar doğrultusunda atıl sanayi mekânlar olarak Gazhane yapılarını, ikincisi ise anket çalışma değerlendirmesi ile sonuçlar üzerinden yapılacak analizleri içermektedir.

5.2. Anket Çalışması Değerlendirmesi

İstanbul'da sanayi mirası olan Gazhane yapılarının değerlendirilmesinde, anket yöntemi kullanılarak kentlinin İstanbul'da bulunan Gazhane yapıları ile ilgili görüşleri alınmıştır. Gazhane yapılarının, kent içindeki konumları, yeniden işlevlendirilmeleri, sahip oldukları tarihi-mimari değer potansiyelleri, kentsel mekandaki kimlikleri, zamanla birlikte kentteki atıl durumları kentteki yaşayan bireylerin anket sorularına verdikleri cevaplar yönünde değerlendirilmeleri son derece önemlidir. Bu çalışma ile atıl durumda olan Gazhane yapılarının kentlinin hafızasında olduğu kadar kentsel mekânın hafızasında da ne kadar yer ettiği anlaşılmaktadır.

Anket değerlendirmeleri İstanbul'da bulunan Gazhane yapılarıyla ilgi 12 adet sorudan oluşmaktadır. İstanbul'un genelinde rastgele olarak 183 kişiye yapılmıştır. Anket değerlendirme soruları bireylere online olarak sunulmuştur. Anket değerlendirme soruları ve verilen cevapların sonuçları aşağıdaki grafiklerde gösterilmektedir.

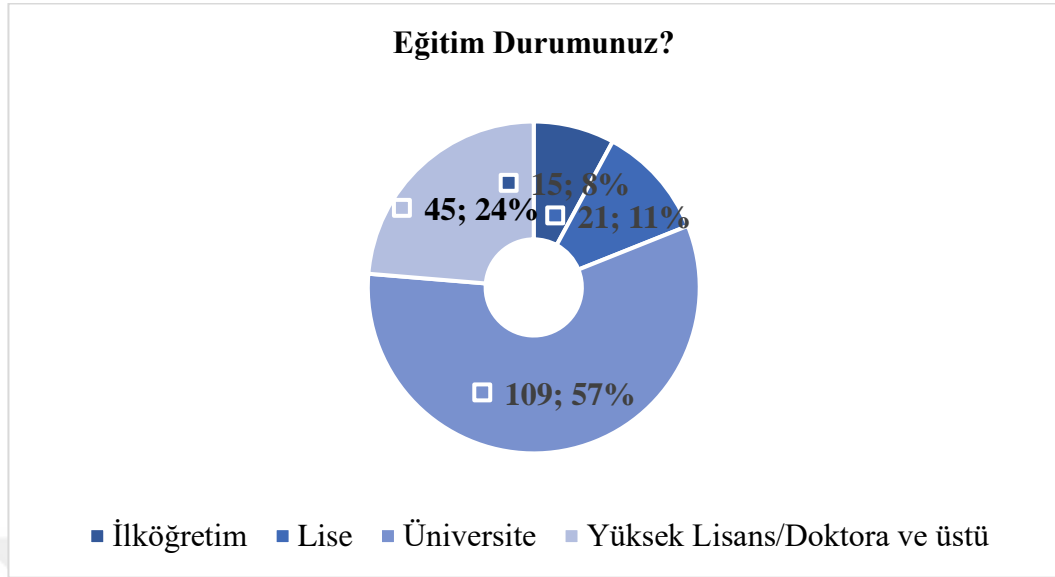
Anket Değerlendirme Soru 1:

Şekil 5. 1: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin yaş aralıklarını gösteren grafik

Şekil 5.1 incelendiğinde anket değerlendirmesine katılım sağlayan bireylerin yaş aralıkları sayısı gösterilen grafikte 18-25 yaş arası 67 kişi ile %36, 26-45 yaş aralığı 85 kişi %46, 46-65 yaş arası 31 kişi %17, 66 yaş üst için 1 kişi %1 oranlar olduğunu ifade etmektedir.

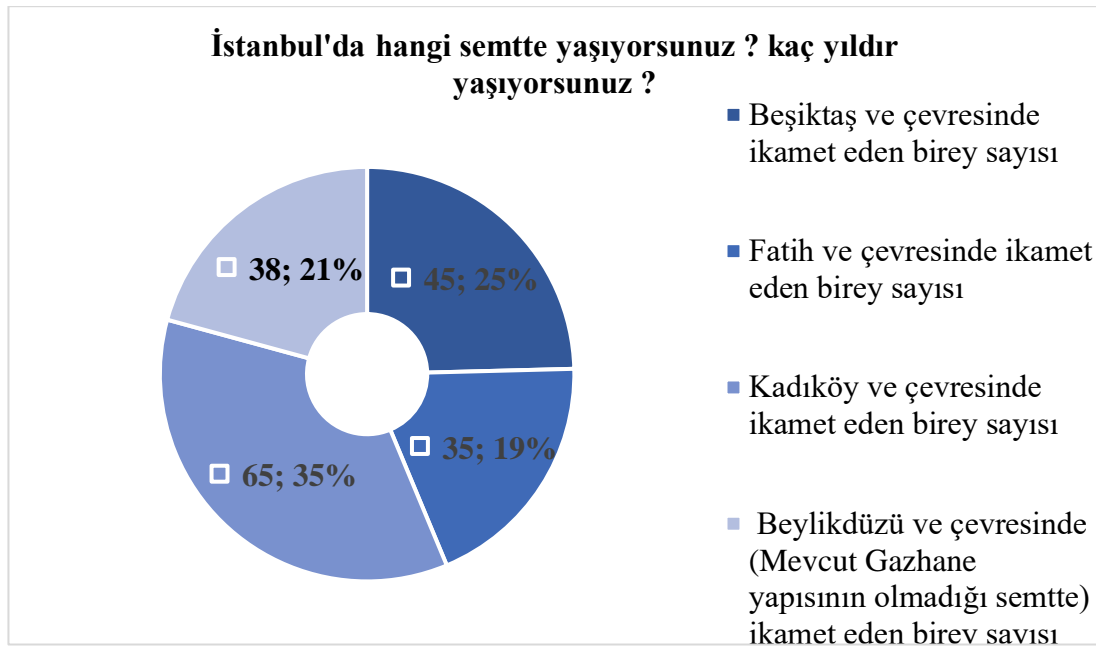
Anket Değerlendirme Soru 2:

Şekil 5. 2: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin eğitim durumlarını gösteren grafik

Şekil 5.2 incelendiğinde anket değerlendirmesine katılan bireylerin eğitim durumlarını tespit etmek için kullanılan soruda 183 yanıt arasında 109 kişi %57 oran ile en yüksek oranın Üniversite mezunu oldukları, 45 kişi %24 oranda Yüksek Lisans/ Doktora mezunu olduğunu, 21 kişi %11 oranla lise mezunu, 15 kişi %8 oranla ise ilköğretim mezunu oldukları anlaşılmaktadır.

Anket Değerlendirme Soru 3:

Şekil 5. 3: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin İstanbul'da hangi semtte ve kaç yıldır yaşadıklarını gösteren grafik

Şekil 5.3 incelendiğinde anket değerlendirmesine katılan bireylerin İstanbul’da yaşadıkları semtlere göre Gazhane yapılarının bulunduğu konum ve çevresine göre gruplandırma yapılmıştır. Beşiktaş ve çevresinde ikamet eden birey sayısı 45 kişi %25, Fatih ve çevresinde ikamet eden birey sayısı 35 kişi %19, Kadıköy ve çevresinde ikamet eden birey sayısı 65 kişi %35, Beylikdüzü ve çevresinde ikamet eden birey sayısı 38 kişi %21 oranla katılan bireylerin İstanbul’da ikamet ettikleri semtler ifade edilmektedir.

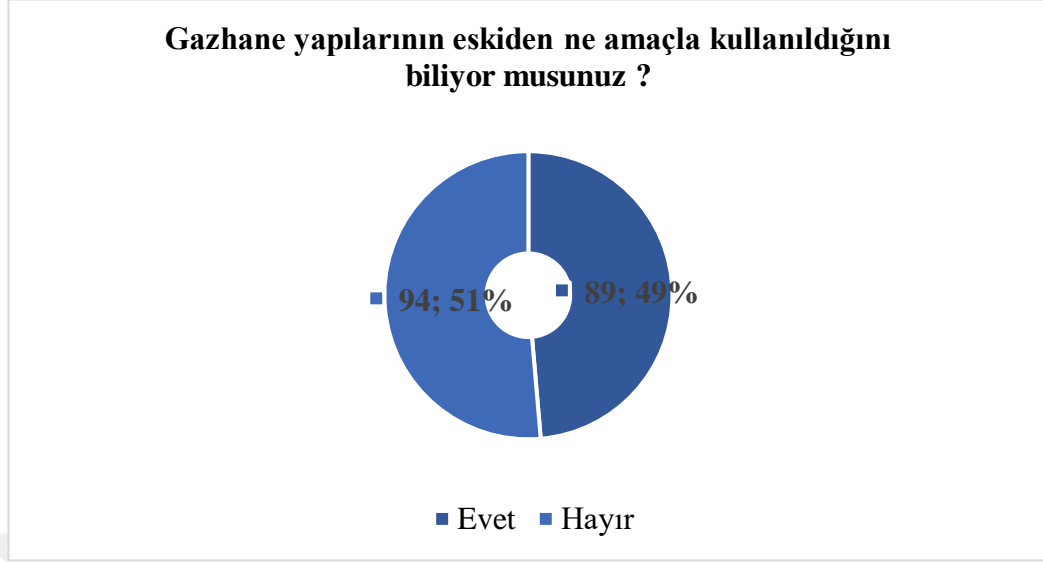
Anket Değerlendirme Soru 4:

Şekil 5. 4: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarını daha önceden bildiğini ya da duyduğunu gösteren grafik

Şekil 5.4 incelendiğinde anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarını daha önceden bildiğini ya da duyduğunu gösteren grafikte ‘Hayır ’cevabını veren 111 kişi %61 oranda yüksek olduğu görülmektedir. ‘72 kişi %39 oranla ise ‘Evet’ cevabını veren bireyler tespit edilmiştir.

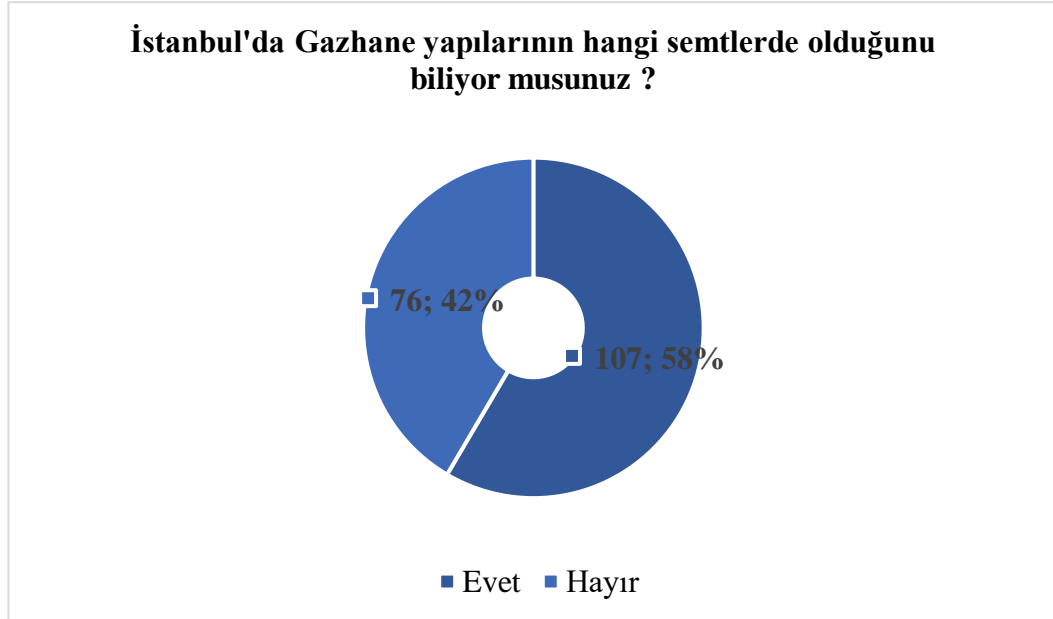
Anket Değerlendirme Soru 5:

Şekil 5. 5: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının eski işlevinin bildiğini gösteren grafik

Şekil 5.5 incelendiğinde anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının eskiden ne amaçla kullanıldığını bildiğini gösteren grafikte 'Evet 'cevabını veren 94 kişi %51 oranda, 89 kişi %49 oranla ise 'Hayır' cevabını veren bireyler tespit edilmiştir.

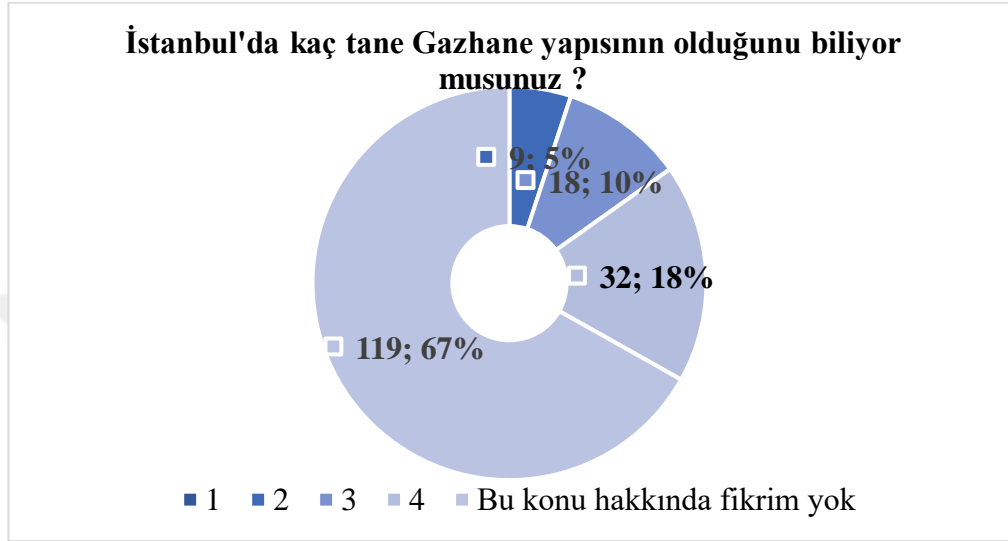
Anket Değerlendirme Soru 6:

Şekil 5. 6: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının hangi semtlerde olduğunu bildiğini gösteren grafik

Şekil 5.6 incelendiğinde anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının hangi semtlerde olduğunu bildiğini gösteren grafikte ‘Evet ’cevabını veren 107 kişi %58 oranla, 76 kişi %42 oranla ise ‘Hayır’ cevabını veren bireyler tespit edilmiştir.

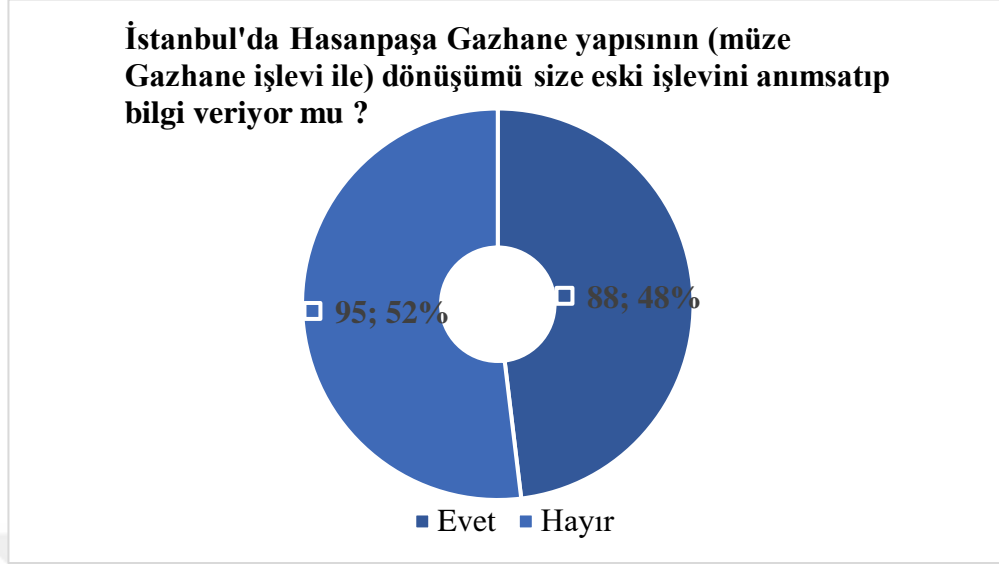
Anket Değerlendirme Soru 7:

Şekil 5. 7: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin İstanbul’da kaç tane Gazhane yapısının bildiğini gösteren grafik

Şekil 5.7 incelendiğinde anket değerlendirmesine katılan bireylerin İstanbul’da kaç tane Gazhane yapılarının olduğunu bildiğini gösteren grafikte 119 kişi %67 ‘Bu konu hakkında fikrim yok ’cevabını vererek yüksek oranda olduğu görülmüştür. 32 kişi %18 oranla 4, 18 kişi %10 oranla 3, 9 kişi %5 oranla ise 2, Gazhane yapısı olduğu cevabı tespit edilmiştir.

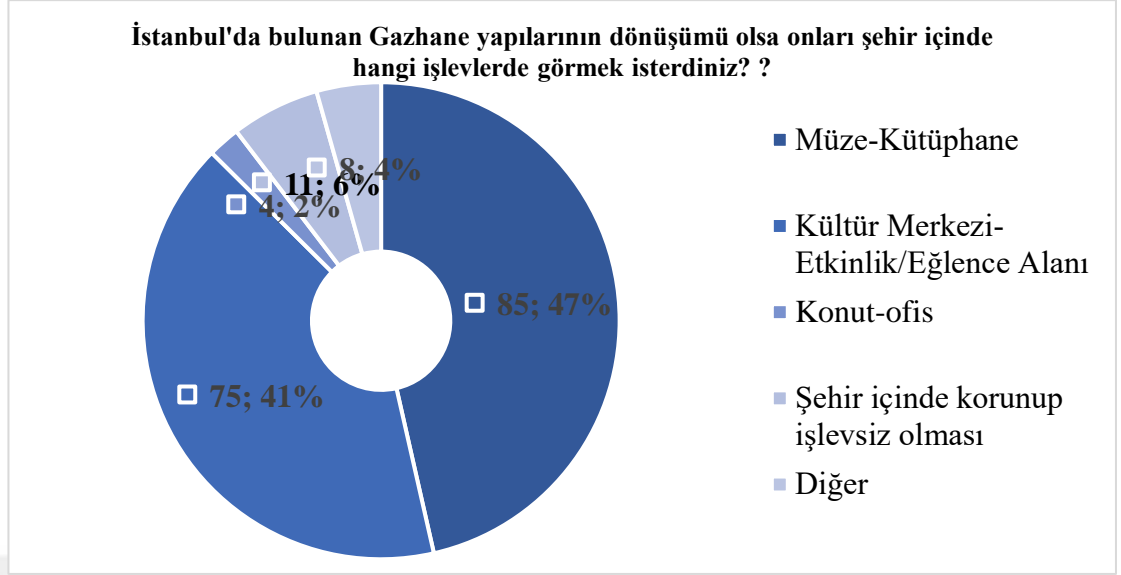
Anket Değerlendirme Soru 8:

Şekil 5. 8: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin İstanbul'da bulunan Hasanpaşa Gazhanesi (Müze Gazhane) dönüşümünün eski işlevini anımsatıp bilgi vermesini bildiğini gösteren grafik

Şekil 5.8 incelendiğinde anket değerlendirmesine katılan bireylerin İstanbul'da bulunan Hasanpaşa Gazhanesi (Müze Gazhane) dönüşümünün eski işlevini anımsatıp bilgi vermesini bildiğini gösteren grafikte 'Evet 'cevabını veren 88 kişi %48 oranla, 95 kişi %52 oranla ise 'Hayır' cevabını veren bireyler tespit edilmiştir.

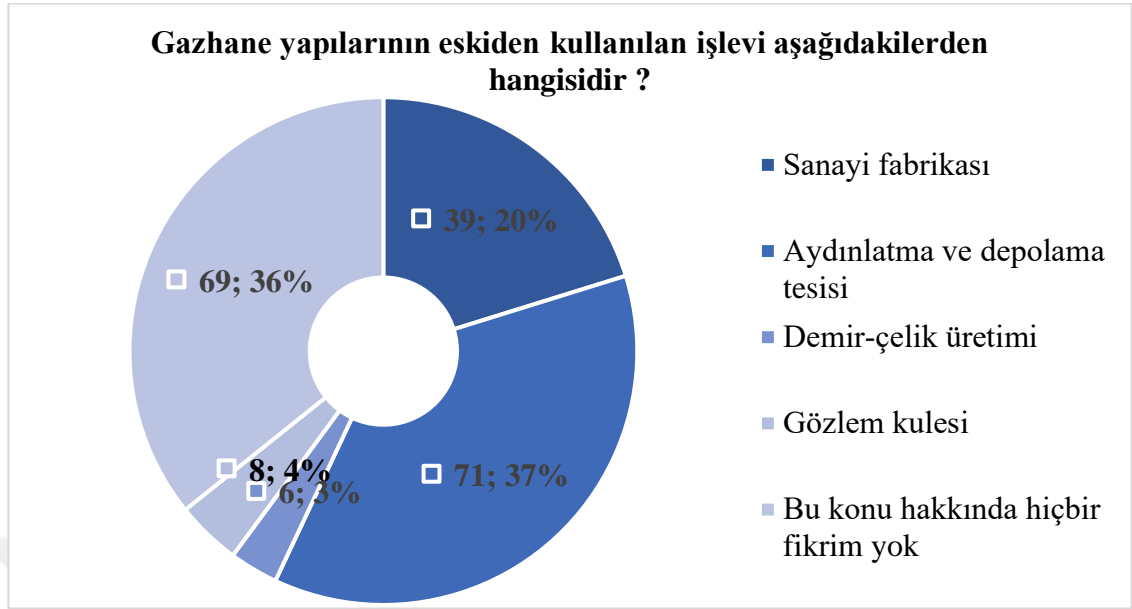
Anket Değerlendirme Soru 9:

Şekil 5. 9: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin İstanbul'da bulunan Gazhanelerin dönüşümü olsa yapıları şehir içinde görmek istedikleri işlevleri gösteren grafik

Şekil 5.9 incelendiğinde anket değerlendirmesine katılan bireylerin İstanbul'da bulunan Gazhanelerin dönüşümü olsa yapıları şehir içinde görmek istedikleri işlevleri gösteren grafikte 85 kişi %47 oranla 'Müze-Kütüphane' cevabını vererek yüksek oranda olduğu görülmüştür. 75 kişi %41 oranla 'Kültür Merkezi-Etkinlik/Eğlence Alanı', 11 kişi %6 oranla 'Şehir içinde korunup işlevsiz olması', 4 kişi %2 oranla ise 'Konut-ofis', 8 kişi %4 oranla ise 'Diğer' cevabı verildiği tespit edilmiştir.

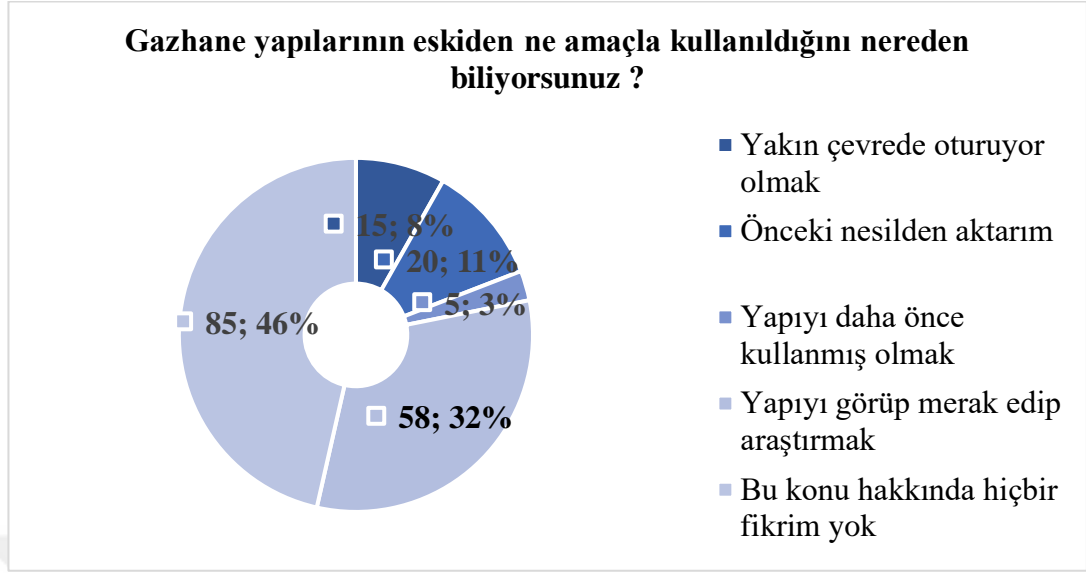
Anket Değerlendirme Soru 10:

Şekil 5. 10: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının eskiden kullanılan işlevini bildiğini gösteren grafik

Şekil 5.10 incelendiğinde anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının eskiden kullanılan işlevlerini bildiğini gösteren grafikte 71 kişi %37 oranla 'Aydınlatma ve depolama tesisi' cevabını vererek yüksek oranda olduğu görülmüştür. 69 kişi %36 oranla 'Bu konu hakkında hiçbir fikrim yok', 39 kişi %20 oranla Sanayi fabrikası', 8 kişi % oranla 'Gözlem kulesi', 6 kişi %3 oranla ise 'Demir çelik üretimi' cevabı verildiği tespit edilmiştir.

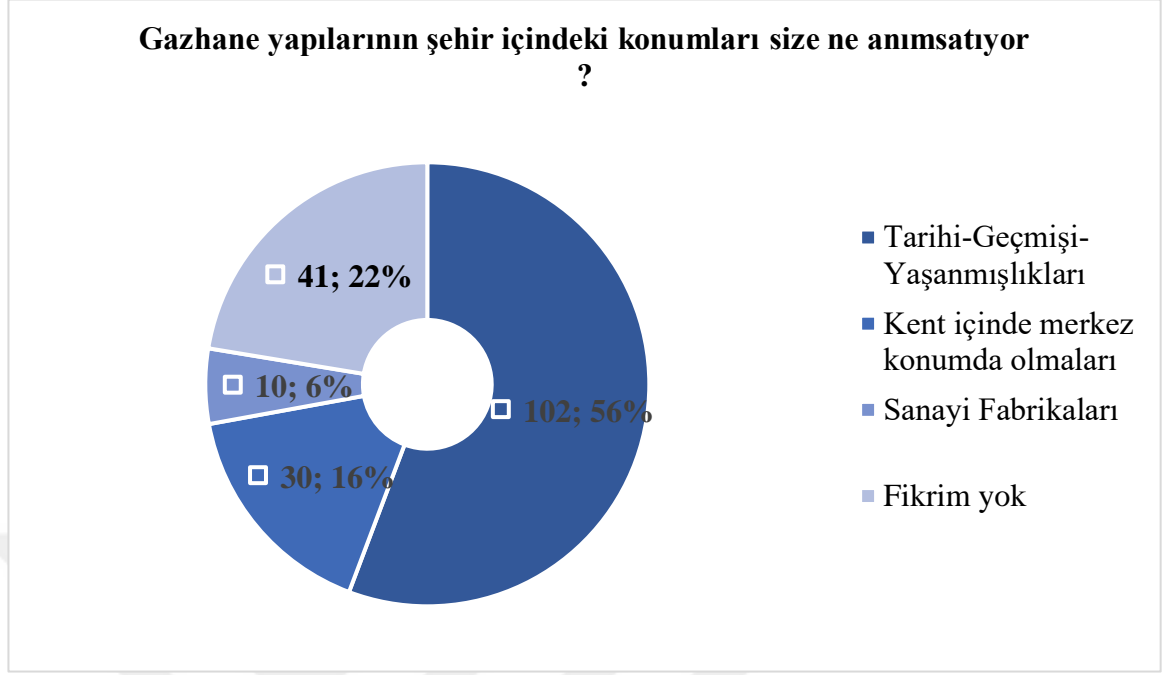
Anket Değerlendirme Soru 11:

Şekil 5. 11: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının eskiden ne amaçla kullanıldığını bildiğini gösteren grafik

Şekil 5.11 incelendiğinde anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının eskiden ne amaçla kullanıldığını bildiğini gösteren grafikte 85 kişi %46 oranla ‘Bu konu hakkında hiçbir fikrim yok ‘cevabını vererek yüksek oranda olduğu görülmüştür. 58 kişi %32 oranla ‘Yapıyı görüp merak edip araştırmak’, 20 kişi %11 oranla, ‘Önceki nesilden aktarım’, 15 kişi %8 oranla ‘Yakın çevrede oturuyor olmak’, 5 kişi %3 oranla ise ‘Yapıyı daha önce kullanmış olmak’, cevabı verildiği tespit edilmiştir.

Anket Değerlendirme Soru 12:

Şekil 5. 12: Anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının şehir içindeki konumlarının anımsattıklarını gösteren grafik

Şekil 5.12 incelendiğinde anket değerlendirmesine katılan bireylerin Gazhane yapılarının şehir içindeki konumlarının anımsattıklarını gösteren grafikte 102 kişi %56 oranla ‘Tarihi-Geçmiş-Yaşanmışlıkları’, cevabını vererek yüksek oranda olduğu görülmüştür. 41 kişi %22 oranla ‘Fikrim yok’, 30 kişi %16 oranla ‘Kent içinde merkez konumda olmaları’, 10 kişi %6 oranla ‘Sanayi Fabrikaları’, cevabı verildiği tespit edilmiştir.

SONUÇ

Kentlerin her döneminde kendilerine özgün farklı etkenler kapsamında değişen şartlara göre yeniden şekil almaktadır. Kentlerde dönüşümün her zamanda olması nedeniyle kentler fiziksel nitelik, sosyo-kültürel nitelik ve kullanım niteliği olarak değişimler geçirmektedir. Bu bağlamda kent içinde yaşanmakta olan dönüşümlerin ilki endüstri devriminin yaşandığı dönem ve endüstrileşme hareketidir. Tarım, hayvancılık ve insan gücünden teknolojinin gelişmesiyle makine üretimine geçişle beraber kentsel mekanlar fiziksel değişime uğramıştır. Değişimin sonucunda kent içerisinde endüstri yapıları yaygınlaşmaya başlamıştır. II.Dünya savaşının ardından kentlerde yeniden yapılaşma süreci ve hızlanan sanayileşmeyle kentler dönüşüm sürecini başlatmıştır. 1950 yıllarından sonra kentte oluşmakta olan sanayi bölgeleri nüfus artışına sebep olmuştur.

20.y.y itibaren kentlerin ekonomik, teknolojik, politik gelişmeler sonunda değişim göstermesi söz konusu olmuştur. Kentlerde önceki dönemlerde inşa edilmiş olan sanayi yapıları zamanla dönüşümün merkezinde yer almaktadır. İnşa edildikleri dönemde kentin dışında olan sanayi yapıları, zamanla birlikte gelişmekte olan kentin merkezi konumda yer almaktadırlar. Teknolojinin gelişmesiyle, üretim modelinin farklılığıyla kent içindeki birçok sanayi yapısının işlevine son verilmiştir. Zamanla gelişen teknolojiyle gelişim gösteren kentlerde işlevine devam etmekte olan sanayi yapıları kentin dışına taşınmıştır. Kentin merkezinde işlevsiz kalan sanayi yapıları ise, kentsel mekan ihtiyaçlarını karşılamak doğrultusunda dönüşüm süreçleri başlamıştır. Dönüşümü yapılmayan sanayi yapıları ise kent içinde atıl duruma bırakılmıştır. 20.y.y itibaren sanayi yapılarının endüstri miras kapsamında değerlendirilmesi ve yapılara yönelik koruma yaklaşımının, endüstri miras kavramı dönüşümlerinin niteliği önemli bir rol kazanmıştır. Endüstri miras kavramının tanıtılması, korunması yaklaşımı ve değerlendirilmesi konusunda TICCIH, ICOMOS ve ERIH gibi uluslararası kuruluş ve örgütlerin çalışmalarını yürütmekte olup konuyu gündemde tutmaktadırlar.

Dünyada birçok ülkede özellikle Avrupa'da işlevini yitirmiş ve kent içinde atıl mekan oluşturan sanayi yapılarına yönelik dönüşüm kararları alınmıştır. Bu bağlamda sanayi yapılarına yönelik eski haline getirme (Rehabilitation) ya da restore edilerek aynı

zamanda yeni işlevler verilerek kente yeniden kazandırılmıştır. Endüstri mirası sanayi yapıları dönüşümleri incelendiğinde büyük oranda bölgesel ya da tekil yapı ölçeğinde bütüncül koruma yaklaşımı olduğu gözlemlenmiştir. Sanayi yapılarına yönelik dönüşümlerinde benimsenmesi gereken en önemli özellik kamu yararının ön planda tutulmasıdır. Dünyadaki dönüşüm örnekleri incelendiğinde eleştirilen ve olumsuz bulunan yapı uygulamalarında genellikle soylulaştırmanın önünü açacak dönüşümler olmaktadır.

Dünyadaki dönüşüm süreçlerini takip eden Türkiye’de ise kent içinde dönüşümün en belirgin şekilde yaşandığı kentlerden biri İstanbul’dur. Osmanlı döneminin merkezi olan İstanbul’da dönemine ait ve günümüze kadar ulaşmış birçok sayıda sanayi yapısı mevcut bulunmaktadır. Osmanlı döneminde inşa edilen sanayi kuruluşlarının kentte ekonomik, sosyal, kültürel gelişmeleri beraberinde getirip kentin fiziksel yapısında değişiklikler oluşturmuştur. 1950 yıllarından sonra gelişen teknolojiyle kentsel mekanlarda işlevsel değişikliği meydana getirmiştir. Geçmişte kent içinde üretim mekanları olan yapılar atıllaşmaya başlamış ve bu durum kentsel mekanın değişmesini etkilemiştir. Geçmişte kentin dışında olan, zamanla gelişim göstermesiyle kent içinde kalan sanayi yapıları dönüşüm sürecine girmiştir.

İstanbul’da 20.y.y başlarında bulunan sanayi yapılarının sayısı Anadolu yakasında 33, Avrupa yakasında 222 ve birinin Büyükkada’da olmasıyla birlikte toplamda 256 sanayi yapısı mevcuttur(Köksal, 2005). Bu yapılardan günümüze ulaşan sanayi yapısı sayısı yaklaşık 30 tanedir. Tez kapsamında yapılan çalışmada günümüze kadar ulaşan 30 tane endüstri mirası sanayi yapılarından sayısı oldukça az olan fakat bir dönem kentin imgesi haline gelmiş Gazhane yapıları incelenmiştir. Dünyada birçok ülkede özellikle Avrupa’da işlevini yitirmiş ve kent içinde atıl mekan oluşturan sanayi yapılarına yönelik dönüşümler doğrultusunda Avrupa örneklerinden 10 adet Gazhane yapısı eski haline getirme (Rehabilitation) ya da restore edilerek aynı zamanda yeni işlevler verilerek kente yeniden kazandırılması incelenmiştir. İşlevini yitirmiş olan Gazhane yapılarının yeniden işlevlendirildiği ya da yenilendiği görülmektedir. İşlevini yitirmiş Gazhane yapılarının bir kısmı ise kent içinde atıl durumda bulunmaktadır. Tez çalışması kapsamında 9’u Avrupa 4’ü İstanbul olmak üzere toplamda 13 Gazhane yapısı dönüşümlerine göre 3 grupta toplanmıştır:

4. Yeniden işlevlendirilen Gazhane yapıları
5. Restore edilip kent içinde korunan Gazhane yapıları

6. İşlevini yitirip, terk edilmiş kent içinde atıl durumda olan herhangi bir çalışma olmadığı fakat dönüşüm potansiyelinin yüksek olduğu Gazhane yapıları.

İncelenen Gazhane yapılarında çoğu zaman Yeniden işlevlendirilen Gazhane yapıları (8 tane), Restore edilip kent içinde korunan Gazhane yapıları (2 tane), İşlevini yitirip, terk edilmiş kent içinde atıl durumda olan herhangi bir çalışma olmadığı fakat dönüşüm potansiyelinin yüksek olduğu Gazhane yapıları (2 tane) olduğu tespit edilmiştir.

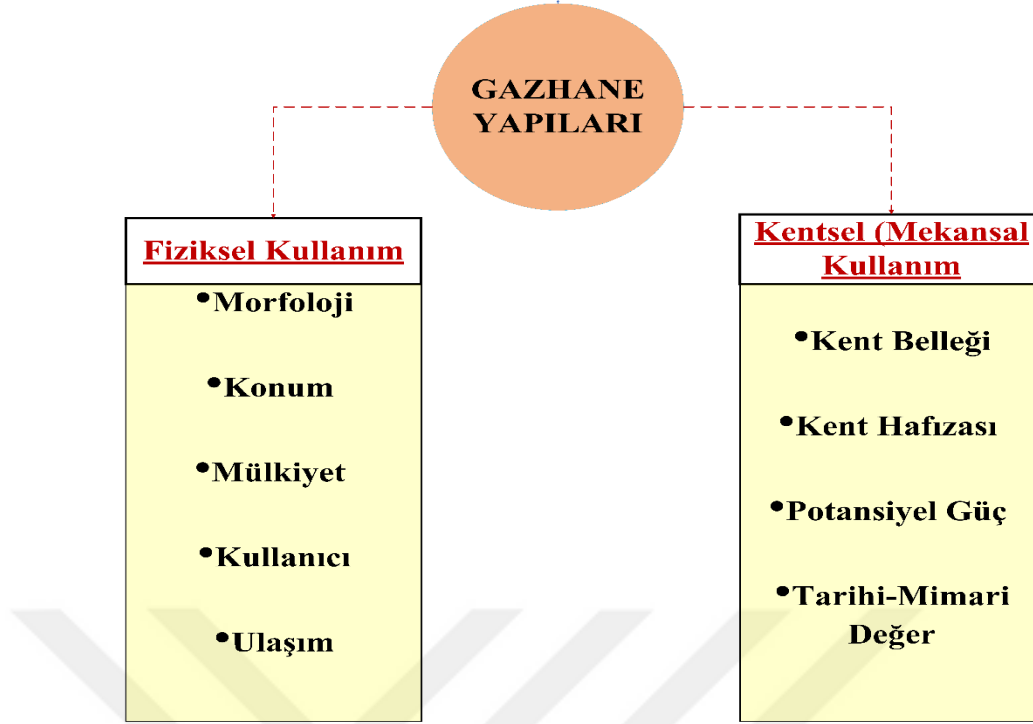
İncelenen örneklerde İstanbul'daki dönüşüm uygulamalarından dönüşüm türünün nitelik olarak arsa değeri, konum, rant durumu, tescili, mülk sahibinin kararları gibi etkenlere bağlı olduğu tespit edilmiştir. Sanayi yapılarının özel sahipleri tarafından da dönüştürülme kararında etkili olduğu görülmektedir. Devlete ait sanayi yapılarının bir bölümünün 1980 sonrası özelleştirme politikaları kapsamında özel kurum ya da kuruluşlara devredildiği ve dönüşüm sürecinin başladığı anlaşılmaktadır. Bu durum neticesinde yöntem olarak Kevin Lynch 'in 1980 yıllarında **Waste Space (Atık yer)** kuramına göre atıl sanayi yapılarına yaklaşım teorisi olarak soylu yaklaşım değerlendirilmesi ele alınmıştır.

Tez çalışması kapsamında araştırılan ve incelenen on üç adet Gazhane yapısı içerisinde yeniden işlevlendirilen yapı sayısı sekiz adet ile en fazla olan gruba karşılık gelmektedir. Yeniden işlevlendirilen Gazhane yapılarının büyük bir kısmı bakım, onarım uygulamaları ile kent içinde yeniden dönüştürülürken, restore edilip kent içinde korunmakta olup kullanılan Gazhane yapıları da gözlemlenmiştir. Yeniden kullanım kavramı mekânsal kullanımın dönüşümüyle anlam bulmaktadır. Yeniden kullanımda mekanın nitelik kalitesi öncelik kazanmakta, işlevini yitirip eskimenin yanında fiziksel hasarlarında olduğu durumlarda yapıya gerekli müdahaleler edilmelidir. Zaman, mekan ve yaşam izleri korunarak, mekanda karşıt bir anlatım dili kullanılarak malzeme ve yapı tekniği ile eski-yeni hissiyatını uyandırmaktır. Günümüzde dönüştürülen mekanlar için Gazhane yapıları kentlerde silinen ve kurulabilen belleğini karşımıza çıkarmaktadır. Bu durum neticesinde yöntem olarak

Sola De Morales 'in 1990 yıllarında **Terrain Vague (Müphem Alan)** kuramına göre atıl sanayi yapılarına yaklaşım teorisi olarak Palimpsest yaklaşım değerlendirilmesi ele alınmıştır. Palimpsest kavramı yüklenen anlam bakımından eski ve yeninin bir arada olması, geçmişte var olan izlerin hissiyatı, Kent belleğinde tanımlanabilir ve yeni bir deyim dönüşümdür. Mekanın palimpsest olarak yorumlanması ise eski ile yeninin bir arada bulunup kent kimliğindeki yeridir.

Yeniden işlevlendirilen Gazhane yapıları ise genellikle kültür, eğitim ve ticari fonksiyonlara yönelik dönüşümler geçirdiği gözlemlenmiştir. Araştırılan ve incelenen yapılar arasında Dresden Gazometresi, Hjørtshagen Sports Hall Gazometresi, King's Cross Gazometresi, Bobergsskolan School Gazometresi, Kalasatama Electricity Substation and Suvilahti Graffiti Fence Gazometresi, Masterplan Villa Industria Gazometresi, Kiosque Contours Gazometresi, Viyana Gazometreleri, Peterburg Gazometresi, yeniden işlevlendirilen Gazhane yapılarıdır.

Kültürel amaçlı yeniden değerlendirilen Gazhane yapılarından nitelikli uygulama ise Hasanpaşa Gazhanesi dönüşüm uygulamasıdır. Hasanpaşa Gazhanesinde çeşitli sebeplerden dolayı geciken dönüşüm sürecine yerel yönetim, üniversite, sivil kuruluş ve yerel halkın katılımının sağlanması, sürecin profesyonel bir ekiple takip edilmesi, dönüşümün kamu yararı ve kültür merkezli olması dönüşümü nitelikli kılan özelliklerdir. Kentin kullanılmayan, kayıp alanlarından biri olan Hasanpaşa Gazhanesinin kente sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda geri dönüşümünün planlanması bu anlamda önemli görülmüştür. Hasanpaşa Gazhanesinin yeniden değerlendirilmesi daha çok kültür merkezli ve kamu yararı sağlamaya yönelik katkısının çok fazla olduğu görülmüştür. Bu durum neticesinde yöntem olarak Rem Koolhaas 'in 2000 yıllarında **Junk Space (Atık Mekan)** kuramına göre atıl sanayi yapılarına yaklaşım teorisi olarak katılımcı yaklaşım değerlendirilmesi ele alınmıştır. **Şekil 6.1'de** Gazhane yapılarının Fiziksel ve Kentsel (Mekânsal) kullanımlarının önemli etkenlerini gösteren şema gösterilmektedir.

Şekil 6. 1: Gazhane Yapılarının Fiziksel, Mekânsal Kullanımları Açısından Önemli Etkenleri (yazar tarafından hazırlanmıştır)

Tez kapsamında endüstri mirası atıl sanayi mekanlar olarak Gazhane yapılarının dönüşünün incelenmesine yönelik tespitler ve öneriler aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

- ❖ Atıl sanayi mekan olarak nitelendirilen Gazhane yapılarının 1950 yılından günümüze kadar birçok kuramcının atıfta bulunan kuramlar olduğu gözlemlenmiştir.
- ❖ Gazhane yapıları endüstri miras kapsamında değerlendirildiğinde en önemli sorunun korumaya yönelik olduğu gözlemlenmiştir.
- ❖ Dönüşüm kavramını ele alırken öncelikli olarak endüstri mirası Gazhane yapılarının bütüncül şekilde korunması olmalıdır. Kent içindeki konumları, yapının fiziksel kullanımları ve özgün mekânsal özelliklerini bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir.
- ❖ Yeniden işlevlendirilen Gazhane yapılarına bakıldığında Avrupa'daki Gazhane yapılarının çoğunun yeni işlev verilerek kente yeniden kazanımı

sağlandığına, işlev verilmediği durumlarda ise yapının kent içinde korunarak yaşatılması sağlanmıştır.

- ❖ Atıl sanayi mekanı olan Gazhanelerin yeniden işlevlendirilmesi hususunda geleceğe dönük olarak kent içindeki değişimlere ve ihtiyaçlara karşılık sürdürülebilir yaklaşımlar benimsenmelidir.
- ❖ Endüstri mirası olarak nitelendirilen Gazhane yapılarının kent içerisindeki yaşamı desteklemek adına yerel yönetim, yerel halk, sivil toplum kuruluşları ve ilgili kurumların iş birliği içerisinde olmaları süreç içerisinde önemli rol oynamaktadır.
- ❖ İstanbul'daki Gazhane yapılarının dönüşümü için yeteri boyutta sosyal başarı sağlanamadığı görülmektedir. Kentteki toplumsal yaşam açısından dönüşümün başarılı olması gerekmektedir.
- ❖ Gazhane yapılarının dönüşümünün Avrupa'da birçok örnekte uygulanabilir olduğunu, kent içinde yeniden kazanımın sağlandığı gözlemlenmiştir.
- ❖ Endüstri mirası bu yapıların kent içerisinde işlevini yitirip yok olup gitmemesi için geçmişte kent belleğinde yer eden yapıların yeniden kazanımı oldukça önem taşımaktadır.

Avrupa ve ülkemizde sayıları azımsanmayacak kadar sahip olduğu endüstri mirası Gazhane yapıları tez kapsamında atıl sanayi mekanlar olarak ele alınmıştır. Ülkemizde İstanbul'da yer alan Gazhane yapılarının Avrupa'daki örneklerle karşılaştırıldığında kent içindeki öneminin vurgulanmadığı sonucu gözlemlenmiştir. Tez kapsamında yapılan anket çalışmasında İstanbul'da yaşayan bireylere Gazhane yapıları hakkında 12 soruluk bir değerlendirme sunulmuştur. Yapılan anket değerlendirilmesi sonucunda İstanbul'da bulunan geçmişte önemli bir tarihi, mimari değere sahip bu yapıların çok bilinmemesi cevaplarına rastlanmıştır. Değerlendirmeler sonucunda yapılan bu çalışma geçmişte toplumda izler bırakmış ve kent içinde özgün bir kimlikle bireylerin hafızasında yer edinmiş Gazhane yapılarına dikkat katkıda bulunmaktadır. 1950 yılından beri kent içinde zamanla işlevini yitirmiş mekanlara atıfta bulunan kuramcıların söylemiş oldukları kuramlar ile Gazhane yapıları atıl sanayi mekanlar olarak ele alınmıştır. Bu çalışma ile endüstri mirasının önemine ve kent içerisindeki

atıl durumdaki bu yapıların kamusal mekandaki önemini vurgulamaktadır. Yapılan araştırmayla beraber toplumda var olan bu yapıların daha fazla bilinir olmasına ve kentsel mekana yeniden kazanımı olmasına, bundan sonra yapılacak çalışmalara da kılavuz altlık teşkil edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akıs, C. (2018). *Endüstri Yapılarının Dönüşümü Üzerine Değerlendirmeler “Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası”*(Yüksek Lisans Tezi) Fatih Sultan Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Akkar, Z. M. (2006). Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı’daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi*, 2: 29–38.
- Alan, B. (2006). *Wasting Land in Urban America*, New York:Princeton Architectural Press
- Alver, K. (2010). Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği. *İdealkent Dergisi*, 1: 116–139.
- Andromachi, O. (2008). Industrial heritage in Istanbul. *TICCIH Bulletin*, 41: 6–7.
- Apaydın, B. (2019). Palimpsest Concept and Spatial Transformation. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 9(2): 90–103.
- Aruninta, A. (2009). WiMBY: A comparative interests analysis of the heterogeneity of redevelopment of publicly owned vacant land. *Landscape and Urban Planning*, 93(1): 38–45.
- Aslan, H. (2019). *Endüstri Mirasını Belirleme ve Koruma Yaşatma Kriterleri Ankara Maltepe Elektrik Ve Havagazı Fabrikası Örneği*.(Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Atagok, T. (2000). Sanayi Mekanlarından Sanat Mekanlarına. *Endüstri Arkeolojisi Dergisi*, 292: 9-14.
- Aydınlı, M. (2017). *Beşiktaş İlçesi Atıl Mekanların Kent Kurgusuna Katılmalarına Yönelik Performans Temelli Yaklaşımlar* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Barron, P. (2014). At the Edge of the Pale. *Terrain Vague: Interstices at the edge of the Pale*, 1: 1–23.
- Batur, A., & Batur, S. (1980). Sanayi, Sanayi Toplumu ve Sanayi Yapısının Evrimi Üzerine Bazı Düşünceler. *Mimarlık*, 80: 26–41.

- Bayrak, S. (2016). Kent Uçar, Yazı Kalır. *Tasarım + Kuram*, 8(14): 46–60.
- Behar, D. (2006). *İstanbul'da 'Soylulaştırma'. Eski Kentin Yeni Sahipleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Biltekin Coskun, L. S. (2013). *Kamusal Mekân ve Kolektif Bellek Bağlamında İstasyon Binalarının İncelenmesi Ve Hızlı Tren İstasyonlarına Dönüşümü* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bowman Michael A, A. O. (2004). Book Review: Terra Incognita: Vacant Land and Urban Strategies. *Journal of Planning Literature*, 19(4): 459–460.
- Boz, G. E. (2016). *Atıl Kent Mekanının Geçici Kullanım Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi: Kadıköy, Yel değirmeni Örneği* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Burkholder, S. (2012). The New Ecology of Vacancy: Rethinking Land Use in Shrinking Cities. *Sustainability*, 4(6): 1154–1172.
- Çakıcı, G. (2007). *Suha Arın Belgesellerinde İnsan-Mekân İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Çalışır Adem, P. (2020). *Geleneksel Kent Dokusunda Çevresel Verilerin Sayısal Araçlarla Yorumu Ve Hesaplamalı Bir Tasarım Modeli* (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Cırık, U. (2005). *A Design Problem of Under-Utilized Spaces: the Case of Ankara-Old Industrial District*(Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
- Davis, M. (1992). *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*, Los Angeles: Verso
- Demirtas, Y., & Esgin, İ. (2005). Bir Kentsel Yenileme Deneyimi: Barselona. *Planlama*, 36(2): 155–162.
- Deniz, O. (2014). *Kentsel Dönüşümde Sosyal Donatı Alanlarının Değişimi ve Kentsel Yaşam Kalitesine Etkisi: Ataşehir Barbaros Mahallesi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Desilvey, C., & Edensor, T. (2013). Reckoning with ruins. *Progress in Human Geography*, 37(4): 465–485.

- Dictionary, T. O. (1994). *The Oxford Dictionary*, New York : Oxford University Press.
- Doğan, M. (2013). Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayileşme Srei ve Son 10 Yıllık Gelişimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 27: 511–550.
- Doron, G. M. (2000). The Dead Zone and the Architecture of Transgression. *Library*, 1(1): 10–23.
- Doron, G. M. (2007). Badlands, blank space, border vacuums, brown fields, conceptual Nevada, Dead Zones. *Field: a free journal for architecture*, 1: 10–23.
- Doron, G. M. (2019). *The 'Dead Zone' And The Architecture Of Transgression*. (Doktora Tezi) Tu Delft University, Delft.
- Elhan, S. (2009). *Kentsel Bellek Bağlamında Sanayi Mirasının Değerlendirilmesi: İstanbul Haliç Orneği* (C. 2, Sayı 5).
- Emekli, G. (2007). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15(2006): 51–59.
- Emre, G. (2018). *Kültürel Mirasın Korunması*, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Ercivan, A. (2004). *Gazhanelerin Yeniden İşlevlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Erden, Y. D. (2003). *Kentsel Yenileşmede Bir Araç Olarak Dnşim Projeleri* (Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Erdönmez, M. E., & Akı, A. (2005). Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri. *Megaron Ytü Mim. Fak. e-Dergisi*, 1(1): 67–87.
- Fiorino, L., Landolfo, R., & Mazzolani, F. M. (2014). The Reuse Of Gasometers As A Relevant Example Industrial Archaeology. *Boğazii Univercity ,İstanbul*, 84(November 2017): 252–265.
- Franck, K., & Stevens, O. (2007). *Loose Space* , London: Routledge, Taylor & Francis.
- Geijerstam, J. (2006). *National Report 2006. XIV International TICCIH Congress in Freiberg, Germany*
- Gemmell, R. P. (1977). *Colonization of Industrial Wasteland*, London: Edward Arnold Ltd. Publishing.

- Gökgür, P. (2005). *1933'den 2003'e Atina Kartasındaki Değişimler, Ciam'dan Ceu'ya*. 35–41.
- Grichting, A. K. (2014). Review Of 'Terrain Vague: Interstices At The Edge Of The Pale'. İçinde *International Journal of Architectural Research: ArchNet-IJAR* (C. 8, Sayı 1).
- Guilherme. (1987). *Industrial and technical heritage*, Paris:UNESCO-ICOMOS Documentation Centre.
- Gül, A. (1989). *Kapalı Kentsel Dış Mekanları Düzenleme İlkeleri* (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Güzel, D. (2010). *Kentsel Yenileme Bağlamında Endüstri Alanlarının Dönüşümü ve Tarihi Seka Fabrikası Örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Harvey, D. (1996). Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri (çev:Sungur Savran), İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Harvey, D. (2003). Debates and Developments The Right to the City. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(December): 939–941.
- Hatz, G. (2008). City Profile Vienna. *Cities*, 25(5): 310–322.
- Hayır, M. (2012). *Yaşayan Bir Organizma Olarak Şehir- Büzüşen Şehir Kavramı ve Leipzig Örneği*, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, Türkiye, 18 - 19 Ekim 2012, ss.310-323
- Hayward, K. J. (2012). Spaces of Cultural Criminology. *British Journal of Criminology*, 52(3): 441–462.
- İl, A. (2005). *Kapitalist Sistemde Mekan Ve "Yer-Olmayan" Kavramı* (Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Jewell, K. (2013). A Postmodern Gaze on the Gasometer. İçinde *Rome, Postmodern Narratives of a Cityscape* (ss. 119–136).
- Kaya, B. (2005). *Mekânın Hafızası Derleyen*. İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Kazas, J. (2008). *Endüstriyel Miras Kapsamındaki Alanların Kentsel Yenilemeyi Oluşturmadaki Rolünün İrdelenmesi "Ödemiş Örneği"* (Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Khalil, M., & Eissa, D. (2013). Reclaiming Residual spaces for the public: a case study from the city of Cairo. *Proceedings of the ICCPP, Colombo, October 2013*.
- Kivell, P. (1983). *Land and the City*. London: Routledge.
- Kodalak, G. (2011). *1960 Sonrası Modern Mimarlık Paradigmasının Çözülüşü* (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Köksal, G. (2005). *İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri* (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Köksal, G., & Ahunbay, Z. (2006). İstanbul'Daki Endüstri Mirası İçin Koruma Ve Yeniden Kullanım Önerileri. *ITU Journal Series A: Architecture, Planning, Design*, 5(2): 125-136
- Koolhaas, R. (2002). *Junkspace*. Paris: Payot & Rivages
- Koramaz, S. S. O. E. K. (2020). Endüstri Mirasının Yeniden İşlevlendirilmesi ve Londra Coal Drops Yard Alışveriş Merkezi Örneği. *Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 01: 121–135.
- Kuloğlu, N. (2013). Boşluğun Devinimi : Mimari Mekandan Kentsel Mekana. *International Journal of Architecture and Planning*, 1(2): 201–214.
- Lee, S. J., & Hwang, S. (2015). *Urban Voids: As a Chance for Sustainable Urban Design*: 474–489.
- Lerup, L. (1994). *Stim & Dross : Rethinking the Metropolis* MIT Press.
- Loures, L. (2008). *Industrial Heritage: The past in the future of the city*. 4(8): 687–696.
- Lowood, H. (2002). Current bibliography in the history of technology (1999). *Technology and Culture*, 43 Suppl(1992): 1–156.
- Lynch, K. (1962). The Image of the City. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 21(1): 91.
- Lynch, K. (1980). The Waste of Space , *Places*, 6(2): 10-23

- Martin, P. (2001). *The International Committee For The Conservation Of The Industrial Heritage*. 13: 1–9.
- Matinen. (1990). *The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH) Bulletin No. 55, 1st quarter, 2012*. 55: 1–11.
- Mazak, M. (2006). *Anadolu Yakasının İlk Sanayi Tesislerinden Biri Kuzguncuk Gazhanesi ve Üsküdar*. Üsküdar Sempozyumu IV, Cilt I,179-184, 3-5 Kasım 2006
- Mazak, M. (2013). Türkiye’de Modern Aydınlatmanın Başlangıcı Ve Aydınlatma Tarihimize Genel Bir Bakış (1853-1930). *Kültür Sanat A.Ş.*, 12.
- Mazak, M. (2015). İstanbul Gazhaneleri. *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 9: 396–405.
- Meydan, S. G. (2013). *Kent Planlama Sürecinde Çevre Bilinci ve Kentsel Rant İlişkisi*. 6(1): 175–179.
- Nart, D. (2015). *İstanbul’da Endüstri Yapılarında Gerçekleşen Dönüşümlerin Mekansal Açından İrdelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Nooraddin, H. (1998). Al-fina’, in-between spaces as an urban design concept: making public and private places along streets in Islamic cities of the Middle East. *Urban Design International*, 3(1-2): 65–77.
- Northam, R. M. (1971). Vacant Urban Land in the American City. *Land Economics*, 47(4): 345.
- Örer, G. (1993). *İstanbul’un Kentsel Kimliği ve Değişimi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ortabag, E. (2013). *Dolmabahçe Gazhanesi*, Lisans Ders Çalışması, 18-19. YY.da Osmanlı Devrinde Sanayileşme Teşebbüsleri Dersi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Otaner Ahmet, F. (2005). Kentsel Geliştirmede Kamusal Alanların Kullanımı. *itiüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, 216: 107–114.

- Öter, A. H. (1996). *Kullanımdışı Kalmış Binaların Dönüştürülmesi Sorununa İlişkin Bir Deneme* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Özden, P. P. (2001). Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler Ve İstanbul Örneği. *I.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 24: 23–24.
- Özkan, T., & Özdemir, E. (2018). An uncanny ‘Terrain Vague’: Yedikule Gasometer Complex. *ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 15(2): 31–38.
- Özkuk, G. (2014). Mekânların Hafızasına Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Beş Şehir’ İnden Bakmak. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 1–16.
- Özolcay, Ö. (2018). *Tarihi Endüstriyel Yapılarda Yeniden İşlevlendirme Ve Kuzguncuk Gazhanesi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Papastergiadis ve Rogers, N. (1996). Edgeways as a theoretical extension: Connecting crime pattern theory and New Urbanism. *Crime Prevention and Community Safety*, 20(1): 1–15.
- Sandholz, S. (2017). *Urban regeneration, Urban Centres in Asia and Latin America*. Springer.
- Severcan, Y. C. (2012). Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesine İlişkin Özelleştirme Yaklaşımları: Sorunlar ve Olanaklar. *Planlama*, 1(2): 40–46.
- Sevinc, T. (2013). *Zaman-Mekan Kavramının Mimarlığa Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Shaw Hudson Joanne, P. (2009). The Qualities of Informal Space: (Re)appropriation within the informal, interstitial spaces of the city. *Conference “Occupation: Negotiations with Constructed Space”*, University of Brighton, 2-4 July, 2009, Temmuz, 1–13.
- Smithson, R. (1967). A Tour of the Monuments of Passaic, New Jersey. *Art Forum*, 6(4): 48–51.
- Sola, M. (1995). Terrain Vague. *Ignasi de Sola-Morales Rubio*, MIT Press (118–123).

- Stadler, G. (2020). Warsaw Gasworks Wola Analysis,. *Technische Universitat Wien Vienna University of Technology*.
- Stratton, M. (2000). *Industrial Buildings: Conservation and Regeneration*., London: Taylor & Francis.
- Taner, S. (2011). *İstanbul Endüstri Yapılarının “Loft” Kavramı Çerçevesinde Yeniden İşlevlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Tanju, B. (2008). Zaman – Mekân ve Mimarlıklar. *Yem Yayınevi*, İstanbul, 168-185.
- Tekel, A. (2009). Alışveriş Merkezlerinin ‘Kamusal Mekân’ Nitelikleri Üzerine Bir Değerlendirme: Ankara Panora Alışveriş Merkezi Örneği’. *Türkiyat Araştırmaları*.
- Tekeli Sami, D. (1970). Sanayi Yapıları Üzerine. *Mimarlık Dergisi*.80(6): 61-79
- Tekin, H. S. (2006). *Dolmabahçe Gazhanesi'nin Kuruluşu Ve İşletmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Thomas, R., & Brinckerhoff, P. (2014). The History of the Gasholder. *Institution Gas Engineers&Managers, Russel Thomas Bireysel Yayın*.
- Toprak, Z. (1985). Osmanlı Devleti ve Sanayileşme Sorunu. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'eTürkiye Ansiklopedisi , cilt V (1986), s. 1340-1344*
- Trancik, R. (1986). *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*, New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Tümertekin, E. (2017). *Mekân, İnsan Kültür*.İstanbul:Çantay Kitabevi
- Üngür, E. (2011). *Mekân Kavramının Disiplinler Arası Tarihsel Değişimi Üzerinden Mimarlık & Mekân İlişkileri*. July, 1–7.
- Unlu, T. S. (2017). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan İlişkisi: Mersin Örneği. *Journal of Planning*, 27(1): 75–93.
- Unt, A. L., Travlou, P., & Bell, S. (2014). Blank Space: Exploring the Sublime Qualities of Urban Wilderness at the Former Fishing Harbour in Tallinn, Estonia. *Landscape Research*, 39(3): 267–286.

- Viladecans-Marsal, E., & Arauzo-Carod, J. M. (2012). Can a knowledge-based cluster be created? The case of the Barcelona 22@ district. *Papers in Regional Science*, 91(2): 377–400.
- Vines, G. (1998). A waste of space. *New Scientist*, 2131, 38–49.
- Wehdorn, M. (2002). Viyana'daki Gazometre Binalarının Yeniden Kullanımı. *Mimarlık*, 308: 49–51.
- Whyte, W. H. (1960). The Social Life of Small Urban Spaces. *Washington, DC: The Conservation Foundation*.
- Yiğit, E. (2021). *Endüstriyel Mirası Müşterek Kültürel Alana Dönüştürme Mücadelesi*, Söyleyişiyi yapan: Ulus Atayurt, "1+1 Forum", İstanbul.
- Yıldız, C. (2019). *Endüstriyel Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesinin Museum Der Arbeit (Almanya) Ve Santral İstanbul (Türkiye) Örneği Üzerinden Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul).
- Yuksel Hatice, S. S. (2022). *Terk Edilmiş Endüstri Alanlarının Kültür-Sanat Odaklı Yeniden İşlevlendirilmesi: Hasanpaşa Müze Gazhane*, VII. International Battalgazi Scientific Studies Congress, 1-2 Ekim 2022, Malatya.

ÖZGEÇMİŞ

Sema Nur ALBAYRAK TAŞTEMİR

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı,
Mimarlık (Tezli) 2022, İstanbul

Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Mimarlık Bölümü, 2018, İstanbul

B. MESLEKİ DENEYİM

2018-2021 SNA Mimarlık Ofisi

C. PROJELERİ

1-Endüstriyel Mirasının korunması kapsamında Gazometrelerinin Dönüşümü için
Tasarım Destek Modeli (Bilimsel Araştırma Projesi)

D. YAYINLARI

İzü Fen ve Mühendislik Bilimleri Lisansüstü Öğrenci Kongresi, *Atıl Endüstriyel
Mekandan Kamusal Mekana Dönüşüm, Hasanpaşa Gazhanesi Örneği Bildirisi*